

Hoogbegaafd in Waterland

Scriptie over een onderzoek naar onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen op VO-scholen waar schoolverlaters in de regio Waterland vaak voor kiezen.

Renata Hamsikova
September 2008

Opleiding *Specialist in Gifted Education*
bij CBO Nijmegen, verbonden aan de
Radboud Universiteit te Nijmegen.

Inhoudsopgave

1	Samenvatting.....	1-5
1.1	Achtergrond van dit onderzoek	1-5
1.2	Doel van deze rapportage	1-6
1.3	Leeswijzer	1-6
1.4	Onderzoek.....	1-7
1.4.1	Selectie scholen.....	1-7
1.4.2	Analyse vragenlijsten	1-8
1.4.3	Samenvatting van bevindingen.....	1-8
1.5	Verwachtingen en wensen ouders	1-10
1.6	Aanbevelingen voor praktijk en beleid.....	1-11
2	Inleiding	2-12
2.1	Theoretische aspecten	2-12
2.1.1	Wat is hoogbegaafdheid?	2-12
2.2	Mogelijke problemen van hoogbegaafde leerlingen op school	2-16
2.3	Afstemming van onderwijs op hoogbegaafde leerlingen.....	2-17
2.3.1	Waarom een aangepast programma voor hoogbegaafden?.....	2-17
2.3.2	Soorten aanpassingen	2-17
3	Methodiek.....	3-22
3.1	Beschrijving veldonderzoek	3-22
3.2	Onderzoeksmethode.....	3-23
4	Criteria	4-24
4.1	Criterium A: Organisatie en beleid.....	4-26
4.1.1	Visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen	4-26
4.1.2	Beleidsplan hoogbegaafdheid	4-26
4.1.3	Signaleren hoogbegaafde leerlingen	4-26
4.1.4	Bekendheid van het team met hoogbegaafdheid	4-27
4.1.5	Aantal leerlingen met aangepast onderwijs	4-27
4.1.6	Samenwerking en contacten met externe instanties (universiteiten e.d.)	4-27
4.2	Criterium B: Onderwijs en leren	4-27
4.2.1	Aangepast curriculum (compacten, verrijken, verdiepen).....	4-27
4.2.2	Tweetalig onderwijs	4-28
4.2.3	Variatie in instructie, didactiek, werk- en groeperingsvormen	4-28
4.2.4	Deelnemen aan plusgroep, zomerkampen (Vierkant voor Wiskunde), olympiades	4-28
4.2.5	Flexibel rooster.....	4-29

4.2.6	Mogelijkheid van projectonderwijs	4-29
4.3	Criterium C: Zorg en begeleiding	4-29
4.3.1	Overdracht van de basisschool	4-29
4.3.2	Rol van docent	4-29
4.3.3	Rol van mentor.....	4-30
4.3.4	Persoonlijk ontwikkelingsplan	4-30
4.3.5	Aandacht voor depressiviteit bij jongeren.....	4-31
4.3.6	Opsporen van onderpresteerders	4-31
4.4	Criterium D: Communicatie met ouders, leerlingen en omgeving.....	4-32
4.4.1	Bekendheid bij ouders en leerlingen met het bestaan van hoogbegaafdenbeleid op scholen.....	4-32
4.4.2	Ondersteuning ouders, relatie ouders en school.....	4-32
4.4.3	Verwachtingen van ouders en leerlingen ten aanzien van het onderwijs..	4-32
5	Verkenning van de scholen – het veldonderzoek	5-33
5.1	Bevindingen	5-33
5.2	Identificatie en selectie van hoogbegaafde leerlingen.....	5-33
5.3	Visie en beleid	5-34
5.4	Bekend aantal hoogbegaafde leerlingen per school	5-34
5.5	Kennis over hoogbegaafdheid en scholing docenten.....	5-35
5.6	Begeleiding van hoogbegaafde leerlingen	5-37
5.7	Toegepaste onderwijsarrangementen per school	5-38
5.8	De Scholen.....	5-39
5.8.1	Don Bosco College Volendam	5-39
5.8.2	Werenfridus Hoorn	5-43
5.8.3	OSG West-Friesland Hoorn	5-49
5.8.4	Barlaeus Gymnasium Amsterdam	5-52
5.8.5	Damstede Amsterdam-Noord	5-57
6	Bevindingen en conclusies.....	6-60
6.1.1	Criterium A: Organisatie en beleid	6-61
6.1.2	Criterium B: Onderwijs en leren.....	6-63
6.1.3	Criterium C: Zorg en begeleiding	6-64
6.1.4	Criterium D: Communicatie met ouders en omgeving.....	6-67
6.2	Conclusies per school.....	6-68
6.2.1	Barlaeus	6-68
6.2.2	Werenfridus	6-68
6.2.3	OSG West-Friesland	6-69
6.2.4	Don Bosco College	6-69

6.2.5	Damstede	6-69
6.3	School en (toekomst)visie	6-70
6.4	Conclusies naar aanleiding van de onderzoeksvraag	6-71
6.5	Aanbevelingen	6-72
6.5.1	Praktijk.....	6-72
6.5.2	Beleid.....	6-75
7	Discussie	7-77
8	Bronnen.....	8-82
Bijlage A.	Vragenlijst voor de scholen	8-88
Bijlage B.	Identificatie- en signaleringsinstrumenten.....	8-89
B.1	De Intelligenz Struktur Test-70 (IST-70), 1973, R. Amthauer	8-89
B.2	De Fragenbogen zur Erfassung des Erkenntnisstrebens (FES)	8-89
B.3	De SchoolVragenlijst (SVL).....	8-89
B.4	Cito-toets/eindtoets basisonderwijs	8-90
B.5	Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau (NIO)	8-90
Bijlage C.	Eigenschappen hoogbegaafde leerlingen	8-91
Bijlage D.	Profielen van hoogbegaafde leerlingen.....	8-94
Bijlage E.	Eigenschappen onderpresteerders	8-96
Bijlage F.	IJburg College	8-98
Bijlage G.	Aandachtspunten bij het opzetten van beleid.....	8-99
Bijlage H.	Organisaties, netwerken en activiteiten	8-100
Bijlage I.	Colleges.....	8-102
I.1	Pre University College	8-102
I.2	Junior College Utrecht	8-102
Bijlage J.	Basisscholen in de regio Waterland	8-103

1 Samenvatting

1.1 Achtergrond van dit onderzoek

Er zijn verschillende redenen waarom hoogbegaafde kinderen moeten worden begeleid om hun potentieel maximaal te kunnen benutten. Het zijn kinderen met speciale behoeften waaraan de meeste scholen niet kunnen voldoen. Mijn onderzoek naar de kwaliteit van onderwijs aan hoogbegaafden is gebaseerd op criteria zoals beschreven door Davis en Rimm (1989), Clark (1988), Feldhusen (1989), Gardner (1983), verder in *Werkdocument van Adviesgroep Hoogbegaafdheid* van het CPS inzake kwaliteitscriteria van Begaafdheidsprofiel scholen, in diverse Amerikaanse en Nederlandse onderzoeken (*Teacher Preparation Standards in Gifted Education (NCATE)* en *Pre-K-Grade 12 Gifted Program Standard (NAGC)*, *Basic Educational Options for Gifted Students in Schools (Ed.D. College of William and Mary, 2008)*, *Evaluation of the Effects of Programming Arrangements on Student Learning Outcomes* (Delcourt, Loyd, Cornell & Goldberg, 1994), *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen* (Hoogeveen, van Hell, Mooij & Verhoeven, 2004), *Jonge, versnelde leerlingen in het voortgezet onderwijs* (Hoogeveen, van Hell, Verhoeven & de Boer, 2003), *Een goede start in het voortgezet onderwijs voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften* (de Boer, Bosch-Stijns, Hulsbeek, van der Molen, Stadhouders-Hamoen, Steenbergen-Penterman, 2006), *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen* (Mooij, Hoogeveen, Driessen, van Hell & Verhoeven, 2007) en tot slot op basis van wensen van de ondervraagde ouders (zie paragraaf 1.4.). Op grond hiervan heb ik criteria opgesteld die gebruikt kunnen worden door basisscholen, ouders van hoogbegaafde leerlingen en het onderwijssysteem (voortgezet onderwijs scholen) om de kwaliteit van het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen te verbeteren.

Aan de hand van deze criteria krijgen ouders uit de gemeenten Waterland en Edam-Volendam, die op zoek zijn naar gepast voortgezet onderwijs voor hun hoogbegaafde kind een handreiking aangeboden om een gerichte keuze te kunnen maken.

In de omgeving zijn er scholen voor voortgezet onderwijs met een aangepast programma voor hoogbegaafde leerlingen. Deze scholen zijn echter moeilijk met het openbaar vervoer bereikbaar voor leerlingen afkomstig uit de regio Waterland. Zo is er bijvoorbeeld het Dalton College in Alkmaar, wat een begaafdheidsprofiel school is. In het schooljaar 2008-2009 komt er een school bij, namelijk het IJburg College in Amsterdam-

IJburg. Beide scholen worden niet of nauwelijks door leerlingen uit de regio Waterland bezocht.

Als uitgangspunt heb ik de vijf scholen genomen die het meest gekozen worden door de leerlingen uit de regio Waterland/Edam-Volendam.

1.2 Doel van deze rapportage

Uitgaande van de meest gangbare definities van hoogbegaafdheid is ongeveer 5% van de leerlingen hoogbegaafd (Hoogeveen, 2003). Zonder twijfel heeft dus iedere docent te maken met hoogbegaafde leerlingen en - in toenemende mate - met leerlingen die (soms veel) jonger zijn dan de rest van de klas. In oktober 1999 bleek van 1000 brugklassers, verdeeld over 30 scholen voor voortgezet onderwijs, ruim 13% nog geen 12 jaar oud te zijn. Daarvan was 2% 10 jaar oud of jonger (Hoogeveen & Hell, 2002).

Al deze leerlingen vragen om aanpassing binnen het onderwijs. Wanneer het functioneren van hoogbegaafde leerlingen juist geïnterpreteerd wordt, zal duidelijk worden welke stappen ondernomen moeten worden. Hoe eerder op de juiste manier gereageerd wordt, hoe minder ingrijpende maatregelen nodig zullen zijn.

Met deze rapportage wil ik de bewustwording van de scholen en docenten bevorderen. Door het in kaart brengen van activiteiten en maatregelen die op de genoemde scholen al aanwezig zijn, zal vanzelf blijken welke aanpassingen van het onderwijs (nog) nodig zijn.

1.3 Leeswijzer

In dit verslag beschrijf ik mijn veldonderzoek naar faciliteiten die scholen voor voortgezet onderwijs in de regio Waterland (Noord-Holland) bieden aan hoogbegaafde leerlingen. In paragraaf 3.1 wordt de opzet van het veldonderzoek beschreven. In paragraaf 3.2 beschrijf ik de toegepaste onderzoeksmethode. In paragraaf 4 staat een beschrijving van het theoretische kader over criteria voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. In paragraaf 6 bespreek ik de belangrijkste bevindingen en conclusies van mijn veldonderzoek. In paragraaf 6.4 staan conclusies naar aanleiding van het onderzoeksvraag. In paragraaf 1.6 geef ik een aantal aanbevelingen op basis van het onderzoek, mijn theoretische kennis en mijn praktische ervaring met hoogbegaafde leerlingen.

1.4 Onderzoek

Het doel van dit onderzoek was een antwoord te vinden op de vraag in hoeverre de geselecteerde VO scholen in de regio Waterland voldoen aan de criteria voor goede begeleiding van hoogbegaafde leerlingen en welke faciliteiten zij kunnen bieden (zie paragraaf 5).

In het algemeen wijzen de resultaten er op dat in de regio Waterland weinig scholen geschikt onderwijs en begeleiding voor hoogbegaafde leerlingen kunnen bieden. Meer specifiek kan gesteld worden dat uit de vijf onderzochte scholen één school helemaal niets doet voor hoogbegaafde leerlingen en dat ook (voorlopig) niet van plan is; één school heeft wel eens over hoogbegaafdheid gehoord, maar weet niet wat ze zouden moeten bieden en doen daarom niets; één school heeft wel eens vastgelopen hoogbegaafde leerlingen gehad en werd daarom genoodzaakt deze leerlingen te begeleiden, waarbij men door vallen en opstaan leerde zonder dat er expertise aanwezig was; één school heeft affiniteit met hoogbegaafde leerlingen en biedt veel mogelijkheden en vrijheid in keuzes als ook begeleiding op het gebied van het leren leren, training van sociale vaardigheden en begeleiding van onderpresteerders, en tenslotte wordt er op één school hoogbegaafdenbeleid geïmplementeerd en is men daar al enkele jaren bezig met het onderwijzen en begeleiden van (versnelde) hoogbegaafde leerlingen.

Wat betreft de noodzaak van signaleren, begeleiden en aangepast onderwijs bieden aan hoogbegaafden, verschillen de scholen van mening. De bevindingen zijn te lezen in paragraaf 5.1.

Twee scholen vinden het heel belangrijk dat leerlingen zo vroeg mogelijk worden geïdentificeerd, zodat direct aangepast onderwijs en begeleiding geboden kan worden. Deze scholen hebben ook ervaring met het begeleiden van onderpresterende leerlingen, die in de meeste gevallen al onderpresterend uit het basisonderwijs komen. Het kost de scholen veel tijd en moeite om vaardigheden als leren leren en planmatig werken bij te brengen. Zij steken daar veel tijd in, omdat deze vaardigheden voor de toekomstige schoolcarrière van groot belang zijn.

1.4.1 Selectie scholen

Een inventarisatie bij een aantal (11) basisscholen in regio Waterland levert vijf scholen van voortgezet onderwijs op die het meest door de leerlingen van de basisscholen gekozen worden.

Via een brief werd per school nagegaan of deze bereid was aan het onderzoek deel te nemen. De eerste benadering van contactpersonen vond plaats per e-mail in januari 2008, gevolgd door een telefoongesprek, ook in januari 2008. Dit resulteerde in gemaakte afspraken op de gekozen scholen.

Een van de geselecteerde scholen heeft te kennen gegeven niet aan het onderzoek mee te willen doen. Dit is het Da Vinci College in Purmerend. Als oorzaak werd gegeven onbekendheid van de nieuwe zorgcoördinator met de school (deze is daar pas werkzaam vanaf januari 2008).

De overige benaderde scholen waren bereid aan dit onderzoek mee te werken. De bezoeken en gesprekken op de scholen hebben in januari en februari 2008 plaatsgevonden.

1.4.2 Analyse vragenlijsten

Met behulp van de analyse van de gegevens uit dit onderzoek worden vragen beantwoord die vallen in de onderstaande categorieën (overgenomen uit *Zelfbeoordelingsinstrument Begafdheidsprofiel school* van CPS, 2008):

1. Organisatie en beleid: hierbij gaat het om zaken als visie op onderwijs en op onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen, helderheid van doelstellingen, plan van aanpak, organisatie van flexibele leerarrangementen en examenregelingen, docenten als coach en tutor, adoptierelaties met bedrijven, vervolgopleidingen, enzovoort;
2. Onderwijs en leren: hierbij gaat het om zaken als flexibiliteit van de organisatie en het rooster, het realiseren van individuele leerarrangementen, de beschikbaarheid van ICT, leermiddelen en voorzieningen, de deskundigheid van het docententeam;
3. Zorg en begeleiding: selectie- en aannamebeleid, inzet van een schoolpsycholoog, zorgcoördinator, mentoraat, een zorgstructuur met leerlingbesprekingen en werken met handelingsplannen, afspraken met (hulp)instanties buiten de school en binnen het Samenwerkingsverband;
4. Heldere communicatie met ouders, leerlingen en omgeving over verwachtingen en (on)mogelijkheden;

In paragraaf 5 wordt nader ingegaan op de verzamelde gegevens. In bijlage A zijn de vragen aan de scholen opgenomen.

1.4.3 Samenvatting van bevindingen

De bevindingen kunnen als volgt worden samengevat:

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

Wat de visie op onderwijs aan hoogbegaafden betreft, verschillen de onderzochte scholen sterk. Een van de vijf onderzochte scholen heeft (vanaf het schooljaar 2008-2009) hoogbegaafdenbeleid. Het onderwerp hoogbegaafdheid zal opgenomen worden in de schoolgids. Verder komt er een plan van aanpak voor het onderwijzen en begeleiden van hoogbegaafde leerlingen. Alle docenten krijgen een training over het signaleren, begeleiden en onderwijzen van hoogbegaafde leerlingen.

Op een van de scholen is helemaal geen visie op onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen en men voelt geen noodzaak hierin verandering aan te brengen. Twee scholen hebben geen beleid, maar zetten zich in om (hoog)begaafde leerlingen zo goed mogelijk op te vangen. Een school zou graag ook "iets" voor (hoog)begaafde leerlingen willen doen, maar men weet niet hoe dit aan te pakken en waar te beginnen.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

Compacten, verrijken en verdiepen wordt toegepast op twee onderzochte scholen. Op een van die scholen (het Werenfridus) beweert men dat het curriculum zodanig is aangepast dat verrijken en verdiepen niet nodig zou zijn. Didactiek is voor alle leerlingen hetzelfde. Alleen de onderpresterende leerlingen krijgen een eigen arrangement. Op de tweede school (het Barlaeus) is compacten en verrijken mogelijk, maar het initiatief hiertoe ligt voornamelijk bij de leerling. Deze school kent individuele leerarrangementen. Een school (Damstede) kent flexibele leerarrangementen voor topsporters en muzikaal begaafde leerlingen. Men beweert niet of nauwelijks te maken hebben gehad met (hoog)begaafde leerlingen op deze school.

Wat jonge versnelde leerlingen betreft, zijn twee scholen (het Werenfridus en het Barlaeus) positief over hun leerprestaties en begeleiding. De ervaring leert dat indien er genoeg uitdaging wordt aangeboden en indien de jonge leerlingen goed begeleid worden, met name op het gebied van sociale vaardigheden en planmatig werken, het met deze leerlingen goed gaat.

Wat opvalt is dat één school (OSG West-Friesland) wel extra vakken biedt, maar alleen voor de brugklas. Dit zou te maken hebben met te kort aan financiële middelen. Een andere school (Don Bosco College) biedt Spaans aan in de brugklas en vanaf klas 4. De twee klassen daartussen kunnen geen Spaanse les volgen. Men heeft mij niet kunnen vertellen waarom dit zo is, maar het is geen financiële kwestie. De school geeft zelf aan over voldoende middelen te beschikken.

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

Het aantal (hoog)begaafde leerlingen dat men op school denkt te hebben, loopt zeer uiteen. Op een van de scholen is men er van overtuigd géén hoogbegaafde leerlingen te hebben. Er komen geen hoogbegaafde leerlingen uit het basisonderwijs, noch worden ze gesignaleerd.

Op een van de scholen denkt men weleens een hoogbegaafde leerling te hebben gehad, maar dit schooljaar zeker niet.

Op de overige drie scholen loopt het percentage van 2-4%. Dit is een schatting van de geïnterviewden, er zijn geen cijfers bekend, mede omdat de signalering helemaal niet plaatsvindt of nog niet optimaal verloopt. Men denkt dat er nog genoeg leerlingen onopgemerkt blijven.

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS EN OMGEVING

Uit de interviews blijkt dat op één school de ouders niet betrokken (willen) zijn. Dit zou te maken hebben met het feit dat ze op de basisschool "al genoeg hebben gedaan". Deze stelling heb ik niet bij ouders kunnen verifiëren.

Op de overige vier scholen zijn ouders betrokken bij het onderwijs en buitenschoolse activiteiten. Ook is bekend bij ouders, veelal van mond-op-mond reclame, dat scholen zorg bieden aan (hoog)begaafde leerlingen. Dat Damstede zich niet profileert als een school met opvang van hoogbegaafde leerlingen is ook bij ouders bekend. Op het Barlaeus is er een Oudervereniging die contact onderhoudt met de schoolleiding over allerlei zaken die voor leerlingen en hun ouders/verzorgers van belang zijn.

1.5 Verwachtingen en wensen ouders

Aan het begin van mijn onderzoek heb ik een aantal ouders (9) van (hoog)begaafde kinderen gevraagd wat voor hen belangrijke criteria zijn bij het kiezen van een VO school voor hun kind.

Dit zijn de belangrijkste criteria die door de geïnterviewde ouders genoemd zijn:

- 1) goede communicatie tussen ouders/kind en school
- 2) gestructureerd onderwijs
- 3) buitenschoolse activiteiten met genoeg uitdaging
- 4) affiniteit van docenten met hoogbegaafde leerlingen
- 5) "gewone" school dat genoeg uitdaging biedt

- 6) speciale school voor hoogbegaafde leerlingen of een school waar zoveel mogelijk hoogbegaafden aanwezig zijn

1.6 Aanbevelingen voor praktijk en beleid

Tijdens mijn bezoeken viel mij op dat de teams op de bezochte scholen veel werk verzetten en al over veel kennis beschikken. Ook is er sprake van een grote bereidheid om te investeren in de ontwikkeling van leerlingen, de school als geheel en de eigen professie. De bevindingen en aanbevelingen moeten vooral in deze positieve context gezien worden.

In het basisonderwijs zijn de leerlingen heterogeen gegroepeerd. In het voortgezet onderwijs vindt een zekere selectie plaats naar preferentie en naar cognitief talent: de keuze voor gymnasium of de plaatsing in een vwo- of havo/vwo-brugklas brengt met zich mee dat de groepen hier naar verhouding qua cognitief potentieel betrekkelijk homogeen zijn (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005). Dat betekent ook dat er nominaal meer (hoog)begaafde leerlingen aangetroffen zullen worden in deze klassen en scholen en dat de vraag van ouders en leerlingen naar passend onderwijs vaker en luider gesteld wordt. Zeker sinds de toenemende aandacht in de media voor dit onderwerp, worden meer scholen geconfronteerd met deze vraag.

De scholen die structureel een (hoog)begaafdenbeleid hebben, doen het goed (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005). Structureel betekent hier dat het beleid verankerd is in de schoolorganisatie (organisatorisch, inhoudelijk, scholing van docenten) en in de schoolcontext (contacten met het basisonderwijs, schooladviesdiensten, hoger onderwijs en bedrijfsleven in de regio). Deze scholen houden dit beleid nu al een aantal jaren vol en breiden de activiteiten voor (hoog)begaafde leerlingen ook uit. Uit rapportages blijkt dat zowel docenten als leerlingen er wel bij varen: arbeidssatisfactie en leerplezier nemen toe. Het leerrendement (voor leerlingen en docenten) is tot nu toe nog niet wetenschappelijk onderzocht.

De aanbevelingen komen uitgebreid aan bod in paragraaf 6.5.

2 Inleiding

Dit onderzoek heb ik verricht voor mijn afstudeerscriptie voor de ECHA-opleiding *Specialist in Gifted Education* bij het CBO (Centrum voor Begaafdheidsonderzoek) verbonden aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ik heb voor dit onderzoek gekozen omdat ik nu twee jaar een plusklas begeleid, op de basisschool De Trimaran in Edam en ik nauw betrokken ben bij de ontwikkeling van beleid ten aanzien van hoogbegaafdheid op deze school.

Tijdens mijn stage ben ik vakkundig begeleid door dr. Lianne Hoogeveen van de Radboud Universiteit Nijmegen.

2.1 Theoretische aspecten

2.1.1 Wat is hoogbegaafdheid?

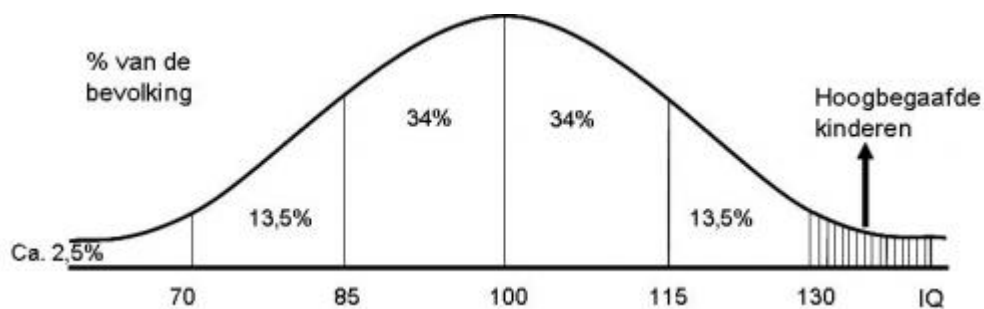
Hoogbegaafdheid is een beschrijvende term die aangeeft op welke wijze en in welke mate begaafdheid aan de oppervlakte treedt. Hoogbegaafdheid wordt in verband gebracht met het behalen van uitzonderlijke prestaties op verschillende maatschappelijk relevante gebieden (Montgomery, 1999).

Hoogbegaafdheid wordt niet alleen bepaald door het IQ van een persoon (de kwaliteit van informatieverwerkingsprocessen, gemeten met een intelligentietest). Naast een hoge intelligentie worden uitzonderlijke prestaties voorspeld door een aantal andere eigenschappen van de persoon. In een veelgebruikte omschrijving van hoogbegaafdheid van Renzulli (1978), het zogenaamde Triadisch Model, wordt gesproken over een hoogbegaafde leerling, wanneer hij in ieder geval beschikt over de volgende persoonlijkheidskenmerken:

- bovengemiddelde intellectuele vermogens;
- taakgerichtheid en volharding (motivatie): doorzettingsvermogen om een taak te volbrengen;
- creatief vermogen: creatief zijn in het oplossen van problemen.

Wanneer we een IQ-score van 130 of hoger als criterium voor hoogbegaafdheid hanteren, dan kunnen we stellen dat 2,5% van de populatie een IQ-score op "zeer begaafd niveau" haalt. Dat betreft ongeveer één leerling per klas (bron: internetsite SLO Enschede).

Er valt echter geen precieze grens te trekken. Het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek (CBO) spreekt daarom liever van de bovenste 5 tot 10 procent van alle leerlingen. Wanneer gekeken wordt naar het percentage leerlingen dat kenmerken van hoogbegaafdheid bezit, hanteert het Centrum voor Begaafdheidsonderzoek (CBO) zelfs een percentage van 10%. Dat zijn dus twee tot vier leerlingen per klas (Mooij, Hoogeveen, Driessen, van Hell, Verhoeven, 2007).

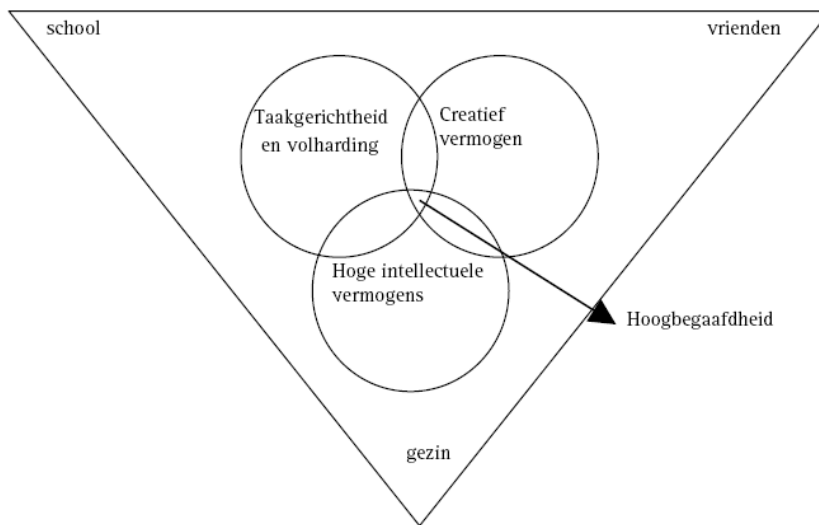

Figuur 2-1

De gemiddelde IQ-score ligt tussen de 90 en 110. Bij een IQ-score tussen de 111 en 120 spreken we van een bovengemiddelde score, bij een IQ-score tussen de 121 en 130 van een score op begaafd niveau en bij een IQ-score boven de 130 van een score op zeer begaafd niveau (SLO).

Model van Mönks

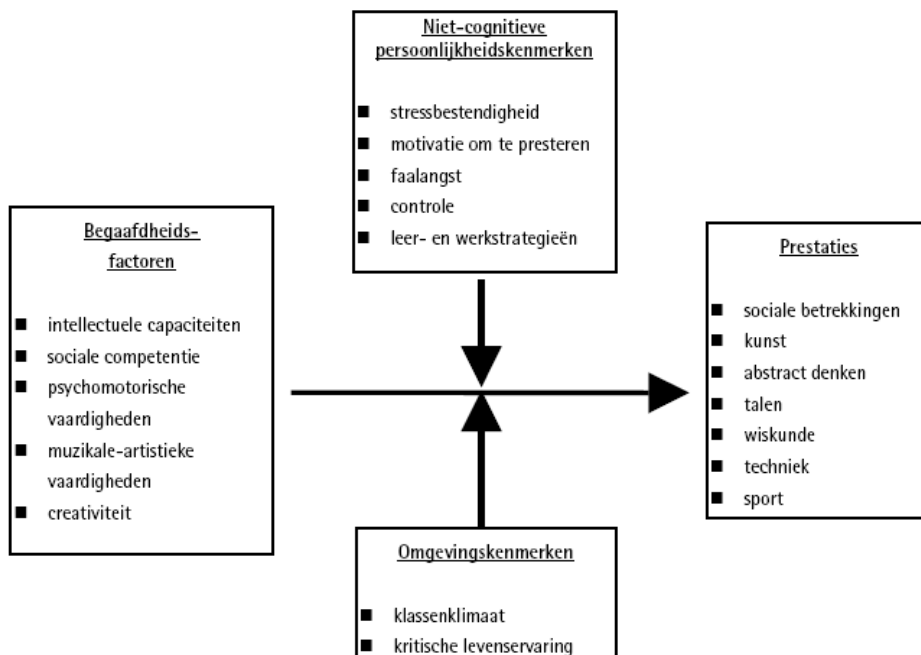
Mönks (1985) heeft het model van Renzulli uitgebreid met een drietal factoren die van invloed zijn op het tot uiting komen van hoogbegaafdheid. Hoogbegaafdheid ontstaat door het samengaan van de drie persoonlijkheidskenmerken "hoge intellectuele capaciteiten", "creativiteit" en "motivatie". Deze kenmerken worden tijdens hun ontwikkeling beïnvloed door de drie sociale hoekstenen "school", "peers" en "gezin". Wanneer deze invloed negatief is, staat dit het manifest worden van de hoogbegaafdheid in de weg. Met "peers" wordt bedoeld: ontwikkelingsgelijken, dus leeftijdgenoten met wie men op zijn eigen niveau kan communiceren. Creativiteit komt volgens Mönks tot uiting in flexibiliteit, vindingrijkheid, zelfstandigheid en weetgierigheid bij het benaderen en oplossen van problemen. In de onderstaande figuur staat het totale model.

Figuur 2-2: Triadisch interpedentiemodel van Mönks

Model van Heller

Heller en Hany (2000) hebben het triadisch interpedentiemodel van Mönks verder gespecificeerd. In figuur 2-3 wordt het zogenaamde *Munich Model of Giftedness and Talent* weergegeven.

Figuur 2-3: Munich Model of Giftedness and Talent

In dit model worden onafhankelijke vormen van talenten of begaafdheidsfactoren weergegeven die van invloed zijn op de verschillende prestatiegebieden. Hierin wordt het verschil tussen aanleg en prestatie uitgelegd en onderpresteren verklaard.

In totaal noemen Heller en Hany, naast het beschikken over een hoge intelligentie, verschillende andere talenten zoals sociale competentie, psychomotorische vaardigheden, muzikale-artistieke vaardigheden en creativiteit.

Pennings en Span (1993) stellen dat hoogbegaafdheid het resultaat is van een ingewikkelde wisselwerking tussen voorgeprogrammeerde *aanlegfactoren* (begaafdheidsfactoren) en de daarop inwerkende *omgevingsfactoren*. Intellectuele begaafdheidsfactoren van hoogbegaafde leerlingen hebben betrekking op het beschikken over een zeer goed geheugen, een hoge intelligentie (waarbij naast de convergente denkvaardigheden ook divergente denkvaardigheden zijn ontwikkeld), een grote leergierigheid en een groot kennisbestand. Wat betreft het kennisbestand stellen Pennings en Span dat hoogbegaafde leerlingen opvallen ten opzichte van gemiddeld intelligente leerlingen in de wijze waarop zij kennis verwerven en de mate waarin zij kennis kunnen opnemen.

De niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken uit het model van Heller en Hany (2000) worden ook onder de noemer *emotionele intelligentie* geplaatst (met uitzondering van de werk- en leerstrategieën) (de Boer & Kamphof, 2005). Emotionele intelligentie draagt bij aan de vertaling van cognitieve slimheid naar slim gedrag.

De factor leer- en werkstrategieën is bij de niet-cognitieve persoonlijkheidscomponent geplaatst, omdat adequate werk- en leerstrategieën van invloed zijn op het kunnen oplossen van problemen en het bereiken van gestelde (leer)doelen.

Hoewel intelligente leerlingen over het algemeen beschikken over betere cognitieve werk- en leerstrategieën dan minder intelligente leerlingen, zijn zij in het onderwijs toch gebaat bij bewustwording van toegepaste strategieën om complexe problemen op te kunnen lossen (de Boer & Kamphof, 2005). Gebrek aan inzicht op het gebied van leerstrategieën kan bij een (hoog)begaafde leerling mede een oorzaak zijn van achterblijvende prestaties.

De factor omgevingskenmerken is van belang omdat een (hoog)begaafde leerling niet los staat van zijn omgeving. Onderzoek naar stimulerende dan wel remmende factoren binnen de sociale omgeving van de leerling kan inzichtelijk maken waarom hij hogere dan wel lagere prestaties levert dan op grond van zijn capaciteiten verwacht mag worden

(de Boer, Bosch-Stijns, Hulsbeek, van der Molen, Stadhouders, 2005). Deze factoren kunnen zich voordoen in de familiesfeer, op het gebied van kritische levenservaringen, op school en in de klas.

Het model van Heller en Hany (2000) wijst erop dat er een onderscheid kan ontstaan tussen het aanwezig potentieel en het gerealiseerd potentieel: een leerling die in principe over voldoende intellectuele capaciteiten beschikt om uitzonderlijk hoge prestaties te leveren, hoeft deze prestaties niet persé neer te zetten.

2.2 Mogelijke problemen van hoogbegaafde leerlingen op school

Veelal wordt op grond van de cognitieve eigenschappen van hoogbegaafde leerlingen een voorspoedige schoolloopbaan verwacht. Voor een aantal hoogbegaafde leerlingen klopt dit, voor anderen echter niet. Het huidige onderwijs is teveel afgestemd op een klas vol 'gemiddelde' leerlingen met wat extra aandacht voor leerlingen die minder dan gemiddeld presteren en met weinig of geen aandacht voor leerlingen die bovengemiddeld presteren (de Boer & Cuypers, 2004). Ook de huidige onderwijsmaterialen lijken hier nog steeds van uit te gaan. Binnen klassikaal onderwijs bestaat bovendien vaak niet de mogelijkheid om in eigen tempo de leerstof te doorlopen. De hoogbegaafde leerling wordt binnen het huidige onderwijs vaak te weinig op zijn niveau aangesproken en loopt groot risico om gedemotiveerd te raken, regelmatig met gedragsproblemen als gevolg.

De meest voorkomende problemen bij hoogbegaafde leerlingen zijn volgens Hulsbeek, Steenbergen-Penterman & Bronkhorst (2002):

ONDERPRESTEREN

Wanneer een leerling langdurig onder zijn niveau wordt aangesproken, kan dit tot gevolg hebben dat de leerling zijn motivatie om te leren verliest en zich niet langer inspant bij het uitvoeren van taken, met als gevolg onderpresteren.

Onderpresteren is te omschrijven als een discrepantie tussen de schoolprestaties van de leerling en de prestaties die op grond van zijn werkelijke capaciteiten verwacht zouden mogen worden.

VERVELING

Doordat de leerling te weinig te doen heeft en zich onvoldoende hoeft in te spannen, kan verveling optreden. Deze verveling kan vervolgens weer leiden tot allerlei vormen van

probleemgedrag (andere leerlingen van hun werk afhouden, overdreven veel aandacht van docent vragen).

PERFECTIONISME EN FAALANGST

Dit komt veel voor onder hoogbegaafde leerlingen. De leerling heeft onvoldoende geleerd wat het is om fouten te maken. Daardoor stelt de leerling te hoge eisen aan zichzelf en weigert bepaalde taken omdat hij bang is dat hij iets niet direct goed zal doen.

SOCIALE PROBLEMEN

In sociaal opzicht kunnen hoogbegaafde leerlingen in de problemen komen. Ze zijn op het sociale vlak vaak rijper dan hun leeftijdsgenoten. Doordat zij andere verwachtingen ten aanzien van relaties hebben en andere interesses of doordat ze een andere ontwikkeling doormaken, krijgt de leerling geen of moeilijk aansluiting bij leeftijdsgenoten. Hierdoor kan de leerling sociaal geïsoleerd raken. Een deel van de problemen kan veroorzaakt worden doordat (hoog)begaafdheid niet wordt opgemerkt door de omgeving of doordat er negatief op wordt gereageerd. Waarschijnlijk kunnen veel problemen voorkomen worden door (hoog)begaafdheid bijtijds te signaleren en daar adequaat op te reageren.

2.3 Afstemming van onderwijs op hoogbegaafde leerlingen

2.3.1 Waarom een aangepast programma voor hoogbegaafden?

Een aangepast programma voorziet in de behoefte van hoogbegaafde leerlingen en hun speciale manier van leren (Olszewski-Kubilius, 1989):

- specifieke behoefte aan uitdaging en snelheid
- instructie die verder gaat dan wat de school kan bieden (Bloom, 1985)
- contact met intellectuele peers
- zorg voor ondervertegenwoordigde groepen
- voorkomen van onderpresteren (Rimm, 1991)

2.3.2 Soorten aanpassingen

Begaafde leerlingen laten pas bij echt moeilijke taken zien wat ze kunnen. Door het oplossen van moeilijke taken kan ook de begaafde leerling competentiegevoelens ontwikkelen. Lodewijks (1993) noemde dit de "kick van het kunnen". Dit op zijn beurt motiveert hen om door te zetten. Differentiatie van de leerstof is dus in eerste instantie niet bedoeld om nog meer kennis op te doen, maar dient de ontwikkeling van een

optimale werkhouding. Binnen het voortgezet onderwijs zijn al meerdere scholen toegerust om hoogbegaafde leerlingen geschikt onderwijs te bieden.

In de literatuur worden verschillende aanpakken beschreven. Hieronder volgt een korte bespreking van verschillende scenario's (Drent & van Gerven, 2007).

- A. Versnellen
- B. Verbreding of verdieping
- C. Compacten en verrijken
- D. Projectmatig onderwijs (niet alleen voor hoogbegaafden)
- E. Draaideurmodel (grote keuzevrijheid voor leerling)
- F. Plusklas
- G. Probleemgestuurd onderwijs (PGO)

A. VERSNELLEN

De leerlingen mogen sneller het traditionele onderwijssysteem doorlopen (Southern, Jones & Stanley, 1993; Gallagher, 2003). Dit kan op vele manieren. Zo kan de leerling materiaal worden aangeboden uit één of meer hogere klassen (Gallagher, 2000). Andere mogelijkheden zijn vervroegde toelating tot school, overslaan van klassen, deeltijd in hogere klassen en klassikale versnelling. Een andere manier om de leerlingen versneld door de leerstof te voeren, is die van tempodifferentiatie: de docent schrapt geen lesstof, maar goede leerlingen worden in de gelegenheid gesteld om in hun eigen - hoge - tempo door de stof te gaan en op die manier tijd te winnen voor het werken aan een verrijkingsopdracht. In het geval van tempodifferentiatie krijgen alle leerlingen van een klas dezelfde studiewijzer. In de studiewijzer geeft de docent aan welke stof een goede leerling af moet hebben alvorens hij aan een verrijkingstaak mag beginnen.

B. VERBREDING OF VERDIEPING

Verbreding/verdieping en verrijking betekent niet méér werk voor de leerlingen, maar ander werk. Verbredingsstof is leerstof met een hoge moeilijkheidsgraad en een grotere nieuwswaarde dan de reguliere lesstof. Het is de bedoeling dat de betere leerling door de aangeboden verdiepingsstof vakinhoudelijk nieuwe kennis verwerft en zijn metacognitieve vaardigheden oefent. Dat laatste houdt in dat de leerling leert denken over zijn motivatie en het leerproces.

C. COMPACTEN EN VERRIJKEN

“Compacten” betekent het indikken van de leerstof door al het voor (hoog)begaafde leerlingen overtollige weg te laten, een speciale vorm van versnellen dus.

Verrijkingsoopdrachten zijn bij voorkeur open, wat wil zeggen dat zij op meerdere manieren op te lossen zijn. Op deze manier wordt bij hoogbegaafde leerlingen het creatief denken gestimuleerd alsmede het doen van onderzoek. De leerlingen kunnen op deze manier zelf ideeën over de oplossing ontwikkelen en dat leidt meestal tot onverwachte vondsten en oplossingen. De leerstof moet zich richten op een echt publiek en op reële en feitelijke problemen (Bonset, Ebbers & Wientjes, 2003). De leerinhoud dient gericht te zijn op abstracte begrippen en generalisaties. Concrete en feitelijke gegevens, zoals voorbeelden en tekeningen, kunnen worden weggelaten. Herhaling, gericht op memoriseren en oefenen, is veelal van weinig belang. Het is belangrijk dat het onderwijsprogramma verrijkend is en dat het nieuwe leerstof bevat.

Er zijn theoretische modellen voor verrijken. Een aantal wordt genoemd in het onderzoek "Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen" (Hoogeveen, van Hell, Mooij & Verhoeven, 2004).

D. PROJECTMATIG ONDERWIJS

Projectonderwijs is vakdoorbrekend. Het komt voor in combinatie met versnellen of compacten. De vrijkomende tijd wordt door groepen leerlingen besteed aan een project, eventueel te kiezen uit een aantal projecten.

E. DRAAIDEURMODEL

In dit scenario wordt versnellen gevolgd door verbreding in de vorm van individuele keuzeactiviteiten buiten klasverband. De leerling kiest zelf onderwerp en presentatievorm. Aan de activiteit wordt meestal buiten de lessen gewerkt.

F. PLUSKLAS

Dit type onderwijs heb ik tijdens mijn onderzoek niet aangetroffen. Toch zal ik schetsen waar het bij een plusklas om gaat, omdat het op andere (niet door mij onderzochte) scholen in Nederland wel wordt toegepast.

Leerlingen die werken in een plusklas verblijven het grootste deel van de tijd in de reguliere groep, maar verlaten die voor een deel van de schoolweek om naar een speciale groep te gaan met andere begaafde leerlingen. Dit kan variëren van enkele uren tot enkele dagen per week. De bedoeling is dat binnen deze groep (beter) tegemoet wordt gekomen aan de speciale intellectuele en academische behoeften van deze (hoog)begaafde leerlingen (Moon & Feldhusen, 1995).

Van belang is dat meerdere aanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen beschikbaar zijn, zodat het reguliere programma voor verschillende leerlingen op eventueel verschillende momenten op de meest adequate manier kan worden aangepast. Dit geldt zowel voor versnelling als voor verrijking en compacting (Mooij, Hoogeveen, Driessen, van Hell & Verhoeven, 2007).

G. PROBLEEMGESTUURD ONDERWIJS (PGO)

Dit type onderwijs wordt regelmatig gebruikt op de onderzochte scholen. Daarom volgt hier een uitgebreide beschrijving.

PGO is oorspronkelijk ontwikkeld om het onderwijs beter te laten aansluiten bij competenties die studenten wo en hbo dienen te hebben voor de uitoefening van complexe taken of de uitoefening van een functie. Het heeft dan ook nadrukkelijk een vakoverstijgend karakter en is sterk praktijkgericht. Vanwege de doelstellingen is PGO ook geschikt voor (hoog)begaafde kinderen in het voortgezet onderwijs.

Er worden individuele- en groepsprocessen gehanteerd, waarbij een zogenaamde tutor de rol heeft van procesbegeleider en (bijna) nooit van inhoudelijk deskundige. De inhoudelijke begeleiding en/of beoordeling vindt plaats door de desbetreffende vakinhoudelijke deskundige, i.c. de vakdocent.

De werkvormen in groepen dienen vooral voor het bereiken van de competentie 'samenwerken', die in veel taken en functies vereist is en zeker ook voor meer- en hoogbegaafde leerlingen als een belangrijke vaardigheid kan worden gezien.

Bij probleemgestuurd onderwijs stemt de school af op de behoeften, de stage-activiteiten en de belangstelling van de leerling. De rol van de docent is hierbij vooral die van taakbegeleider.

Kenmerk van PGO is dat leerlingen in groepen een voorgelegd probleem (her)definiëren, analyseren, verklaringen bedenken en vervolgens een leervraag formuleren en taken verdelen. De taken (het verzamelen van informatie) worden zelfstandig uitgevoerd, waarna in de groep wordt gerapporteerd en de nieuwe informatie aan de eerder geformuleerde verklaringen wordt getoetst. Dit kan eventueel leiden tot een nieuwe cyclus. Toetsing van het resultaat en het proces kan zowel op individueel als op groepsniveau plaatsvinden.

Binnen het voortgezet onderwijs bieden het studiehuis, de vernieuwde tweede fase en de profielen ruim voldoende aanknopingspunten in de vorm van vakoverstijgende leerdoelen, eisen tot samenwerking en zelfstandigheid. Voor de meer- en hoogbegaafde leerlingen biedt PGO vooral ook mogelijkheden door de eisen die worden gesteld aan

zelfstandigheid bij het uitvoeren van taken en het leren formuleren van eigen leerdoelen, alsook reflectie op de eigen aanpak.

Ook Span (2001) wijst in 'Onderwijs aan begaafde leerlingen in het VO' op het belang van metacognitieve vaardigheden die de leerling zelf moet ontwikkelen en leren toepassen. Het huidige onderwijs is daar veelal nog te sturend in met te weinig ruimte voor het feitelijk toepassen en evalueren van de meta-activiteiten (bron: CPS).

3 Methodiek

3.1 Beschrijving veldonderzoek

Ik volg de ECHA-opleiding bij het CBO (Centrum voor Begaafdheidsonderzoek). Onderdeel van deze opleiding is een stage. Ik heb gekozen voor een stage bij de basisschool De Trimaran in Edam, waar ik een plusklas heb opgericht en waar ik heb meegewerkt aan het tot stand komen van het beleidsplan hoogbegaafdheid. Tijdens mijn stage had ik vaak te maken met de vraag: welke VO scholen in de omgeving hebben beleid ten aanzien van hoogbegaafdheid en welke van deze scholen hebben wellicht ook een plusklas. Het doel van dit onderzoek is dan ook inzicht te krijgen in deze vragen.

De centrale vraag van mijn onderzoek is:

In hoeverre voldoen de geselecteerde VO scholen aan de criteria voor goede begeleiding van hoogbegaafde leerlingen en welke faciliteiten kunnen zij bieden?

In januari 2008 heb ik de meeste basisscholen in de regio Waterland (Monnickendam, Broek in Waterland, Ilpendam, Marken, Zuiderwoude, Edam en Volendam) telefonisch benaderd met de vraag welke VO scholen door de leerlingen gekozen worden. Uit deze telefonische enquête is gebleken dat hoewel de aantallen per schooljaar wisselen, de overgrote meerderheid van de leerlingen een van de volgende scholen kiest (op volgorde van populariteit):

- Don Bosco College Volendam
- Werenfridus in Hoorn
- Damstede Amsterdam-Noord
- OSG West-Friesland in Hoorn
- Barlaeus Gymnasium Amstendam

In de periode van januari tot maart 2008 heb ik deze scholen bezocht. De onderzochte scholen zijn geselecteerd naar aanleiding van de door de basisscholen geleverde gegevens (voor de namen van de scholen zie bijlage J).

Deze scholen hebben een brief ontvangen met het verzoek aan het onderzoek deel te nemen. Alle vijf genoemde scholen hebben positief gereageerd.

3.2 Onderzoeksmethode

Als onderzoeksmethode heb ik gekozen voor gesprekken met een rector, een conrector en zorgcoördinatoren en voor interviews met docenten aan de hand van een gestructureerde vragenlijst (bijlage A). Deze vragenlijst heb ik opgesteld na bestuderen van diverse onderzoeken en literatuur (zie paragraaf 4) en aan de hand van de lijst die gebruikt wordt bij de beoordeling van kwaliteitscriteria van Begaafdheidsprofiel scholen (*Werkdocument van Adviesgroep Hoogbegaafdheid van het CPS*), aangevuld met criteria die in de Verenigde Staten worden gebruikt (*Pre-K-Grade 12 Gifted Program Standards*). Ook heb ik gebruik gemaakt van criteria die door een aantal ouders zijn opgesteld en van aanvullende algemene vragen van deze ouders over het onderwijsprogramma voor hoogbegaafde leerlingen. De vragen zijn geclusterd in vier thema's, verdeeld in een aantal deelvragen per onderwerp.

Na alle bezoeken zijn de vragen waar ik bruikbare antwoorden op kreeg en de antwoorden met betrekking tot de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag, verwerkt in het paragraaf "Bevindingen per school". De antwoorden op de vragen zijn verwerkt in een aantal tabellen.

Het bezoek aan elke school duurde maximaal één dag. Ik heb op de volgende wijze informatie verzameld:

- gesprekken met rector, conrector, zorgcoördinator, leerkracht
- observatie van een aantal lessen
- schoolgidsen en internetsites van de scholen

4 Criteria

HOE ZIJN DE CRITERIA OPGESTELD?

De criteria zijn opgesteld na het bestuderen van een aantal documenten, zoals het werkdocument van CPS inzake Begaafdheidsprofielscholen, literatuur, diverse *program standards* uit de Verenigde Staten, zoals *Teacher Preparation Standards in Gifted Education (NCATE)* en *Pre-K-Grade 12 Gifted Program Standard (NAGC)*, *Basic Educational Options for Gifted Students in Schools (Ed.D. College of William and Mary, 2008)*, internetsites, zoals *Best Evidence Encyclopedia* van Johns Hopkins University, diverse onderzoeken, zoals *Evaluation of the Effects of Programming Arrangements on Student Learning Outcomes* (Delcourt, Loyd, Cornell & Goldberg, 1994), *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen* (Hoogeveen, van Hell, Mooij & Verhoeven, 2004), *Jonge, versnelde leerlingen in het voortgezet onderwijs* (Hoogeveen, van Hell, Verhoeven & de Boer, 2003), *Een goede start in het voortgezet onderwijs voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften* (de Boer, Bosch-Stijns, Hulsbeek, van der Molen, Stadhouders-Hamoen, Steenbergen-Penterman, 2006), *Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen* (Mooij, Hoogeveen, Driessen, van Hell & Verhoeven, 2007) en verder naar aanleiding van gesprekken met een aantal ouders van hoogbegaafde kinderen. Deze criteria kunnen dienen als handreiking voor scholen en ouders om te beoordelen of een school geschikt is voor hun hoogbegaafde kind. Verder heb ik de pedagogische en onderwijskundige behoeften van hoogbegaafde leerlingen als uitgangspunt genomen. Ik heb getracht een zo volledig mogelijke lijst op te stellen van de criteria waar de scholen op grond van bovengenoemde bronnen aan zouden moeten voldoen. De scriptie van Marion Klein Nagelvoort (2006) "*Waarom haal je niet gewoon je vwo-diploma?*" (onderzoek naar oorzaken die er toe kunnen leiden dat hoogbegaafde jongeren het regulier onderwijs voortijdig verlaten) heeft ook een aantal vragen en criteria opgeleverd, die hierin verwerkt zijn.

Verder heb ik met de ouders van kinderen in de plusklas op de basisschool De Trimaran in Edam gesproken over verwachtingen en criteria ten aanzien van voortgezet onderwijs.

ONDERVERDELING VAN DE CRITERIA

De criteria heb ik verdeeld in vier hoofdthema's, zie vragenlijst (bijlage A). Deze hoofdthema's bevatten vragen, die per school beantwoord zijn. Samengevat hebben de criteria betrekking op de volgende onderwerpen.

criterium A: Organisatie en beleid

- visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen
- beleidsplan hoogbegaafdheid
- signaleren hoogbegaafde leerlingen
- bekendheid van het team met hoogbegaafdheid
- aantal leerlingen met aangepast onderwijs
- samenwerking en contacten met externe instanties (universiteiten e.d.)

criterium B: Onderwijs en leren

- aangepast curriculum (compacten, verrijken, verdiepen)
- tweetalig onderwijs
- extra vakken
- variatie in instructie, didactiek, werk- en groeperingsvormen
- deelnemen aan plusgroep, zomerkampen (Vierkant voor Wiskunde), olympiades
- flexibel rooster
- mogelijkheid van projectonderwijs

criterium C: Zorg en begeleiding

- overdracht van de basisschool
- persoonlijk ontwikkelingsplan
- houding van de docent
- rol van mentor
- depressiviteit bij jongeren
- opsporen van onderpresteerders

criterium D: Communicatie met ouders, leerlingen en omgeving

- bekendheid bij ouders en leerlingen met het bestaan van hoogbegaafdenbeleid op scholen
- ondersteuning ouders, relatie ouders en school
- verwachtingen ten aanzien van het onderwijs

Volgens eerder genoemde literatuur en documenten zijn dit de belangrijkste onderwerpen waar ouders en leerlingen op moeten letten bij de keuze van een VO school. In hoeverre de school van hun keuze beantwoordt aan deze punten en wat men daar vervolgens mee doet, is persoonlijk. Iemand kan genoeg nemen met een aantal aanwezige faciliteiten, iemand anders weer verwacht zeer goede begeleiding van zijn of

haar hoogbegaafde kind. Het blijft afwegen van plus- en minpunten. Er zijn verschillende begaafdheidsprofielscholen in Nederland, maar niet voor ieder kind is zo'n school praktisch haalbaar (o.a. vanwege de reistijden). Daarom zullen de ouders voor hun kind vaak de best mogelijke school bij hen in de buurt kiezen.

4.1 Criterium A: Organisatie en beleid

4.1.1 Visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen

Met een flexibele houding van school en docenten kan ook een hoogbegaafde leerling in het reguliere onderwijs aan zijn trekken komen. Dat stelt de Boer (2002) van het Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid van CPS. Het begint bij het herkennen van hoogbegaafdheid. Vervolgens moeten er middelen zijn om de hoogbegaafde leerling goed te begeleiden.

4.1.2 Beleidsplan hoogbegaafdheid

Een school met een apart beleidsplan hoogbegaafdheid is al langer met het onderwerp bezig dan andere scholen. Dat is echter geen garantie voor goed onderwijs.

4.1.3 Signaleren hoogbegaafde leerlingen

Voor het signaleren van hoogbegaafde leerlingen zijn er verschillende instrumenten beschikbaar. De leerlingen die het voortgezet onderwijs bereiken zijn veelal al op de basisschool gesignaleerd. Hierbij is de overdracht cruciaal. Wanneer de overdracht goed gebeurt, zal dat minder werk en misverstanden met zich meebrengen.

De instrumenten die gebruikt kunnen worden zijn:

- de *Intelligenz Struktur Test* (IST), 1970, Nederlandse bewerking Harry Vorst
- de *Fragenbogen zur Erfassung des Erkenntnisstrebens* (FES), Lehwald (1981) dit is een motivatietest
- de Schoolvragenlijst (SVL), Smits & Vorst (1982)
- de Cito-toets (1965)
- de Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau (NIO) (2004)

Zie voor uitgebreide beschrijving bijlage B.

Ten einde (hoog)begaafde leerlingen tijdig op te sporen moeten alle leerlingen in de brugklas worden getest. In het onderwijs wordt vaak verondersteld dat docenten de aangewezen personen zijn om hoogbegaafde leerlingen te identificeren en op te sporen. Dit gaat echter niet op bij onderpresteerders (Gerards, 2003). Menige onderpresteerder

is zeer bedreven in onderduiken, vooral meisjes (Rimm, 1984). Hiermee dient rekening te worden gehouden tijdens het signaleren.

4.1.4 Bekendheid van het team met hoogbegaafdheid

Uit het onderzoek van Hoogeveen, Van Hell en Verhoeven (2005) is gebleken dat alleen het verschaffen van schriftelijke informatie aan onderwijsgevendenden onvoldoende is. Volgen van een cursus of een opleiding werkt beter omdat zowel onderliggende theoretische modellen als praktijk aan bod komen.

4.1.5 Aantal leerlingen met aangepast onderwijs

Gemiddeld is 3-5% van de populatie hoogbegaafd (Hoogeveen, Mooij, Van Hell & Verhoeven, 2004). Dit zou betekenen dat er op een school met 600 leerlingen gemiddeld 18 - 30 leerlingen hoogbegaafd zijn. Hoe groter de school, hoe groter het gemiddelde aantal hoogbegaafde leerlingen.

4.1.6 Samenwerking en contacten met externe instanties (universiteiten e.d.)

Samenwerking met externe instanties speelt een belangrijke rol. Zo draagt samenwerking van vo scholen en primair en hoger onderwijsinstellingen bij aan de vorming van doorlopende leerlijnen. Ook spelen contacten met het hoger onderwijs een rol in het kader van profiel- en studiekeuze. Voorbeelden van samenwerking tussen vo scholen en het wetenschappelijk onderwijs zijn: gastlessen, masterclasses, *Pre-University College* en *Junior College*.

4.2 Criterium B: Onderwijs en leren

4.2.1 Aangepast curriculum (compacten, verrijken, verdiepen)

Zie voor beschrijving van de termen paragraaf 2.3.2.

Hoogbegaafde leerlingen kunnen lesstof met een hogere moeilijkheidsgraad aan. Op deze manier komt de leerling tot reflectie en tot het ontwikkelen van metacognitieve vaardigheden (Paris en Byrne, 1989). De taak moet zo moeilijk zijn dat zij deze alleen met begeleiding en door samenwerking met anderen (leerling of docent) tot een goed eind kunnen brengen. Bij voorkeur is er ook nog een variatie in moeilijkheidsgraad aanwezig, zodat de leerling op een passend niveau werkt.

Dit kan bereikt worden door verrijkingsstof aan te bieden, door het werken in een plusklas of door het volgen van extra keuzevakken (taalonderwijs, zoals Spaans of Chinees; natuurkunde; drama; wiskunde).

Het is belangrijk dat het vak de leerling interesseert. Als het onderwerp aansluit bij de interesse van de leerling, dan is motivatie verzekerd. Het moet een beroep doen op creativiteit, zoals het zoeken naar nieuwe oplossingen of gebruik maken van nieuwe ervaringen in nieuwe situaties (Bongset, Ebbers & Wientjes, 2003).

4.2.2 Tweetalig onderwijs

Tweetalig onderwijs (TTO) is de meest verregaande vorm van internationalisering op een school (Huibregtse, 2001). TTO houdt in dat bij niet-talenvakken een andere taal dan de moedertaal als instructie- en communicatietaal wordt gebruikt. In Nederland betreft deze vernieuwende onderwijsvorm vooral tweetalig vwo Engels-Nederlands. Het Europees Platform is door het Ministerie van OCenW belast met de coördinatie van TTO in Nederland. In 1999 is door het Europees Platform en de TTO-scholen het landelijk netwerk voor tweetalig onderwijs opgericht (www.netwerktto.europeedplatform.nl).

4.2.3 Variatie in instructie, didactiek, werk- en groepeeringsvormen

Bij het eerste punt wordt bedoeld op verdieping en verbreding in de lessen en op het schrappen of comprimeren van stof. In alle vakken zou er een didactiek moeten worden gehanteerd die aansluit bij de behoeften van begaafde leerlingen (van Gerven, 2004). De school kan op specifieke wijze invloed uitoefenen op de ontwikkeling van veelbelovende leerlingen: bijvoorbeeld door andere leerstof en/of andere didactiek. Aangetoond is dat talent pas wordt geactiveerd als leerlingen plezier beleven aan de (leer)activiteiten (Czikszenmihalyi, 1993). Er moet ruimte zijn voor discussie met klas/groepsleden en docenten en leerlingen moeten kunnen meedenken over groepssamenstelling (Melherbe, 2005).

4.2.4 Deelnemen aan plusgroep, zomerkampen (Vierkant voor Wiskunde), olympiades

Omdat een groot deel van de hoogbegaafde jongeren zich onbegrepen voelt door leeftijdsgenoten en vaak ook door docenten, is contact met peers (ontwikkelingsgelijken) belangrijk, zowel binnen als buiten de school. Daarom is deelname aan plusklas, externe clubs of zomerkampen zeer belangrijk voor hoogbegaafde jongeren. Ook Rimm (2002) is van mening dat, om hoogbegaafde en getalenteerde leerlingen te helpen, deze het best bij elkaar in een groep geplaatst kunnen worden.

Men kan er voor kiezen om, zoals het Stedelijk Dalton College in Alkmaar, een plusklas te bieden voor leerlingen van groep 7 en 8 van de basisschool. Op die manier maken leerlingen kennis met het voortgezet onderwijs en specifieke schoolse vaardigheden, waarbij het leren-leren van cruciaal belang is. De "uitgeleerde" basisschoolleerlingen

kunnen op die manier het leren weer als leuk ervaren en zien dat er nog veel nieuws te ontdekken valt.

4.2.5 Flexibel rooster

Met de toename van individuele leerroutes neemt het belang van het vaste rooster af en dat van het dagelijks wijzigende flexibele rooster toe. Als voorbeeld kan het "draaideurmodel" van het Stedelijk Gymnasium Nijmegen dienen. Dit model staat voor een werkwijze, waarbij leerlingen tijdens de reguliere lessen de klas mogen verlaten om aan verrijgingsprojecten te werken. De reguliere lessen die ze missen halen ze zelfstandig in door zelf de stof te bestuderen of aantekeningen van een medeleerling over te nemen. Voorwaarde voor deelname aan de projecten is dat leerlingen voldoende blijven presteren op het reguliere lesaanbod (Hulsbeek & De Boer, 2001).

4.2.6 Mogelijkheid van projectonderwijs

Leerstof kan voor leerlingen meer betekenis krijgen als er meer dwarsverbanden tussen de leerstof gelegd worden en deze gekoppeld worden aan actuele onderwerpen. Projecten bieden uitstekende mogelijkheden voor samenhangend onderwijs. Gelijktijdig met de inhoudelijke kant van het project leren de leerlingen ook vaardigheden als het maken van een planning, het bepalen van mijlpalen en deadlines en het geven van feedback.

4.3 Criterium C: Zorg en begeleiding

4.3.1 Overdracht van de basisschool

Een goede overdracht van de basisschool is belangrijk en tijdbesparend voor alle leerlingen, maar zeker voor hoogbegaafde leerlingen. Een hoogbegaafde leerling heeft op een basisschool vaak een geschiedenis opgebouwd ten aanzien van testen, begeleiding, leerstofaanpassingen en dergelijke. Een goede gedetailleerde overdracht is essentieel om zo'n leerling in een doorgaande lijn gepast onderwijs te kunnen bieden.

Op het moment dat een docent te maken krijgt met een (versnelde) hoogbegaafde leerling, moet hij rekening houden met de mogelijkheid dat deze leerling, zowel cognitief als sociaal, vaardiger is dan zijn of haar medeleerlingen (Terman & Oden, 1947; Janos & Robinson, 1985).

4.3.2 Rol van docent

Er zijn drie fasen in de rol van de docent, namelijk: leiding, begeleiding en zelfstandigheid (Witteman, 2001). In de onderbouw zal het leren nog voor een groot deel

door de docent gereguleerd worden. De begeleiding richt zich vooral op het verkrijgen van goede leer- en studievoordigheden zoals: hoe bepaal je het onderwerp; hoe voorkom je dat het niet te omvangrijk wordt; hoe maak je een planning; hoe evalueer je het project en wie beoordeelt het resultaat (Didactief & School, 2000). In de loop der jaren zullen de leerlingen deze activiteiten steeds meer zelf initiëren (zelfstandig leren) en zullen de docenten het leerproces niet zo zeer reguleren als wel begeleiden.

Hoogbegaafde leerlingen moeten uit zichzelf informatie kunnen verwerven, verwerken en gebruiken. Anders gaat dit ten koste van hun motivatie (Bonset & Bergsma, 2002).

De houding van de docent is *altijd* van belang. Zowel hoogbegaafde leerlingen als medeleerlingen blijken gevoelig te zijn voor de houding van hun docent ten opzichte van de hoogbegaafde leerling (Heinbokel, 1996).

4.3.3 Rol van mentor

Betts & Neihart (1988) zijn van mening dat het misschien wel het belangrijkste is dat de groep van hoogbegaafde leerlingen een vertrouwensband ontwikkelt met een persoonlijke mentor. Schuurman-van der Heyden (1998) vermeldt als voorwaarde bij het goed inrichten van een passend onderwijsaanbod een goed contact tussen de hoogbegaafde leerling en de begeleider, waarbij er sprake is van wederzijds vertrouwen. Het gaat om een opbouwende werkrelatie. De mentor wordt bij voorkeur door de leerling gekozen. Een tweede voorwaarde is dat er vaste afspraken worden gemaakt. Tijdens gesprekken wordt gekeken hoe het gaat op school, zowel wat betreft het werk als het sociaal emotioneel functioneren. De mentor kan daarnaast bemiddelen tussen de leerling en de docenten. Niet iedereen heeft begrip voor het soms afwijkend functioneren van een hoogbegaafde leerling en het kan te veel gevraagd zijn van leerlingen te verlangen dat ze zelf gaan uitleggen waarom ze zich op deze manier gedragen.

4.3.4 Persoonlijk ontwikkelingsplan

Per hoogbegaafde leerling dient helderheid te bestaan over individuele en groepsgebaseerde leerniveaus en instructievormen, de leeromgeving, de op de leerniveaus afgestemde leerroutes, de beoogde leerprocessen en de beoogde leerresultaten in een bepaald tijdsbestek. Zo'n systematiek geeft enerzijds houvast voor mogelijk zelfregulerend leren van hoogbegaafde leerlingen en biedt anderzijds ook vrijheid: er is binnen grenzen gelegenheid voor eigen keuzen en concrete alternatieve invullingen van leeractiviteiten (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell & Verhoeven, 2007).

4.3.5 Aandacht voor depressiviteit bij jongeren

Volgens Webb, Meckstroth & Tolan (1982) lopen hoogbegaafde jongeren meer kans om depressief te worden. Neihart (2002) schrijft dat hoogbegaafde meisjes twee keer zoveel kans hebben op het ontwikkelen van een depressie als hoogbegaafde jongens. In het onderzoek van Klein Nagelvoort (2006) komt naar voren dat jongeren die geen vwo-diploma hebben of dat niet via het regulier onderwijs hebben behaald, aangaven dat depressiviteit voor hen de belangrijkste reden is geweest het regulier onderwijs te verlaten. Deze jongeren gaven bovendien aan dat zij op school geen of weinig steun van hun mentor hebben gehad. Het is daarom van groot belang dat hoogbegaafde jongeren op hun niveau aangesproken worden, dat ze serieus genomen worden en dat ze voldoende uitdaging krijgen.

4.3.6 Opsporen van onderpresteerders

Leerlingen kunnen als onderpresteerder geïdentificeerd worden op basis van ISI- en IST-resultaten in combinatie met rapportcijfers. Men moet weten hoe onderpresteren kan ontstaan en hoe de onderpresterende leerling en zijn ouders begeleid kunnen worden. Als een leerling langdurig onder zijn niveau wordt aangesproken, kan dit tot gevolg hebben dat hij zijn motivatie om te leren verliest en zich niet langer inspant bij het uitvoeren van taken, met als gevolg onderpresteren (Bonset, Ebbert & Wientjes, 2003). Onderpresteren is te omschrijven als een verschil tussen de schoolprestaties van de leerling en de prestaties die op grond van zijn werkelijke capaciteiten verwacht zouden mogen worden. Het onderwijsaanbod op de meeste scholen maakt dat hoogbegaafde leerlingen eigenlijk voortdurend onder hun eigen niveau worden aangesproken. Dit kan leiden tot relatief onderpresteren dan wel absoluut onderpresteren (Van Gerven, 2000). In het eerste geval werken de hoogbegaafde leerlingen alsof ze gemiddelde leerlingen zijn en vallen ze niet op binnen hun groep. In het tweede geval functioneren ze niet alleen beneden hun eigen niveau maar ook (ver) beneden het niveau van de groep. In bijlage E wordt een overzicht van veel voorkomende kenmerken van onderpresteerders weergegeven. Deze kenmerken zijn te verdelen in positieve en negatieve, maar krijgen alleen betekenis in combinatie met elkaar. Daarbij is het belangrijk om te weten dat niet noodzakelijk alle kenmerken tegelijk bij een onderpresteerder voorkomen (Bonset & Bergsma, 2002).

4.4 Criterium D: Communicatie met ouders, leerlingen en omgeving

4.4.1 Bekendheid bij ouders en leerlingen met het bestaan van hoogbegaafdenbeleid op scholen

Hoewel het hebben van een beleid nog niet alles zegt over het toepassen ervan, is het voor ouders interessant om te weten of een school een hoogbegaafdenbeleid heeft. Men zou hieruit kunnen afleiden dat er in ieder geval aandacht is (geweest) voor hoogbegaafde leerlingen. Nader onderzoek en gesprekken van ouders met de school zullen moeten uitwijzen in hoeverre dit beleid in de praktijk wordt toegepast.

4.4.2 Ondersteuning ouders, relatie ouders en school

Mogelijkheden van begeleiding zijn onder andere diverse trainingen voor leerlingen zoals sociale vaardighedentraining, "studeren kun je leren" en faalangstreductietraining. Ouders van onderpresterende leerlingen zouden ondersteund kunnen worden volgens de methode van Whitley (2001).

4.4.3 Verwachtingen van ouders en leerlingen ten aanzien van het onderwijs

Ouders hebben vaak het sterke vermoeden dat hun kind (veel) verder is dan de rest van de leerlingen. Soms blijkt zelfs uit testgegevens dat leerlingen (hoog)begaafd zijn. De ouders krijgen echter bij de docent niet altijd gehoor (Hulsbeek & De Boer, 2001). Soms omdat de docent een heel ander beeld van de leerling heeft of soms omdat hij niet weet wat hij met de testgegevens aan moet. Dit verschil in beeld van de leerling kan grote problemen opleveren voor de relatie en de communicatie tussen ouders en docent. Docenten zouden zich van deze valkuil bewust moeten zijn.

Wanneer een leerling niet laat zien wat hij kan of wanneer het om een depressieve of een totaal niet meer gemotiveerde hoogbegaafde leerling gaat, zou de school ondersteuning aan ouders én leerling moeten bieden.

5 Verkenning van de scholen – het veldonderzoek

In deze paragraaf worden de meest relevante bevindingen uit het veldonderzoek weergegeven, afgeleid van de centrale onderzoeksvraag.

De deelvragen van het onderzoek zijn onderverdeeld in de volgende thema's:

- 1) organisatie en beleid
- 2) onderwijs en leren
- 3) zorg en begeleiding
- 4) communicatie met ouders, leerlingen en omgeving

5.1 Bevindingen

De vragen zijn onderverdeeld in thema's, zoals beschreven in paragraaf 4.2. Deze punten zijn vervolgens per school uitgewerkt in paragraaf 5.8.

Uit gesprekken en na het lezen van schoolgidsen blijkt dat niet bij alle onderzochte scholen het fenomeen hoogbegaafdheid bekend is. Slechts één van de bezochte scholen zal vanaf het schooljaar 2008-2009 een beleidsplan hoogbegaafdheid hebben.

Verder blijkt dat de ouders in de meeste gevallen het initiatief hebben genomen om de school er op te wijzen dat hun kind hoogbegaafd is.

5.2 Identificatie en selectie van hoogbegaafde leerlingen

Voor de diagnostiek en de selectie van leerlingen die in aanmerking komen voor een specifiek onderwijsaanbod worden zeer verschillende instrumenten gebruikt. Identificatie vindt plaats door middel van individuele psychologische tests, Cito-scores, advies van onderwijskrachten, schoolvorderingenlijsten, groepsscreening door het CBO, waarneming van docenten en/of na aandringen van ouders.

Uit mijn onderzoek blijkt dat slechts twee van de vijf scholen gebruik maakt van testen om (hoog)begaafde leerlingen te signaleren.

Per school worden de volgende identificatiemethoden gebruikt:

School	Methode
Don Bosco College Volendam	School Vragen Lijst (SVL)
Werenfridus Hoorn	CITO-toets, ouders, docent, Raven (voor TTO)
OSG West-Friesland Hoorn	Waarneming docenten, ouders
Barleus Gymnasium Amsterdam	<i>Intelligenz Struktur Test (CBO)</i> , waarneming docenten, melding van ouders
Damstede Amsterdam-Noord	Melding van ouders

Tabel 5-1: Identificatiemethoden

5.3 Visie en beleid

Er is slechts één school die in het schooljaar 2008-2009 een beleidsplan hoogbegaafdheid zal hebben. De overige scholen hebben geen hoogbegaafdenbeleid. Uit het onderzoek komt naar voren dat het Barlaeus Gymnasium en de OSG West-Friesland een visie hebben ontwikkeld ten aanzien van opvang van hoogbegaafde leerlingen en met name onderpresteerders. Op het Barlaeus Gymnasium bestaan uitgebreide mogelijkheden van bijscholing en opvang voor de leerlingen, zoals pluslessen, pluslessen studievaardigheden en faalangstbegeleiding.

School	Beleid
Don Bosco College Volendam	geen
Werenfridus Hoorn	m.i.v. schooljaar 2008-2009
OSG West-Friesland Hoorn	geen, wel visie
Barleus Gymnasium Amsterdam	geen, wel visie
Damstede Amsterdam-Noord	geen

Tabel 5-2: Visie en beleid

5.4 Bekend aantal hoogbegaafde leerlingen per school

Het aantal leerlingen dat als hoogbegaafd aangemerkt wordt, verschilt sterk per school. Het valt op dat op het Don Bosco College in Volendam geen enkele leerling als hoogbegaafd is aangemerkt. Op het Werenfridus in Hoorn heeft men enig idee om hoeveel leerlingen het gaat, hoewel naar schatting slechts de helft is geïdentificeerd. Op het Barlaeus Gymnasium zijn de aantallen niet bekend, hoewel men aan de hand van de IST een indicatie zou moeten kunnen krijgen. Op de OSG West-Friesland in Hoorn en de Damstede in Amsterdam-Noord zijn de aantallen onbekend. Leerlingen vallen meestal pas op bij problemen, zoals onderpresteren en onaangepast gedrag.

Hieronder volgen de aantallen HB-leerlingen, verdeeld per school:

School	Totaal	Aantal HB-leerlingen	Toelichting
Don Bosco College Volendam	1430	0	Leerlingen worden niet gesignaleerd en komen zo ook niet van het BO. Men denkt dat er geen HB leerlingen zijn op deze school.
Werenfridus Hoorn	1600	± 32 bekend (waarschijnlijk nog ± 30 onbekend)	Leerlingen worden of door de ouders als hoogbegaafd aangemeld of ze worden door de docent als zorgleerling of opvallende leerling bij de coördinator hoogbegaafdheid gemeld.
OSG West-Friesland Hoorn	1150	onbekend	Leerlingen komen of versneld vanuit het BO als HB binnen of ze worden gesignaleerd bij onderpresteren of als ze door goede cijfers en brede interesses opvallen.
Barleus Gymnasium Amsterdam	840	onbekend	Alle leerlingen worden in de 2 ^e klas getest met IST (Intelligenz Struktur Test), in samenwerking met CBO Nijmegen. Daaruit komen vaak hoogbegaafde en onderpresterende leerlingen naar voren.
Damstede Amsterdam-Noord	940	onbekend	Men heeft weleens een hoogbegaafde leerling op school gehad, maar dat is al enige tijd niet meer voorgekomen.

Tabel 5-3: Aantallen hoogbegaafde leerlingen

5.5 Kennis over hoogbegaafdheid en scholing docenten

SAMENVATTING

De meeste kennis over hoogbegaafdheid op de bezochte scholen is opgedaan door zelfstudie van enkele geïnteresseerde docenten.

BEVINDINGEN PER SCHOOL

Op het Don Bosco College in Volendam is geen kennis over hoogbegaafdheid aanwezig. Er vindt ook geen scholing van docenten plaats inzake dit onderwerp. Men denkt dat er geen hoogbegaafde leerlingen aanwezig zijn. Men kent wel "slimme" leerlingen, maar deze worden niet als hoogbegaafd overgedragen uit het basisonderwijs, worden niet door de ouders aangemeld en worden niet gesignaleerd bij het afnemen van de NIO.

Op het Werenfridus in Hoorn is een coördinator hoogbegaafdheid aangesteld die verantwoordelijk is geweest voor het op de agenda krijgen van dit onderwerp. Op haar initiatief komt er in het schooljaar 2008-2009 een beleidsplan. Docenten hebben nog geen scholing gehad, maar dat zal in het schooljaar 2008-2009 gaan plaatsvinden. Er zijn op dit moment vier docenten die zich in het onderwerp interesseren en daar kennis over hebben verworven. Bij vragen kunnen overige teamleden deze mensen raadplegen.

De OSG West-Friesland in Hoorn heeft geen beleid, wel een visie op hoogbegaafdheid. Enkele jaren geleden is het noodzakelijk gebleken een aantal vastgelopen onderpresteerders te begeleiden. Een docent heeft zich over deze leerlingen ontfermd en heeft zich in het onderwerp verdiept. Ze heeft ook contacten gelegd met het CBO Nijmegen, waar ze voornamelijk dr. W. Peters raadpleegde. Op dit moment is kennis over hoogbegaafdheid onder de docenten groter, men vindt dat deze leerlingen extra aandacht nodig hebben en er zijn inmiddels uren vrijgemaakt voor begeleiding.

Op het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam heeft het team geen scholing gehad over het onderwerp hoogbegaafdheid. Door de aard van de school en door de hoge eisen die aan leerlingen worden gesteld vallen volgens de geïnterviewde docent de hoogbegaafde leerlingen als het ware op natuurlijke wijze op. Volgens deze docent komt dat omdat op het Barlaeus zoveel mogelijk is dat hoogbegaafde leerlingen zich niet hoeven te vervelen. Intellectuele prestaties worden aangemoedigd en worden positief opgevat. In dit klimaat kan een hoogbegaafd kind goed tot zijn recht komen.

Op de Damstede in Amsterdam-Noord heeft men wel eens te maken gehad met een hoogbegaafde leerling, maar dat is al enige tijd niet meer voorgekomen, zegt men. Er is een zorgcoördinator in opleiding en tijdens mijn onderzoek was nog niet bekend of deze enige kennis van hoogbegaafdheid zou hebben. Hoewel er op deze school genoeg mogelijkheden bestaan om (hoog)begaafde leerlingen uit te dagen (Universum programma, proefstuderen in Delft en Rotterdam, Lapp-Top in Leiden, *Webclasses* en *Masterclasses*) staat men er niet bij stil dat al deze faciliteiten als pluspunt kunnen dienen om juist (hoog)begaafde leerlingen aan te trekken.

	Kenniss hoogbegaafdheid			Scholing docenten
	slecht	matig	goed	
Don Bosco College Volendam	X			Geen scholing of bekendheid met HB, noch de intentie hier in de nabije toekomst verandering in aan te brengen.
Werenfridus Hoorn		X		In het schooljaar 2008-2009 wordt het HB beleid geïmplementeerd en krijgt het team scholing.
OSG West-Friesland Hoorn		X		Het onderwerp leeft en is bekend, maar er heeft geen scholing plaatsgevonden.
Barlaeus Gymnasium Amsterdam		X		Geen scholing, wel bekendheid met HB op individuele basis.
Damstede Amsterdam-Noord	X			Geen scholing of bekendheid met HB, men hoopt dat de nieuwe zorgcoördinator het thema hoogbegaafdheid in haar opleiding heeft gehad, maar dat is nu nog onbekend.

Tabel 5-4 Kennis over hoogbegaafdheid

5.6 Begeleiding van hoogbegaafde leerlingen

Een aantal van de onderzochte scholen biedt in de brugklas diverse trainingen aan. Het gaat bijvoorbeeld om studievoordigheidstraining, training voor onderpresterende leerlingen en faalangstreductietraining. Tijdens mijn onderzoek is gebleken dat het Don Bosco College in Volendam geen enkele vorm van de genoemde trainingen biedt. De Damstede in Amsterdam-Noord biedt faalangstreductietraining aan. Het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam en het Werenfridus in Hoorn bieden daarentegen alle genoemde vormen van trainingen.

In de hogere klassen wordt op het Barlaeus Gymnasium en het Werenfridus aandacht geschonken aan onderpresterende leerlingen. Op beide scholen bestaat de mogelijkheid de bovenbouw versneld te doorlopen.

	Studievaardigheden	Onderpresteren	Faalangst-training	Toelichting
Don Bosco College Volendam			X	Niet specifiek voor hoogbegaafde leerlingen.
Werenfridus Hoorn	X	X	X	Methode van M.D. Whitley voor begeleiding van onderpresteerders.
OSG West-Friesland Hoorn	X		X	
Barlaeus Gymnasium Amsterdam	X	X	X	Gebruik van het boek "Zo is leren leuk" van W. Endres e.a. tijdens studievaard. training.
Damstede Amsterdam-Noord				Geen extra trainingen bekend.

Tabel 5-5 Extra training of begeleiding voor leerlingen

5.7 Toegepaste onderwijsarrangementen per school

De onderwijsarrangementen en programma's die ik op scholen heb aangetroffen, zijn onder andere versnelling, verrijking (o.a. projectonderwijs, vakoverschrijdende projecten, extra vakken, denklessen), verbreding en compacten.

De scholen geven vaak een eigen naam aan hun programma. Voorbeeld: TOP-uren, *Fast Lane English*, pluslessen.

De mogelijkheid tot het volgen van extra vakken verschilt per school. De verschillende arrangementen zijn beschreven onder de kop van de bijbehorende scholen.

School	Extra vakken	Opmerkingen
Don Bosco College Volendam	Spaans	Schooljaar 2008-2009: Cambridge English
Werenfridus Hoorn	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Cambridge Advanced English</i> • <i>Pre University College</i> • Drama • <i>Global Teenager Project</i> 	Mogelijkheid tot het volgen van vwo in 5 jaar
OSG West-Friesland Hoorn	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Fast Lane English</i> • Top-uren (voor de brugklas) • Dans/musical 	Er worden diverse workshops gegeven en er worden herfst- en lenteconcerten georganiseerd
Barlaeus Gymnasium Amsterdam	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Pre University College</i> 	Buitenschools: orkest, koor. Verder is veel mogelijk op eigen initiatief van leerlingen. Gecompecte lessen kunnen worden opgevuld met extra vakken.
Damstede Amsterdam-Noord	<ul style="list-style-type: none"> • Universum programma • proefstuderen in Delft en Rotterdam • <i>Lapp-Top</i> in Leiden • <i>Webclasses</i> en <i>Masterclasses</i> 	Een sportactieve school

Tabel 5-6 Mogelijkheid van extra vakken

Op de meeste scholen vallen hoogbegaafde leerlingen pas op, wanneer ze gaan onderpresteren. Het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam en het Werenfridus in Hoorn hebben voor de begeleiding van onderpresterende begaafde leerlingen gespecialiseerde medewerkers. Het Barlaeus Gymnasium heeft als enige van de onderzochte scholen een "Project voor Onderpresteerders".

School	Wat/wie	Doel
Don Bosco College Volendam	n.v.t.	n.v.t.
Werenfridus Hoorn	Faalangstreductietraining en sociale vaardigheidstraining/coördinator hoogbegaafdheid	Begeleiding van hb-leerlingen, onderpresteerders
OSG West-Friesland Hoorn	Steunlessen/onderbouwcoördinator	"leren leren", "huiswerk maken" en spelling
Barlaeus Gymnasium Amsterdam	Pluslessen, pluslessen studievaardigheden, Project voor onderpresteerders (POP), faalangstreductietraining/zorgcoördinator	In de eerste klas worden 'pluslessen' gegeven aan gemotiveerde leerlingen die een specifiek probleem hebben met de overgang naar het voortgezet onderwijs.
Damstede Amsterdam-Noord	Zorgcoördinator i.o.	Signaleren van zorgbehoefte, niet nader gespecificeerd.

Tabel 5-7 Zorgstructuur

5.8 De Scholen

5.8.1 Don Bosco College Volendam

Het Don Bosco College is een katholieke school. De school richt zich op de regio Waterland: Edam-Volendam, Purmerend, Katwoude, Monnickendam, Broek in Waterland, Marken en Warder. De school heeft op dit moment 1430 leerlingen (bron: internetsite van de school).

Volgens de statistieken zouden er op deze school 3-5% hoogbegaafde leerlingen moeten zijn, ofwel 43-72 leerlingen.

Wat opvalt is dat deze school weinig doet voor hoogbegaafde leerlingen. Volgens de school komen er "slimme" leerlingen uit het basisonderwijs. Geen van deze leerlingen wordt als "hoogbegaafd" aangemeld door de basisschool, noch door de ouders.

Onderwijs aan hoogbegaafden is geen speerpunt van deze school. Men probeert in te spelen op de behoeften van slimme en snelle leerlingen door middel van uitbreiding van vakken, zoals Cambridge English, dat in het schooljaar 2008-2009 geïntroduceerd wordt.

Op de school is geen kennis aanwezig over hoogbegaafdheid, over speciale begeleiding

Foto 5-1 (internetsite Don Bosco College)

en andere behoeften van hoogbegaafde leerlingen. Men denkt dat hoogbegaafde kinderen eerder een gymnasium kiezen en dat ze daarom nauwelijks op deze school voorkomen. Er worden geen hoogbegaafde leerlingen geïdentificeerd, er is geen zorgplan en ook geen zorgcoördinator hoogbegaafdheid. Leerlingen die "heel slim" zijn vallen op, alsook leerlingen die niet de verwachte prestaties leveren en die zich onaangepast gedragen (vooral in de

bovenbouw). Dat het echter om onderpresterende hoogbegaafde leerlingen zou kunnen gaan, realiseert men zich niet.

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

Er is geen visie op onderwijs en op leren van hoogbegaafde leerlingen. Er is geen beleidsplan hoogbegaafdheid en het team is niet bekend met hoogbegaafdheid.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

Men is een aantal onderwijsaanpassingen aan het ontwikkelen, zoals differentiatie van het curriculum tot en met de 3e klas van HAVO en VWO. Verder wordt in het schooljaar 2008-2009 *Cambridge English* onderwezen.

EXTRA VAKKEN

In het kader van "Elk talent telt" worden voor de brugklas zogenaamde pluslessen georganiseerd. Wat opvalt is dat deze pluslessen slechts worden gegeven aan de 1e klas én aan alle leerlingen van Havo/Atheneum. De leerlingen kunnen kiezen tussen science, Spaans, kunst en drama. In het 2e jaar houden deze extra vakken op. Pas in de bovenbouw kan men weer Spaans kiezen en daar ook examen in doen.

De school kent geen arrangementen of flexibel rooster voor de leerlingen en men heeft geen affiniteit met differentiatie naar boven. Indien het met een leerling misloopt wordt een handelingsplan opgesteld. Er worden wel zorgbehoeften van leerlingen gesignaleerd, maar dit betreft niet specifiek zorgbehoeften van hoogbegaafde leerlingen.

De leerlingen hebben niet de mogelijkheid een vorm te kiezen die het beste bij hun eigen leerstijl en leerstrategie past, er is geen mogelijkheid voor projectonderwijs (bij hoge scholen of universiteiten) en er zijn geen contacten met bedrijfsleven of gepensioneerde leerkrachten waaruit mentoren voort kunnen komen. De mogelijkheid van het motiveren van bijvoorbeeld een hoogbegaafde onderpresteerder met behulp van een mentor is bij de school onbekend.

Er vindt uitwisseling plaats met universiteiten en hoge scholen, maar dit is niet gericht op hoogbegaafde leerlingen. Er wordt niet "geshopt" bij hoger onderwijs instanties, er bestaat geen mogelijkheid tot projectonderwijs zoals *Pre-University College* aan de Universiteit Leiden, waar leerlingen kunnen ervaren hoe het er op een universiteit aan toe gaat.

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

Men zegt weinig tot geen hoogbegaafde leerlingen vanuit de basisscholen te krijgen. Opgemerkt dient te worden dat 70% van alle leerlingen op deze school afkomstig is uit Volendam. In Volendam zijn er 10 basisscholen met één bestuur – Stichting Katholiek Onderwijs Volendam (overigens is dit hetzelfde bestuur als dat van het Don Bosco College). Ongeveer 90% van alle leerlingen van deze basisscholen komt op het Don Bosco College terecht. Volgens de statistieken zou 2-5% hiervan hoogbegaafd moeten zijn. De exacte aantallen zijn onbekend, omdat de hoogbegaafde leerlingen niet gesignaleerd worden op het vo. Maar zolang er geen visie op hoogbegaafdheid is, kan er ook geen beleid gemaakt worden en zullen deze leerlingen ook niet worden gesignaleerd, laat staan voldoende begeleid.

SIGNALEREN

Bij elke leerling wordt in de brugklas een School Vragen Lijst (SVL) afgenomen. Deze vragenlijst geeft aan hoe de leerling zich op school voelt. De uitslag dient als advies voor bijvoorbeeld een faalangstraining.

Volgens de geïnterviewde van het Don Bosco College kunnen sommige leerlingen in de bovenbouw opvallen door (onaangepast) gedrag, verkeerde werkhouding of doordat ze uit verveling baantjes gaan zoeken. Deze leerlingen zijn op hoger niveau binnengekomen vanaf het basisonderwijs, maar zakken af, presteren niet en laten niets zien. Ze zijn ook niet te motiveren. In dat geval trekt de docent/mentor aan de bel en wordt gekeken waar het aan kan liggen. Men legt echter niet de link met hoogbegaafd onderpresteren. Eventuele hoogbegaafde onderpresteerders worden dus niet adequaat begeleid.

Volgens het Don Bosco College komt depressiviteit voor bij leerlingen, maar men heeft tot op heden geen onderzoek gedaan naar de oorzaken hiervan. Hierdoor kan het zijn dat eventuele depressieve hoogbegaafde leerlingen geen adequate begeleiding krijgen.

De houding van docenten en mentoren tegenover hoogbegaafdheid is onbekend. Als bepaalde docenten beter met hoogbegaafde leerlingen om kunnen gaan dan anderen, vloeit dit niet voort uit kennis en affiniteit met hoogbegaafde leerlingen, maar eerder uit affiniteit met leerlingen in het algemeen.

Docenten geven blijk van waardering wanneer een leerling goed presteert. Maar er heerst op de school geen klimaat van waardering voor het leveren van (intellectuele) prestaties of een sfeer van het verbeteren en vieren van successen, zeker niet in de onderbouw. In de onderbouw zijn leerlingen vooral bezig zich aan te passen aan de massa en niet op te vallen. Wie zeer goede intellectuele prestaties levert, wordt niet in de groep opgenomen, aldus de conrector. Het docententeam lijkt niet actief te proberen deze cultuur te veranderen.

OLYMPIADES

De school doet mee aan wiskundige en scheikundige olympiades en aan gedichtenwedstrijden.

OPSPOREN VAN ONDERPRESTEERDERS

Voor het testen van leerlingen wordt de NIO (de Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau) gebruikt. Leerlingen die onder de NIO-grens scoren worden nader bekeken. Op dit moment is een van de oplossingen voor verslechterde scores het doubleren. Er is in het (niet zo verre) verleden een aantal leerlingen van vwo naar Its niveau gezakt en van 4-atheneum gingen twee leerlingen naar de Its. Wat de echte reden hiervan is geweest, werd door de school niet onderzocht.

In de bovenbouw worden weleens "heel slimme" leerlingen gesignaleerd, die onaangepast gedrag vertonen en wiens prestaties achteruitgaan. Door het gebrek aan kennis kijkt men niet of het om een hoogbegaafde onderpresterende leerling zou kunnen gaan. Deze leerlingen krijgen begeleiding die niet altijd goed uitpakt, doordat men in feite niet weet wat men begeleidt. Er is geen kennis over het ontstaan van onderpresteren en het keren daarvan. Indien het met een leerling "fout" gaat wordt de counselor of remedial teacher ingeschakeld.

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS, LEERLINGEN EN OMGEVING

Het Don Bosco College heeft hoogbegaafdheid niet als speerpunt genomen, er staat hierover ook niets vermeld op de internetsite of in de schoolgids. Dit is algemeen bekend in de regio.

De ouders zijn veelal niet betrokken bij activiteiten van de school. De school wil wel, maar de ouders niet. De reden hiervoor zou zijn dat ze "al genoeg hebben gedaan op de basisschool".

5.8.2 Werenfridus Hoorn

Het Werenfridus in Hoorn is een van de drie scholen van de Rooms-Katholieke scholengemeenschap Tabor. Men kan hier kiezen uit vmbo-tl, havo, atheneum, tweetalig gymnasium en tweetalig vwo. Er zijn op dit moment ongeveer 1600 leerlingen.

Foto 5-2 (internetsite Werenfridus)

Het Werenfridus biedt, volgens de internetsite, uitdagend onderwijs voor iedereen. *“De leerlingen voelen zich thuis op de school. De sfeer is uitstekend en wij maken er een punt van dat zo te houden. We vinden het belangrijk om talenten te stimuleren. Tegelijkertijd laten we zien dat de wereld niet ophoudt bij de muren van de school. We willen dus ook dat we goed voor elkaar zorgen en rekening met elkaar houden.”*

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

Er is een visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen. In het schooljaar 2008-2009 wordt gestart met de implementatie van een beleidsplan hoogbegaafdheid. Ook zal het onderwerp hoogbegaafdheid vanaf het schooljaar 2008-2009 opgenomen worden in de schoolgids en zal er een plan van aanpak zijn voor het leren en begeleiden van hoogbegaafde leerlingen. De docenten zijn bekend met het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen en in het schooljaar 2008-2009 krijgt het hele team training. Op dit moment heeft ongeveer 8% van de docenten affiniteit met hoogbegaafde leerlingen. Veel wordt geïnitieerd door de coördinator hoogbegaafdheid.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

COMPACTEN, VERRIJKEN, VERDIEPEN

Het curriculum is zodanig aangepast, dat verrijken en verdiepen niet nodig is (zou zijn); de verrijking is volledig geïntegreerd in een reguliere schooldag. De didactiek is voor alle leerlingen dezelfde. Onderpresterende leerlingen zitten in een zorgtraject en krijgen een eigen arrangement.

Ongeveer 15% van de docenten is bekend met compacten en verrijken. Het tweetalig vwo, zeker in de brugklas, vergt veel van de leerlingen. Indien compacten en verrijken nodig blijkt te zijn, wordt een persoonlijk leerplan gemaakt, waarbij de leerling individueel de leerstof doorloopt. Dit gebeurt echter pas bij onderpresterende leerlingen. In de praktijk kan het gebeuren dat het 6-jarig vwo in 5 jaar wordt doorlopen.

Op dit moment krijgen leerlingen in de onderbouw verrijking; de versnelling vindt in de bovenbouw plaats. De onderpresterende leerlingen hebben ook een eigen aangepast programma.

LEREN

De leerlingen maken gebruik van interactieve sites voor Duits en Frans. Verder is er gelegenheid tot het volgen van vakken drama en op het tweetalig vwo wordt veel gedaan aan toneelspel in het Engels, werkbezoeken en is het mogelijk het *Cambridge Advanced English* examen af te leggen

De school neemt deel aan het *Global Teenager Project* dat onderdeel is van de *Learning Circles*, waarbij scholen uit de hele wereld over een bepaald thema vragen en antwoorden uitwisselen.

PRE UNIVERSITY COLLEGE

Leerlingen hebben de mogelijkheid deel te nemen aan het *Pre University College*. Hier doen landelijk 33 pilotscholen aan mee, waaronder het Werenfridus en het Barlaeus Gymnasium (zie paragraaf 5.8.4). Het is een onderdeel van de Universiteit Leiden dat onderwijs verzorgt voor getalenteerde en gemotiveerde leerlingen uit de bovenbouw van het vwo.

LAPP-Top: De eerste activiteit die het *Pre-University College* organiseert is LAPP-Top. Dit is een programma waarbij een leerling in 5 tot 8 bijeenkomsten intensief kennis maakt met een thema bij een opleiding naar keuze. Er wordt college gegeven door hoogleraren en andere universitaire docenten en leerlingen doen mee aan werkgroepen en verrichten zelf onderzoek.

Pre-University College: Dit is een tweejarig programma waarbij leerlingen iedere maandagmiddag naar Leiden komen om college te volgen. Het programma is breed opgezet, zodat men kennis kan maken met verschillende disciplines bij diverse faculteiten. Het programma bestaat uit 5 onderwijsblokken, die elk anders van opzet zijn. In het eerste blok maken leerlingen bijvoorbeeld kennis met wetenschapsfilosofie. In het tweede blok maakt de leerling zelf een keuze voor een onderwerp en gaat hij zelf aan de slag.

TWEETALIG VWO

De tweetalige afdeling is momenteel de sterkst groeiende afdeling van de school. Op dit moment volgen ruim driehonderd leerlingen tweetalig onderwijs.

Afgelopen schooljaar heeft het Werenfridus de status van "junior-college" verkregen, een erkenning van de kwaliteit van het onderwijs door het Europees platform. Dit kwaliteitskeurmerk is slechts aan weinig scholen in Nederland verleend. De komende jaren hoopt de directie uit te groeien tot een volledig tweetalige school die opleidt voor het *Internationaal Baccalaureaat*. Een hoogwaardig diploma dat internationaal wordt erkend en toegang geeft tot buitenlandse universiteiten.

LOOT-SCHOOL

Met ingang van het studiejaar 2006-2007 mag het Werenfridus zich ook LOOT-school noemen (Landelijk Overleg Onderwijs Topsport). Nederland telt 25 LOOT-scholen. Een LOOT-school is een door NOC*NSF officieel erkende school, die toestemming heeft van het MvOC&W om jonge en talentvolle sporters extra faciliteiten aan te bieden om beter studie en topsport met elkaar te combineren. Het doel van een LOOT-school is om topsporters de mogelijkheid te bieden om een diploma op het voor hen hoogst haalbare niveau te halen, náást alle trainingsarbeid die verricht moet worden en náást het ontwikkelen van de sportcarrière.

VARIATIE IN DIDACTIEK EN INSTRUCTIE

Er worden verschillende leerstijlen toegepast. Men gebruikt als model de vier leerstijlen van David Kolb (Kolb & Kolb, 2005) en de meervoudige intelligenties van Howard Gardner (Gardner, 1993).

Leerlingen die de stof sneller kunnen doorlopen, krijgen die kans ook. Indien nodig krijgen ze apart instructie door een docent of door de coördinator hoogbegaafdheid. Op deze school steunt men de individuele ontwikkeling van iedere leerling. Intrinsieke motivatie speelt hierbij een belangrijke rol.

CONTACTEN MET BEDRIJFSLEVEN

Het Werenfridus heeft er voor gekozen veel docenten aan te trekken afkomstig uit het bedrijfsleven. Dit bevordert de motivatie van leerlingen, omdat zij zich kunnen spiegelen aan een docent, zijn behaalde successen in het verleden en zijn persoonlijkheid. Voor hoogbegaafde kinderen kan het erg moeilijk zijn om zich te spiegelen aan leeftijds- of klasgenoten. Voor een goede sociale en emotionele ontwikkeling is dit echter wel van belang.

Bij het Werenfridus is er voor gekozen geen gebruik te maken van externe mentoren, juist omdat er intern docenten aanwezig zijn die als voorbeeld voor leerlingen kunnen dienen.

FLEXIBEL ROOSTER

De school kent geen flexibel rooster, omdat er voor individuele leerlingen aanpassingen worden gemaakt, nadat de zorgbehoeften van de leerling zijn gesignaleerd en in kaart zijn gebracht.

De leerlingen kunnen een vorm kiezen die het beste bij hun eigen leerstijl en leerstrategie past. Ongeveer 50% van alle hoogbegaafde leerlingen doet dat ook. Het is mogelijk projectonderwijs te volgen bij hoge scholen of universiteiten. Hiervoor kunnen alle leerlingen worden aangemeld.

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

SIGNALEREN

Volgens een schatting van de coördinator hoogbegaafdheid is ongeveer 30% van de docenten in staat hoogbegaafde leerlingen te signaleren en te herkennen. Op dit moment is men met een onderzoek bezig naar de beste signaleringsmethode. Nu wordt een formulier door de ouders ingevuld en samen met de CITO-toetscore's uit het basisonderwijs wordt beoordeeld of een leerling (hoog)begaafd zou kunnen zijn. Voor het tweetalig vwo geldt dat alle leerlingen een toelatingsexamen moeten doen. Het gaat om ongeveer 100 kinderen. Hiervoor wordt de Raven-test gebruikt.

Naar schatting zijn er op school 65 hoogbegaafde leerlingen, waarvan nu ongeveer de helft bekend is bij de coördinator hoogbegaafdheid. Ongeveer 10 leerlingen krijgen op dit moment aangepast onderwijs.

OVERDRACHT UIT HET BASISONDERWIJS / IDENTIFICATIE

De overdracht door de basisscholen wordt door de coördinator hoogbegaafdheid als slecht gekwalificeerd. Het zijn meestal de ouders die tijdens de eerste intake aangeven dat de leerling hoogbegaafd is. De meeste leerlingen worden op het Werenfridus gesignaleerd.

LEERVORDERINGEN

Er is een leerlingvolgsysteem waarmee de leervorderingen en gedragsontwikkelingen in kaart kunnen worden gebracht. Met een portfolio wordt niet gewerkt. Dit is in het verleden gebeurd voor literatuur, maar omdat het geen draagvlak had bij de leerlingen, is men hiermee gestopt.

ACCEPTATIE

Over het algemeen heerst er op het Werenfridus een klimaat van waardering voor het leveren van (intellectuele) prestaties. In de klas worden hoogbegaafde leerlingen meestal geaccepteerd. Hun gedrag speelt hierbij een belangrijke rol.

HOUDING VAN DE DOCENT

De coördinator hoogbegaafdheid stuurt de docenten aan, waarbij ook hun gedrag ten opzichte van de leerlingen wordt besproken. Er is door de coördinator een brief aan alle collega's gestuurd met daarin adviezen hoe zij in bepaalde situaties kunnen reageren.

ROL VAN MENTOR

Een mentor is de spil – hij/zij houdt contact met leerlingen, ouders en functionarissen op school.

DEPRESSIVITEIT BIJ JONGEREN

Dit wordt met de leerling besproken. Wanneer het probleem wordt aangepakt (bijvoorbeeld verveling), verdwijnt depressiviteit vaak vanzelf. Indien dit niet het geval is, kan nader bekeken worden of er misschien andere oorzaken zijn dan hoogbegaafdheid, volgens de coördinator hoogbegaafdheid.

JONGE, VERSNELDE LEERLINGEN

Er zijn nogal eens kinderen die versneld uit het basisonderwijs komen. Ook dit schooljaar (2007-2008) een aantal van 10 en 11 jaar. Over het algemeen gaat het erg goed met deze leerlingen.

Het komt wel eens voor dat enkele brugklassers van 10 of 11 aanpassingsmoeilijkheden hebben; ze zijn drukker doordat zij meer behoefte hebben aan spelen en bewegen, zij een kortere spanningsboog hebben dan oudere leerlingen en zij vaak wat onzeker zijn over hun kunnen en het leeftijdsverschil. Volgens de coördinator hoogbegaafdheid leert de ervaring dat een regelmatig terugkomend kort gesprek voldoende begeleiding is. Deze leerlingen passen zich snel aan. Met name erkenning en begrip lijken belangrijk te zijn. Op het Werenfridus vindt men de ontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen belangrijker dan cijfers. Leerlingen worden tijdens hun hele schoolperiode goed in de gaten gehouden. Door het aanbod van tweetalig vwo en gymnasium, waarbij stof en didactiek zijn aangepast, ondervindt men weinig problemen met jonge, versnelde leerlingen. Volgens de coördinator hoogbegaafdheid is het kiezen uit twee: het kind zich laten vervelen met alle mogelijke gevolgen van dien of het laten versnellen met een kans op aanpassingsproblemen. Zij heeft de indruk dat het fysieke verschil lastiger is dan het sociaal-emotionele. Dankzij hun intelligentie passen ze zich daar juist vlot in aan óf de klas accepteert dat het kind zich jonger gedraagt. De slimheid wekt ook bewondering. Het is op het Werenfridus nog niet voorgekomen dat een jong, versneld kind moest doubleren.

ONDERPRESTEREN

De onderpresteerders vallen veelal op door hun gedrag in combinatie met verslechterde cijfers. Ze worden door de coördinator hoogbegaafdheid begeleid. Hierbij wordt vaak gebruik gemaakt van de methode van Michael D. Whitley (Whitley, 2001).

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS, LEERLINGEN EN OMGEVING

Tijdens de laatste open dag in februari 2007 is voorzichtig aangekondigd dat de school met ingang van het schooljaar 2008-2009 een hoogbegaafdenbeleid zal hanteren.

Daarna wordt het onderwerp hoogbegaafdheid opgenomen in de schoolgids en op de internetsite van de school.

De leerlingen zijn op de hoogte van de voorzieningen en de mogelijkheden van extra vakken door mond-op-mond reclame.

De ouders zijn betrokken bij de leerlingen en de school. In september 2008 zal ook voor ouders met de implementatie van hoogbegaafdenbeleid duidelijker worden wat ze van de school kunnen verwachten.

5.8.3 OSG West-Friesland Hoorn

OSG West-Friesland is een van de vijf locaties van het Atlas College. Het is een openbare

Foto 5-3 (internetsite OSG)

school die volgens de schoolgids een brede algemene ontwikkeling biedt.

"Het onderwijs op de OSG is gericht op een brede algemene ontwikkeling van de leerlingen. Wij streven naar een zo breed mogelijk aanbod. De traditionele leervakken als talen, maatschappijvakken en exacte vakken vragen natuurlijk veel aandacht. Daarnaast vinden wij het belangrijk dat de leerling een kunstzinnig en

cultureel bewustzijn ontwikkelt. In de onderbouw staat bijvoorbeeld het vak filosofie op het lesrooster. De leerlingen kunnen tekenen of handvaardigheid opnemen in hun examenpakket. Waar mogelijk organiseren wij excursies naar musea en theaters."

De school biedt vmbo, havo, vwo, atheneum en gymnasium.

Alle opleidingen kunnen gecombineerd worden met een opleiding tot *Cambridge Certificates: Fast Lane English (FLE)*.

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

Er ligt geen beleidsplan hoogbegaafdheid en dit onderwerp is ook niet opgenomen in de schoolgids. Toch is er een visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen. Het onderwijs wordt afgestemd op de pedagogische en didactische behoeften van hoogbegaafde leerlingen. Dit is een aantal jaren geleden uit nood geboren en is door een aantal enthousiaste docenten opgepakt. Op dit moment zijn er minimaal drie docenten die kennis van en affiniteit met hoogbegaafdheid hebben (door zelfstudie).

BEKENDHEID MET HOOGBEGAAFDHEID/COÖRDINEREN

Het docententeam is niet bekend met het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen, maar veel docenten staan daar positief tegenover. Het is onbekend hoeveel docenten hoogbegaafde leerlingen zouden kunnen herkennen en signaleren.

Er is een onofficiële begeleidster hoogbegaafdheid, die tevens begeleidster dyslexie is. Ook de afdelingleidster van de brugklas is geïnteresseerd in hoogbegaafdheid. Deze twee docenten houden zich bezig met hoogbegaafde leerlingen, indien nodig, meestal bij onderpresteren.

AANGEPAST ONDERWIJS

Het onderwijs kan niet worden aangepast, er is geen sprake van compacten en verrijking. Er zijn leerlingen die aan topsport doen en één leerling studeert aan het conservatorium. Er heerst grote tolerantie voor het anders zijn, hoewel een en ander van het klimaat van de klas afhangt. Maar over het algemeen kan gezegd worden dat hoogbegaafde leerlingen, alsook het leveren van (intellectuele) prestaties, geaccepteerd worden.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

De school kent geen flexibele leerarrangementen. De docenten zijn niet bekend met compacten en verrijken, dit wordt ook niet toegepast. Er zijn wel een aantal mogelijkheden tot het volgen van extra vakken, zoals TOP-uren voor de brugklas en *Fast Lane English*. De school biedt ook diverse workshops aan.

MIDDELEN

De school beschikt niet over voldoende middelen om adequaat te kunnen reageren op behoeften van hoogbegaafde leerlingen. Er zijn bijvoorbeeld uren ingeleverd in verband met het faciliteren van de TOP-uren en de uitbreiding van de gymnasium-afdeling. Ook zijn er niet genoeg financiële middelen om die materialen aan te schaffen die wenselijk zijn.

STEUNLESSEN

Gedurende een periode van zes à zeven weken kunnen leerlingen steunles krijgen. Er zijn steunlessen voor 'leren leren', 'huiswerk maken' en spelling. De leerlingen krijgen hierbij één keer per week les in een kleine groep, waarbij aandacht wordt besteed aan algemene studievastigheden. Leerlingen die erg faalangstig zijn, kunnen een trainingsprogramma volgen.

TOP-UREN VOOR DE BRUGKLAS

TOP staat voor Toepassend, Ondersteunend, Persoonlijk. Onder die noemer kan elke brugklasser een deel van zijn lesrooster zelf invullen.

De TOP-activiteiten zijn verdeeld in vier categorieën: Projecten, Kunst & Cultuur, Bewegen & Sport en De Jonge Wetenschapper. Elk trimester kunnen leerlingen via de website van de OSG intekenen op een activiteit. TOP-uren mogen ook gebruikt worden voor extra begeleiding (hulples, dyslexiebegeleiding) of het volgen van vakken die de speciale belangstelling van leerlingen hebben (bijvoorbeeld *Fast Lane English*).

SPRINTKLAS

De school heeft een aparte eenjarige vwo-opleiding, de zogenaamde 'sprintklas'. Deze klas staat open voor leerlingen (niet ouder dan 21 jaar) die een havo-diploma hebben behaald en daar in één jaar een volledige vwo-opleiding aan willen toevoegen.

WORKSHOPS

Er worden per schooljaar ongeveer twintig workshops aangeboden, zoals toneelspelen, musiceren, zelfverdediging, waterskiën etc.

FAST LANE ENGLISH

Deze methode wijkt nadrukkelijk af van tweetalig onderwijs waarbij leerlingen een aantal (geselecteerde) vakken in het Engels krijgen aangeboden. Met Fast Lane English krijgt de leerling twee uur extra Engels in de week. De docenten zijn meestal *native speakers*. In de praktijk blijkt dat leerlingen grote vooruitgang boeken in begrip en gebruik van de Engelse taal.

FLEXIBEL ROOSTER

De school kent een flexibel rooster. De tijd die vrij komt kan door alle leerlingen gebruikt worden voor bijvoorbeeld TOP-uren.

Men zou graag willen dat leerlingen een vorm zouden kunnen kiezen die het best bij hun eigen leerstijl en leerstrategie past. Maar het gebrek aan middelen speelt hierbij een rol. Wel bestaat de mogelijkheid tot projectonderwijs, op initiatief van de leerling.

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

OVERDRACHT/JONGE VERSNELDE LEERLINGEN:

De meeste hoogbegaafde leerlingen worden als zodanig overgedragen door de basisscholen. Er komen ieder schooljaar jonge versnelde leerlingen bij de OSG. In de meeste gevallen gaat het goed. Er bestaat de mogelijkheid tot het volgen van faalangsttraining en *leren leren* training.

Jonge versnelde leerlingen vertonen soms problemen op sociaal gebied, maar volgens de begeleidster heeft dat meestal te maken met een ongunstige thuissituatie en niet met het onderwijs en de mate van uitdaging. Deze leerlingen worden ondersteund en meestal leren ze om te gaan met allerlei sociale verhoudingen.

LEREN LEREN

Op dit moment is er een werkgroep die zich bezighoudt met het implementeren van de training *leren leren* in alle vakken, zodat er in de loop van het hele brugklasjaar aandacht aan wordt besteed. De meeste kinderen die vanuit het basisonderwijs komen weten niet hoe ze planmatig moeten werken, hoe ze een agenda moeten beheren, hoe ze huiswerk moeten plannen en hoe ze zich moeten voorbereiden op een toets.

LEERLINGVOLGSYSTEEM/SIGNALEREN

Er is een leerlingvolgsysteem, maar daarmee worden slechts cijfers bijgehouden. Ideaal zou zijn, volgens de geïnterviewde docente, om ook gedrag en werkhouding bij te houden. Men is nu bezig met het ontwikkelen van een persoonlijk ontwikkelingsplan. Dit zal wellicht in het schooljaar 2008-2009 in gebruik worden genomen.

Op dit moment komen hoogbegaafde leerlingen als zodanig uit het basisonderwijs. Ze worden niet op de OSG gesignaleerd. Alleen bij onderpresteren, wanneer een leerling opvalt door bijvoorbeeld onaangepast gedrag en sterk dalende resultaten, wordt begeleiding ingezet. Dan wordt ook gekeken of de leerling hoogbegaafd is.

EXTERNE INSTANTIES

Men werkt nog niet samen met externe instanties, zoals universiteiten of hogescholen. Er wordt ook geen gebruik gemaakt van het bedrijfsleven voor het buitenschools leren.

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS, LEERLINGEN EN OMGEVING

Het is bij ouders en leerlingen bekend dat de school een visie heeft ten aanzien van hoogbegaafdheid, gezien de instroom van hoogbegaafde leerlingen. De leerlingen zijn op de hoogte van de voorzieningen en de mogelijkheden van extra vakken. Ook is algemeen bekend dat de school kunstzinnige en culturele ontwikkeling stimuleert.

De ouders zijn betrokken bij de leerlingen en de school. De ouders weten wat ze van de school kunnen verwachten met betrekking tot hoogbegaafdheid.

5.8.4 Barlaeus Gymnasium Amsterdam

Het Barlaeusgymnasium is een school voor voorbereidend wetenschappelijk onderwijs (vwo). Dit schooljaar zijn er 840 leerlingen.

"De school onderscheidt zich door grote aandacht voor en deelname aan kunst en cultuur. Er is een bloeiend muziek- en theaterleven. Verscheidenheid is een belangrijk kenmerk; in opvattingen, in ideeën en in achtergrond van leerlingen en docenten. Dat doet recht aan de individuele capaciteiten van leerlingen, docenten en anderen in de school. De leerlingen kunnen in wissel-werking met de docenten hun talenten op

intellectueel, sociaal en creatief terrein maximaal ontplooiën. Voorwaarden daarvoor zijn het hebben van respect voor elkaar en openheid en uitwisseling van gedachten en ideeën. Het accent ligt op gelijkwaardigheid en democratisch denken binnen het kader van de gezagsverhoudingen. Er is betrokkenheid; vrijblijvendheid wordt vermeden. De school streeft naar een veilig klimaat voor iedereen.

De leerstof wordt benaderd vanuit historisch perspectief, met het accent op de klassieke oudheid en de joods-christelijke traditie.

De nadruk ligt op inzicht. Het onderwijs is vooral gericht op de wetenschap en - bij de talen - op de kennismaking met de

Foto 5-4 (internetsite Barlaeus)

rijkdom van de literatuur.” (bron: schoolgids)

Tijdens mijn gesprek met de decaan/zorgcoördinator bleek dat er op het Barlaeus geen beleid is ten aanzien van hoogbegaafdheid, maar dat wel veel mogelijk is. Veel hangt af van de ideeën van de leerlingen. Op deze school heerst een sfeer van erkenning en ondersteuning van talent. Eigen initiatieven worden aangemoedigd en in overleg is veel mogelijk. Zo kan een leerling bijvoorbeeld, wanneer hij of zij daar genoeg aan heeft, drie in plaats van vijf lessen Grieks per week volgen en voor de resterende tijd een ander vak kiezen.

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

VISIE EN BELEID

Zoals al gezegd, het Barlaeus Gymnasium heeft geen visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen, noch een beleid. In het schoolplan staat ook niets beschreven over hoogbegaafdheid. Enige van de docenten hebben kennis van hoogbegaafdheid. Hoogbegaafde leerlingen worden niet bewust door docenten gesignaleerd. Op deze school heerst een klimaat en sfeer van verbeteren en het vieren van successen.

AANGEPAST ONDERWIJS

Het is bij de zorgcoördinator onbekend hoeveel leerlingen aangepast onderwijs volgen. Het is mogelijk een klas over te slaan, hoewel dit in de praktijk niet gebeurt. Het programma is zo intens en divers dat er geen ruimte is voor verveling.

EXTERNE INSTANTIES

Samenwerking met externe instanties, zoals universiteiten, is mogelijk, maar dit is de eigen verantwoordelijkheid van de leerling. Dit gebeurt op individuele basis. De leerlingen worden hiertoe door de docenten aangemoedigd en kunnen gebruik maken van de contacten van de docenten met het WO.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

INDIVIDUELE LEERARRANGEMENTEN

De school kent individuele leerarrangementen. Dit gebeurt wederom op individuele basis en per vak. Er zijn extra vakken, zoals sport en drama. Er is bijvoorbeeld een buitenschools orkest en koor. Ook hier wordt uitgegaan van de zelfstandigheid van de leerling. Wanneer een leerling besluit tot het volgen van een extra vak, is dit niet vrijblijvend en worden er ook toetsen afgenomen.

AANGEPAST CURRICULUM

Een aangepast curriculum wordt vooral in de bovenbouw gebruikt.

JONGE VERSNELDE LEERLINGEN

Er komen per schooljaar 135 nieuwe leerlingen bij. Daarvan is ongeveer 10% jonger dan 12 jaar. Deze school heeft ervaring met het begeleiden van jonge versnelde leerlingen die uit het basisonderwijs komen. Er is een studievoordigheidstraining die gegeven wordt door de remedial teacher. In de 2^e klas wordt structureel faalangst gesignaleerd, waarna een training kan volgen (zie punt 3).

HANDELINGSPLAN

De zorgbehoeften van leerlingen worden gesignaleerd. Indien nodig wordt per leerling een handelingsplan opgesteld en worden zij individueel begeleid.

VERSCHILLEN TUSSEN LEERLINGEN

Docenten zijn gewend om te gaan met verschillen tussen leerlingen. Extra interesses van leerlingen worden aangemoedigd.

PROJECTONDERWIJS

Indien dit door de leerling wordt voorgesteld is projectonderwijs mogelijk. Een aantal leerlingen neemt deel aan het *Pre University College* aan de Universiteit Leiden.

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

OVERDRACHT EN SIGNALERING

De hoogbegaafde leerlingen worden meestal niet overgedragen vanuit de basisschool. In de meeste gevallen geven de ouders aan dat hun kind hoogbegaafd is. In de 2^e klas wordt bij alle leerlingen de *Intelligenz Struktur Test* afgenomen, die uitgevoerd wordt in samenwerking met het CBO in Nijmegen. Naar aanleiding van de uitslagen van deze test kan een individueel begeleider ingezet worden (voor onder andere begeleiding van onderpresteren en faalangst) waarbij de leerling een persoonlijk ontwikkelingsplan krijgt. Met behulp van deze test worden ook hoogbegaafde, goed presterende leerlingen zichtbaar.

ACCEPTATIE EN KLIMAAT IN DE KLAS

Er heerst een klimaat waarin waardering is voor het leveren van (intellectuele) prestaties. Hoogbegaafde leerlingen worden in de klas geaccepteerd. Dit heeft naar mijn mening ook te maken met de strenge toelatingscriteria op dit gymnasium, namelijk een Cito-score van minimaal 545. Hierdoor worden goede, gemotiveerde leerlingen toegelaten, die gewend zijn hoge prestaties te leveren en die deze opleiding volgen met een doel voor ogen (universiteit). Uitval komt op deze school dan ook sporadisch voor.

PLUSLESSEN

In de brugklas worden 'pluslessen' gegeven aan gemotiveerde leerlingen die een specifiek probleem hebben door de overgang naar het voortgezet onderwijs. De volgende pluslessen worden gegeven: Latijn, Wiskunde, Frans, Spelling, Studievaardigheden en Handschriftbegeleiding. Het zijn extra lessen in kleine groepjes, waarin een vakdocent leerlingen helpt bij hun specifieke probleem.

Duur en inhoud van de pluslessen varieert, maar over het algemeen gaat het om een programma van acht weken. Kinderen sluiten hun pluslestraject af met een toets waarmee de school kan vaststellen of het gesignaleerde probleem verholpen is.

PLUSLESSEN STUDIEVAARDIGHEDEN

Soms presteren kinderen niet goed omdat ze moeilijk inzicht krijgen in wat er van hen verwacht wordt. Om je huiswerk te kunnen maken, moet je weten wat het huiswerk is, moet je over de juiste aantekeningen beschikken en is het noodzakelijk dat de benodigde boeken op je bureau liggen en niet in je kluisje. Dat is niet voor alle leerlingen in het begin even gemakkelijk; sommigen hebben daarbij extra ondersteuning nodig. De school

biedt pluslessen studievaardigheden aan kinderen die moeite hebben met planning, agendagebruik en overzicht houden.

ONDERPRESTEREN

Het team is niet in staat onderpresteren te herkennen. Daarom wordt in de 2^e klas de *Intelligenz Struktur Test* bij alle leerlingen afgenomen. Indien er sprake is van onderpresteren, wat voornamelijk blijkt uit die test, wordt een persoonlijk ontwikkelingsplan geschreven. De rol van mentor is hierbij zeer belangrijk.

In het kader van het '*Project voor Onderpresteerders*' (POP) worden leerlingen die slechte cijfers halen op school, maar wel een hoge intelligentie bezitten, individueel begeleid om daar verandering in te brengen door het stellen van doelen en het maken van afspraken. Ook de leerlingen die een "rugzakje" hebben, komen voor individuele ondersteuning in aanmerking. Soms zijn er andere redenen om kinderen een persoonlijke mentor toe te wijzen, met wie zij hun vorderingen bespreken en die daar wellicht ook toezicht op houdt. Als de school het nodig vindt, kan een leerling zo'n individuele begeleider toegewezen krijgen. Dat is vrijwel altijd een docent. Deze houdt regelmatig contact met de leerling en verwijst hem of haar zondig door naar andere vormen van begeleiding. Duur en omvang van deze vorm van begeleiding kunnen variëren.

Depressiviteit bij jongeren komt weleens voor, de link met hoogbegaafdheid is echter nog nooit gelegd.

FAALANGSTBEGELEIDING

Soms blijkt dat leerlingen niet in staat zijn goed te functioneren op momenten dat ze een prestatie moeten leveren. In de tweede klas vindt een screening op faalangst plaats en bovendien worden faalangstige leerlingen gesignaleerd door mentoren en vakdocenten. In de 2^e klas wordt aan deze leerlingen een faalangstreductietraining aangeboden. Leerlingen uit andere klassen die last hebben van faalangst kunnen individuele begeleiding krijgen.

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS, LEERLINGEN EN OMGEVING

Het Barlaeus staat in Amsterdam en omstreken bekend als een degelijke school met onderwijs op hoog niveau. Dat de school geen hoogbegaafdenbeleid heeft speelt daarbij misschien niet zo'n belangrijke rol. Kwaliteit van het onderwijs, eigen inzet van leerlingen en indien gewenst individuele aanpak is voor ouders en leerlingen belangrijk. De oudervereniging houdt contact met de schoolleiding over alle zaken die voor de

leerlingen en hun ouders/verzorgers van belang zijn. Daartoe vergadert het bestuur regelmatig met de rector. Verder levert de vereniging haar bijdrage aan het in stand houden en bevorderen van het zelfstandig gymasiaal onderwijs aan het Barlaeus Gymnasium.

5.8.5 Damstede Amsterdam-Noord

Damstede is een christelijke school voor havo, atheneum en gymnasium. De school heeft dit schooljaar ongeveer 940 leerlingen. Deze school is een onderdeel van de onderwijsgroep Amarantis, die 55 scholen en opleidingen in Noord-Holland, Flevoland en Utrecht vertegenwoordigt.

Foto 5-5 (internetsite Damstede)

“Hoewel op Damstede van oudsher veel leerlingen voor bèta kiezen, is er enige jaren geleden besloten om deze vakken uitdagender en spannender te maken. Dit gebeurt door middel van kleinschalige, vakoverstijgende projecten in alle leerjaren, samenwerking met het bedrijfsleven en instellingen voor Hoger Onderwijs en deelname door groepen leerlingen aan echt wetenschappelijk onderzoek.”

Ik heb een interview gehad met de coördinator onderbouw. Hoewel op veel van mijn vragen negatief werd geantwoord, bleek na het bestuderen van de internetsite van de school dat deze school veel activiteiten heeft op het gebied van bèta-vakken en dat ze samenwerkt met externe instanties, hoge scholen en universiteiten. Ook neemt volgens de site de school deel aan verschillende olympiades en masterclasses en bestaat de mogelijkheid tot het volgen van extra vakken. Dit kwam echter niet tijdens het interview naar voren.

CRITERIUM A: ORGANISATIE EN BELEID

Damstede heeft geen visie en beleid ten aanzien van hoogbegaafdheid. Het docententeam is niet bekend met specifiek onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen.

Docenten kunnen hoogbegaafde leerlingen niet actief herkennen en signaleren. Pas bij problemen, zoals gedrag en teruglopende cijfers, worden de leerlingen gesignaleerd. Het is niet bekend hoeveel hoogbegaafde leerlingen op dit moment de school bezoeken. In het verleden werd een enkele leerling als hoogbegaafd door ouders aangemeld, maar verder denkt men weinig tot geen hoogbegaafde leerlingen op school te hebben. Niemand krijgt aangepast onderwijs op deze school.

CRITERIUM B: ONDERWIJS EN LEREN

De school kent flexibele leerarrangementen voor topsporters en begaafde leerlingen op muzikaal gebied. Indien nodig kan er op aanvraag een aangepast curriculum worden gebruikt. Het voornemen bestaat om wiskunde D op het vwo aan te bieden. NLT (Natuur, Leven & Technologie) wordt op havo en vwo aangeboden.

EXTRA VAKKEN

Het is mogelijk Spaanse les te volgen. Verder is drama heel populair. Damstede is een sportactieve school. Examenklassers worden zo veel mogelijk gestimuleerd deel te nemen aan proefstuderen in Delft en Rotterdam, Lapp-Top in Leiden en *Webclasses* en *Masterclasses*.

Het Universum Programma is een initiatief van het ministeriële Platform Bèta-Techniek. Het Platform wil door dit programma scholen stimuleren die op bètagebied veel ondernemen. In 2005 werd Damstede als enige Amsterdamse school door het Platform uitgenodigd deel te nemen aan het Universum Programma. Inmiddels zijn er honderd Universum Programma scholen (www.universumprogramma.nl).

CRITERIUM C: ZORG EN BEGELEIDING

OVERDRACHT VAN DE BASISCHOOL

De overdracht van de basisscholen is goed, volgens de onderbouwcoördinator. Wanneer een hoogbegaafd kind op de school komt, wordt het als zodanig overgedragen door de basisschool of aangemeld door de ouders. Een aantal keren is het voorgekomen dat een jonge, versnelde leerling aangemeld werd. De school heeft hier slechte ervaringen mee in verband met sociaal emotionele problemen van deze leerlingen.

IDENTIFICATIE

Wanneer een leerling slechte resultaten heeft en/of onaangepast gedrag vertoont, wordt door de mentor een test afgenomen. Het kan om een hoogbegaafde onderpresteerder gaan. Het is niet duidelijk geworden welke test gebruikt wordt en welke stappen men in

zo'n geval onderneemt: wordt er verder getest, wordt een expert ingeschakeld, wordt er een stappenplan gemaakt of wordt op een andere manier begeleiding ingezet om het onderpresteren te keren? Er lijkt geen beleid te zijn wat dit aangaat. Of de nieuwe zorgcoördinator in opleiding het onderwerp "hoogbegaafdheid" in haar opleiding heeft (gehad) was tijdens het interview onbekend. Het team is niet bekend met onderpresteren.

OLYMPIADES

De school doet mee aan de volgende olympiades: biologie, natuurkunde, scheikunde, wiskunde. Verder neemt de school deel aan de Internationale Kangoeroewedstrijd, een verplichte wedstrijd voor alle onderbouwleerlingen en 4-vwo, en aan het Wiskunde toernooi aan de Radboud Universiteit te Nijmegen voor bovenbouwleerlingen. Ook doet de school mee aan de wiskunde B-dag voor T-leerlingen uit 5-havo en 5/6-vwo.

MENTOR

De hoogbegaafde leerling kan beroep doen op begeleiding door de klassenmentor. Ook bij specifieke begeleiding van hoogbegaafde zorgleerlingen wordt een mentor ingeschakeld. De zorgbehoefte van leerlingen wordt door de mentor gesignaleerd. Indien nodig wordt per leerling een handelingsplan opgesteld. Dit gebeurt voornamelijk in medische gevallen.

Verschillende instructie-, werk- en groeperingsvormen worden niet of nauwelijks toegepast. Er wordt voornamelijk klassikaal onderwijs gegeven.

CRITERIUM D: COMMUNICATIE MET OUDERS, LEERLINGEN EN OMGEVING

De ouders zijn betrokken bij de leerlingen en de school. Het eerste aanspreekpunt voor de ouders is de mentor van de leerling. Daarna is de afdelingsleider van belang die de meer formele kant regelt. De school profileert zich niet als een school waar hoogbegaafde kinderen goed begeleid worden. Dit is bekend bij ouders en leerlingen.

6 Bevindingen en conclusies

De hoofdvraag van mijn onderzoek is: in hoeverre voldoen de scholen, die het meest worden gekozen door de basisschoolleerlingen uit de regio Waterland (Noord-Holland), aan de criteria voor goede begeleiding van hoogbegaafde leerlingen en welke faciliteiten kunnen zij bieden? In deze paragraaf wil ik de resultaten van mijn onderzoek, die ik in de vorige paragraaf presenteerde, nader bekijken. Per criterium (A, B, C en D) worden de bevindingen beschreven. De conclusies zijn gebaseerd op een combinatie van mijn bevindingen en theoretische kennis.

De scholen kunnen de criteria gebruiken om aan hoogbegaafde leerlingen adequaat onderwijs te bieden. Het is niet de bedoeling om uniform onderwijsaanbod te propageren. De scholen zouden juist hun eigen aanpak en verschillen moeten bewaren, zodat men kan kiezen tussen verschillende soorten onderwijs.

Ten aanzien van mijn onderzoeksvraag is gebleken dat men op de meeste scholen graag meer zou willen doen voor hoogbegaafde leerlingen, maar dat er, behalve op het Werenfridus, onvoldoende kennis en tijd aanwezig is om dat in de praktijk te doen. Het Don Bosco College in Volendam geeft aan op dit moment hoogbegaafdheid niet als een speerpunt te hebben en verklaart voorlopig voor hoogbegaafde leerlingen niets te willen ondernemen.

Op drie onderzochte scholen (Werenfridus, OSG West-Friesland en Barlaeus Gymnasium) heeft men met hoogbegaafde leerlingen gewerkt en deze begeleid. Op dit moment wordt een aantal hoogbegaafde leerlingen op deze scholen begeleid en sommigen krijgen aangepast onderwijs.

Op de overige twee scholen, het Don Bosco College en de Damstede, zijn geen faciliteiten (geweest) voor hoogbegaafde leerlingen en men heeft zich nog nooit in hoogbegaafdheid verdiept. Op het Don Bosco college vallen de slimme en goed lerende leerlingen steeds vaker op. Daarom worden in het schooljaar 2008-2009 de Cambridge English lessen ingezet. Dit ziet men als de eerste aanzet om in de toekomst meer mogelijkheden te bieden aan "de slimme leerling".

De zorgcoördinator onderbouw op de Damstede verwoordt voorzichtig dat het goed zou zijn ook voor hoogbegaafde leerlingen tijd uit te trekken, maar ze denkt dat de school daar voorlopig (nog) niet aan toe is.

6.1.1 Criterium A: Organisatie en beleid

VISIE OP ONDERWIJS EN LEREN VAN HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN / BELEIDSPLAN HOOGBEGAAFDHEID

Wat betreft de visie op onderwijs aan hoogbegaafden verschillen de onderzochte scholen sterk. Een van de vijf onderzochte scholen (Werenfridus) heeft (vanaf het schooljaar 2008-2009) hoogbegaafdenbeleid. Het onderwerp hoogbegaafdheid zal opgenomen worden in de schoolgids. Verder komt er een plan van aanpak voor het signaleren, onderwijzen en begeleiden van hoogbegaafde leerlingen. Alle docenten krijgen een training over deze onderwerpen.

Op een van de scholen (Don Bosco College) is helemaal geen visie op onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Men zegt daar in de toekomst verandering in aan te willen brengen, als de vraag naar uitdagender onderwijs groter wordt.

Twee scholen (Barlaeus, OSG West-Friesland) hebben geen beleid maar zetten zich in om (hoog)begaafde leerlingen zo goed mogelijk op te vangen. Eén school (Damstede) zou graag ook "iets" voor (hoog)begaafde leerlingen willen doen, maar men weet niet hoe dit aan te pakken en waar te beginnen.

Initiatieven voor praktische onderwijsmaatregelen en beleidsvorming komen veelal van decentraal niveau. In het voortgezet onderwijs stimuleert het ministerie van OC&W de ontwikkeling van een format voor een profielschool hoogbegaafdheid (bron: internetsite Min. OC&W). Daarnaast is er centraal een (relatief gering) budget beschikbaar van waaruit startende initiatieven gesubsidieerd kunnen worden. Van overheidswege is er een Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid ingericht voor basis- en voortgezet onderwijs.

De organisatorische inbedding van onderwijs voor getalenteerden bij de onderzochte scholen is niet sterk, waardoor goede initiatieven na enkele jaren weer kunnen verdwijnen (OSG West Friesland). Verankering van onderwijs aan (hoog)begaafden zowel in het curriculum als in de onderwijsorganisatie draagt bij aan een betere continuïteit.

SIGNALEREN HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN

In de dagelijkse onderwijspraktijk is er niet veel aandacht voor de vraag wie in aanmerking komen voor specifiek onderwijs aan hoogbegaafden. De onderzochte scholen testen leerlingen niet individueel. Eventuele testen vinden groepsgewijs plaats.

Uit mijn onderzoek blijkt dat slechts twee van de vijf scholen gebruik maken van testen om (hoog)begaafde leerlingen te signaleren.

Drie van de onderzochte scholen signaleren (hoog)begaafde leerlingen pas wanneer het misloopt. Wanneer de leerling bijvoorbeeld onaangepast en storend gedrag vertoont of wanneer schoolprestaties opvallend achteruit gaan, worden gesprekken gevoerd met de mentor en wordt er meestal een persoonlijk leerplan geschreven. Op die manier worden niet alle hoogbegaafde leerlingen gesignaleerd. Op het Don Bosco college zegt men leerlingen te hebben (gehad) die vanaf het vwo afzakten naar de Its en vervolgens de school moesten verlaten. Of het om hoogbegaafde leerlingen ging is nooit onderzocht. Een van de onderzochte scholen (Barlaeus) laat een groepsscreening uitvoeren door het CBO in Nijmegen. Tijdens deze test worden meestal hoogbegaafde leerlingen gesignaleerd, maar ook onderpresterende leerlingen en leerlingen met faalangst. Hierna kan adequate begeleiding worden ingezet.

BEKENDHEID VAN HET TEAM MET HOOGBEGAAFDHEID

De meeste kennis over hoogbegaafdheid op de bezochte scholen is verworven door zelfstudie van enkele geïnteresseerde docenten. Deze docenten zijn met het onderwerp hoogbegaafdheid in aanraking gekomen door eigen belangstelling, omdat hun kind hoogbegaafd bleek te zijn of ze hebben te maken gehad met onderpresteerders, waardoor ze zich in het onderwerp zijn gaan verdiepen om deze leerlingen te kunnen helpen.

AANTAL HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN

Het aantal (hoog)begaafde leerlingen dat men op school denkt te hebben loopt zeer uiteen. Op een van de scholen (Damstede) denkt men weleens een hoogbegaafde leerling te hebben gehad, maar dit schooljaar niet. Er zijn wel topsporters aanwezig en leerlingen die begaafd zijn op muzikaal gebied.

Op één school (Don Bosco College) zegt men slimme leerlingen te hebben. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen "slim" en "hoogbegaafd".

Op de overige drie scholen schat men het percentage op twee tot vier procent. Er zijn geen cijfers bekend, mede omdat de signalering niet plaatsvindt of nog niet optimaal verloopt. Men denkt dat verscheidene leerlingen onopgemerkt blijven.

SAMENWERKING EN CONTACTEN MET EXTERNE INSTANTIES (UNIVERSITEITEN E.D.)

Een aantal scholen heeft contacten met universiteiten en hoge scholen. Het Barlaeus Gymnasium, de Damstede en het Werenfridus nemen deel aan het *Pre University College* bij de Universiteit Leiden. De Damstede heeft bovendien een samenwerkingsverband met de TU Delft en de Erasmus Universiteit Rotterdam.

6.1.2 Criterium B: Onderwijs en leren

AANGEPAST CURRICULUM (COMPACTEN, VERRIJKEN, VERDIEPEN) / EXTRA VAKKEN

De onderzochte scholen bleken niet te beschikken over speciale leermiddelen voor hoogbegaafde leerlingen.

Investerings in speciale programma's moeten afgewogen worden tegen investeringen in het totale programma. De meeste onderzochte scholen erkennen de noodzaak voor onderwijs op maat, waarbij extra aandacht voor getalenteerden een belangrijk onderdeel van het totale aanbod is. Dit zou kunnen bijdragen aan de externe profilering van de school.

Onderwijsdifferentiatie, ofwel individualisering van het onderwijsaanbod, komt bij de onderzochte scholen weinig tot niet voor.

Compacten, verrijken en verdiepen wordt toegepast op twee onderzochte scholen. Op een van die scholen (het Werenfridus) beweert men dat het curriculum zodanig is aangepast dat verrijken en verdiepen niet nodig zou zijn. De didactiek is voor alle leerlingen hetzelfde. Alleen de onderpresterende leerlingen krijgen een eigen arrangement. Op de tweede school (het Barlaeus) is compacten en verrijken mogelijk, maar het initiatief hiertoe ligt voornamelijk bij de leerling. Deze school kent individuele leerarrangementen.

Eén school (de Damstede) kent flexibele leerarrangementen voor topsporters en begaafde leerlingen op muzikaal gebied. Men beweert niet of nauwelijks te maken hebben gehad met (hoog)begaafde leerlingen op deze school.

TWEETALIG ONDERWIJS

Een van de onderzochte scholen geeft tweetalig onderwijs, namelijk het Werenfridus in Hoorn. Het is mogelijk tweetalig vwo te volgen en ook tweetalig gymnasium.

VARIATIE IN INSTRUCTIE, DIDACTIEK, WERK- EN GROEPERINGSVORMEN

Geen van de onderzochte scholen heeft speciale lessen voor hoogbegaafde leerlingen. Een reden hiervoor is dat men vindt dat het niveau van de lessen al is afgestemd op vwo-leerlingen. Op het Barlaeus Gymnasium vindt men dat er zoveel uitdaging beschikbaar is in de reguliere klassen, dat ook hoogbegaafde leerlingen aan hun trekken komen.

DEELNEMEN AAN PLUSGROEP, ZOMERKAMPEN (VIERKANT VOOR WISKUNDE), OLYMPIADES

Wat mij opvalt is dat op geen van de bezochte scholen een plusklas aanwezig is. Het Werenfridus en het Barlaeus bieden (aangepast) onderwijs in de reguliere klas, waardoor een plusklas overbodig zou zijn.

Hoogbegaafde leerlingen hebben vaak behoefte aan contacten met ontwikkelingsgelijken (Moon & Feldhusen, 1995). Indien er geen plusklas op school aanwezig is, zou men deze contacten ook na schooltijd kunnen helpen realiseren (afspraken met hoogbegaafde medestudenten of via studentenclubjes).

FLEXIBEL ROOSTER

De OSG West-Friesland en het Barlaeus kennen flexibele roosters. Dit is niet specifiek voor hoogbegaafde leerlingen, alle leerlingen kunnen hier gebruik van maken. De tijd die vrij komt kan gebruikt worden voor andere gekozen lessen.

De Damstede gebruikt flexibele leerarrangementen voor topsporters en begaafde leerlingen op muzikaal gebied.

Op het Werenfridus is niet gekozen voor een flexibel rooster, omdat aanpassingen worden gemaakt voor individuele leerlingen, nadat de zorgbehoeften van de leerling zijn gesignaleerd en in kaart zijn gebracht. Het Don Bosco College kent eveneens geen flexibel rooster.

MOGELIJKHEID VAN PROJECTONDERWIJS

Op een aantal scholen is het mogelijk projectonderwijs te volgen. Het Barlaeus Gymnasium, de Damstede en het Werenfridus nemen deel aan het *Pre University College* bij de Universiteit Leiden. Damstede heeft bovendien een samenwerkingsverband met de TU Delft en de Erasmus Universiteit Rotterdam. Verder biedt deze school *Masterclasses* en *Webclasses* aan.

6.1.3 Criterium C: Zorg en begeleiding

Op de bezochte scholen heb ik geen speciaal zorgbeleid voor hoogbegaafde leerlingen aangetroffen.

Hoogbegaafde leerlingen verdienen echter speciale aandacht op zorggebied. Dit wordt onderschreven door Collangelo (1991). Aandachtsgebieden zijn bijvoorbeeld: aanpassingsproblemen van jonge leerlingen, onderpresteren, pesten, eenzaamheid en hoge verwachtingen van henzelf en van hun omgeving. Het kan positieve effecten hebben wanneer hoogbegaafde leerlingen over deze onderwerpen in groepsverband met elkaar kunnen praten (Brunia, 2000).

In de brugklas biedt een aantal van de onderzochte scholen praktische trainingen aan. Het gaat om studievaardigheidstraining, training voor onderpresterende leerlingen en faalangstreductietraining. Tijdens mijn onderzoek is gebleken dat het Don Bosco College in Volendam geen van de genoemde trainingen aanbiedt. Dit geldt ook voor de Damstede in Amsterdam-Noord. Het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam en het Werenfridus in Hoorn bieden daarentegen alle genoemde vormen van de trainingen.

Op het Barlaeus Gymnasium en het Werenfridus wordt in de hogere klassen aandacht besteed aan onderpresterende leerlingen. Op beide scholen is het mogelijk de bovenbouw versneld te doorlopen.

Wat jonge versnelde leerlingen betreft zijn twee scholen (Werenfridus en Barlaeus) positief over hun leerprestaties en begeleiding. De ervaring leert dat indien er genoeg uitdaging wordt aangeboden en indien de jonge leerlingen goed begeleid worden, met name op het gebied van sociale vaardigheden en planmatig werken, het goed gaat met deze leerlingen.

Op een aantal van de onderzochte scholen is toenemende aandacht voor aangepast onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. Scholen zoeken zelf naar passend onderwijs voor hun hoogbegaafde leerlingen en zijn daarin autonoom. Docenten die werken met hoogbegaafde leerlingen zouden bijscholing moeten hebben om hen te kunnen signaleren en begeleiden. Zo blijft de verantwoordelijkheid voor goede begeleiding niet hangen bij een of twee enthousiaste docenten die zich, vaak om privé redenen, over deze groep ontfermen.

Structurele aandacht voor de algemene en sociaal-emotionele ontwikkeling van hoogbegaafde leerlingen op de onderzochte scholen is er niet. Wel is tijdens mijn onderzoek gebleken dat hier meer aandacht voor komt (in de vorm van o.a. trainingen en individuele begeleiding van leerlingen).

OVERDRACHT VAN DE BASISCHOOL

Over het algemeen blijkt uit mijn onderzoek dat de overdracht door de basisschool inadequaat is. In de meeste gevallen zijn het de ouders die de school ervan in kennis stellen dat hun kind hoogbegaafd is.

Op de OSG West-Friesland komt een aantal leerlingen als hoogbegaafd van de basisschool. Ook komen er ieder schooljaar jonge versnelde leerlingen bij de OSG.

In het interview bij de Damstede werd gesteld dat de overdracht van de basisschool goed is. Deze school zegt echter dit schooljaar geen hoogbegaafde leerlingen te hebben.

PERSOONLIJK ONTWIKKELINGSPLAN

Op de onderzochte scholen wordt pas een persoonlijk ontwikkelingsplan gemaakt wanneer het mis dreigt te gaan of al mis is gegaan met een leerling, zoals bij onderpresteren. Er wordt geen plan gemaakt voor goed functionerende hoogbegaafde leerlingen.

HOUDING VAN DOCENT

Het is gebleken dat verreweg de meeste docenten geen kennis hebben van hoogbegaafdheid. Slechts op het Werenfridus worden docenten door de coördinator hoogbegaafdheid begeleid in hun houding en gedrag tegenover hoogbegaafde jongeren.

ROL VAN MENTOR

Een mentor is een spil – hij/zij houdt contact met leerling, ouders en school. Op de Damstede wordt de zorgbehoefte van de leerling door de mentor gesignaleerd. Ook bij specifieke begeleiding van zorgleerlingen wordt de mentor ingeschakeld.

DEPRESSIVITEIT BIJ JONGEREN

Op alle scholen weet men te melden dat er depressiviteit bij jongeren voorkomt. Niemand heeft echter de link kunnen leggen met hoogbegaafdheid en de problemen die dat met zich mee kan brengen. Hoogbegaafde kinderen merken snel genoeg dat hun initiatieven om iets aan het onderwijs te veranderen, niet op prijs worden gesteld (Peters, 2005). Het resultaat is dat ze die pogingen opgeven en geleidelijk in een passief gedragspatroon vervallen dat in uiterste vorm tot depressie kan leiden. Vaak in de vorm van *learned helplessness* (Seligman, 1975). De hoogbegaafde leerling kan te maken krijgen met sociale isolatie en eenzaamheid (Gross, 2002; Heller, 2004). Uit het onderzoek van Klein Nagelvoort (2006) blijkt dat jongeren die geen vwo-diploma hebben, of dat niet via het reguliere onderwijs hebben behaald, depressiviteit aangeven als belangrijkste reden om het regulier onderwijs te verlaten.

Op het Werenfridus heeft men de ervaring dat wanneer de problemen van de leerling aangepakt worden, depressiviteit meestal vrij snel verdwijnt. Wanneer men denkt dat er sprake is van depressiviteit wordt contact met de ouders opgenomen en wordt geadviseerd een arts te consulteren. Wanneer de school denkt dat er ook sprake is van hoogbegaafdheid wordt de ouders tevens geadviseerd de leerling te laten testen. Wanneer lichamelijke klachten zijn uitgesloten en de school denkt dat de depressie met

hoogbegaafdheid te maken heeft, gebruikt met een door de coördinator hoogbegaafdheid gemaakt protocol. Het is een combinatie van de methode Whitley (Whitley, 2001) en onderwijskundige begeleiding. Wanneer de leerling zich begrepen voelt, leerstrategieën aanleert en ervaart dat iemand hem helpt, krijgt hij vaak zelfvertrouwen, wordt assertiever en ervaart succes. Volgens de coördinator hoogbegaafdheid verdwijnt de depressiviteit "vanzelf". Indien dat niet het geval is, wordt gekeken of wellicht andere oorzaken dan hoogbegaafdheid nog een rol spelen.

OPSPOREN VAN ONDERPRESTEERDERS

Uit de interviews is niet gebleken dat er bij de bezochte scholen sprake is van een gestructureerde aanpak in de zorg voor hoogbegaafde leerlingen. Er is geen orthopedagoog of psycholoog in dienst speciaal voor hoogbegaafde leerlingen. Dingen gebeuren vaak ad hoc.

Op de meeste scholen vallen hoogbegaafde leerlingen pas op, wanneer ze gaan onderpresteren (zie ook kopje "signaleren"). Het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam en het Werenfridus in Hoorn hebben gespecialiseerde medewerkers voor de begeleiding van onderpresterende begaafde leerlingen. Het Barlaeus Gymnasium heeft als enige van de onderzochte scholen een "Project voor Onderpresteerders".

6.1.4 Criterium D: Communicatie met ouders en omgeving

BEKENDHEID OUDERS MET HET BESTAAN VAN HOOGBEGAAFDENBELEID

Wanneer een school hoogbegaafde leerlingen begeleidt, is dit vaak van mond-op-mond reclame bij ouders en leerlingen bekend. Dit geldt voor het Werenfridus, de OSG West-Friesland en het Barlaeus.

ONDERSTEUNING OUDERS, RELATIE OUDERS EN SCHOOL

Uit de interviews blijkt dat op één school (Don Bosco College) de ouders niet betrokken (willen) zijn. Dit zou te maken hebben met het feit dat ze op de basisschool "al genoeg hebben gedaan". Deze stelling heb ik niet bij ouders kunnen verifiëren.

Op de overige vier scholen zijn ouders betrokken bij het onderwijs en buitenschoolse activiteiten. Dat Damstede zich niet profileert als een school met opvang van hoogbegaafde leerlingen is ook bij ouders bekend.

Het Werenfridus en het Barlaeus hebben een uitgebreid systeem voor het informeren van ouders, met onder andere een ouderraad die nauw betrokken is bij de school.

Scholen zouden een intensiever contact met ouders kunnen onderhouden door het organiseren van lezingen, het inzetten van ouders als tutors en/of gastsprekers en het geven van verrijkingslessen door ouders vanuit hun respectieve expertise. Ouders zijn een relatief toegankelijke bron van verrijking voor de leerlingen van de school en vormen een brug met de buitenwereld.

6.2 Conclusies per school

6.2.1 Barlaeus

Uit dit onderzoek blijkt dat de grootste mate van onderwijsdifferentiatie plaatsvindt op het Barlaeus Gymnasium in Amsterdam. Leerlingen kunnen voorstellen doen tot verbreding. Wanneer een leerling na overleg de mogelijkheid krijgt om bepaalde niet noodzakelijke lessen over te slaan, zal hij gedurende andere lessen sterker gemotiveerd zijn. Als een leerling kiest voor verbreden, voor het werken aan iets dat hem boeit, worden zijn creativiteit en motivatie gestimuleerd.

Intellectuele prestaties worden hier sterk aangemoedigd. De hoogbegaafde leerlingen worden geaccepteerd door het docententeam en afhankelijk van hun gedrag ook door de klasgenoten. Er is begeleiding mogelijk bij het verwerven van studievaardigheden en het tegengaan van faalangst en onderpresteren. De school biedt de *Pre-University* aan.

Ondanks dat de IST wordt afgenomen bij alle leerlingen in de tweede klas, zijn er geen statistische gegevens bekend over (hoog)begaafde leerlingen. Deze leerlingen zouden gericht begeleid kunnen worden, in plaats van dat men eerst wacht tot ze opvallen door onderpresteren.

6.2.2 Werenfridus

Op het gebied van hoogbegaafdheid is deze school verder dan de andere onderzochte scholen. Er vindt structurele begeleiding plaats van hoogbegaafde leerlingen. In het schooljaar 2008-2009 wordt een beleidsplan hoogbegaafdheid geïmplementeerd en krijgen docenten scholing.

Intellectuele prestaties worden aangemoedigd. Hoogbegaafde leerlingen worden hier geaccepteerd door het docententeam en meestal ook door de klasgenoten. Er is begeleiding mogelijk bij het verwerven van studievaardigheden en het tegengaan van faalangst en onderpresteren. De school biedt de *Pre-University* aan. Er is zowel tweetalig vwo als tweetalig gymnasium.

Jammer is dat slechts ongeveer de helft van de hoogbegaafden is/wordt gesignaleerd. Volgens de statistiek zouden er nog 30-40 hoogbegaafde leerlingen moeten zijn.

6.2.3 OSG West-Friesland

Deze school komt over als een kunstzinnige school, waar veel aandacht wordt besteed aan muziek, dans, theater en handvaardigheid. Deze school lijkt geschikt voor een bepaald type hoogbegaafde leerlingen, omdat leerlingen hier wat vrijer lijken te zijn dan op het Werenfridus en het Barlaeus. Sommige leerlingen kunnen hiermee goed omgaan, anderen hebben meer structuur en duidelijke grenzen nodig. Voor die leerlingen is de school minder geschikt.

(Hoog)begaafde leerlingen worden hier niet gesignaleerd. Pas wanneer een leerling opvalt door zijn gedrag, bepaalde talenten of juist door onderpresteren, komt men in actie en wordt extra hulp aangeboden. De school hanteert geen flexibel rooster. Het onderwijs is klassikaal.

6.2.4 Don Bosco College

Deze school biedt geen begeleiding aan (hoog)begaafde leerlingen. Uit mijn gesprekken blijkt dat men weinig weet van hoogbegaafdheid. Wel is een stijging van "slimme" leerlingen te zien en daarop wordt ingespeeld door de introductie van *Cambridge English* in het schooljaar 2008-2009. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen "slim" en "hoogbegaafd". Het onderwerp is ook niet een speerpunt van deze school. Uit de basischolen komen wel "slimme", maar geen hoogbegaafde kinderen binnen. Men zou zich moeten afvragen, hoe hoogbegaafde kinderen daar opgespoord kunnen worden, zodat ze goed doorstromen naar het voortgezet onderwijs en uitval en uitstroom geminimaliseerd worden. Het feit dat het primair onderwijs en het voortgezet onderwijs in Volendam in handen zijn van een schoolbestuur kan daarbij een voordeel zijn. Deze school heeft genoeg financiële middelen, zodat het opzetten van een hoogbegaafdenbeleid mogelijk zou moeten zijn.

6.2.5 Damstede

In het verleden heeft men te maken gehad met (versnelde) hoogbegaafde leerlingen. Op dit moment levert een aantal leerlingen zeer goede prestaties op het gebied van sport en muziek, maar men weet niet of deze leerlingen al dan niet hoogbegaafd zijn. Damstede is een sportactieve school. Leerlingen uit de examenklassen worden gestimuleerd tot proefstuderen in Delft en Rotterdam, Lapp-Top in Leiden, *Webclasses* en *Masterclasses*.

De school lijkt voldoende faciliteiten te hebben om hoogbegaafde leerlingen uit te dagen. In combinatie met onderwijs aan en begeleiding van hoogbegaafde leerlingen én de beschikbare faciliteiten, zou deze school beter door de regio benut kunnen worden.

6.3 School en (toekomst)visie

Tijdens mijn gesprekken is gebleken dat sommige scholen het gebrek aan financiële middelen als een knelpunt ervaren. Coördinatoren zouden extra middelen willen gebruiken voor aanschaf van materialen, voor uitstapjes of voor op maat gesneden begeleiding van leerlingen. Ook extra scholing voor de docenten zou goed zijn, maar hier is vaak geen budget voor.

DON BOSCO COLLEGE IN VOLENDAM

Men denkt er over de plusgroep niet alleen voor de brugklas aan te bieden, maar uit te breiden naar de 2^e klas. Binnen het team is er geen bekendheid met hoogbegaafdheid en de indruk ontstaat dat men ook niet beseft dat het misschien om zoveel als 45 tot 75 leerlingen kan gaan. Wanneer er vanuit de basisscholen vraag zou zijn naar begeleiding van hoogbegaafde leerlingen, zou men daar aandacht aan gaan besteden. Maar aangezien er volgens het Don Bosco College op dit moment nog geen hoogbegaafde leerlingen vanuit het basisonderwijs komen, voelt men geen noodzaak een visie te ontwikkelen of een beleidsplan te maken.

WERENFRIDUS IN HOORN

In het schooljaar 2008-2009 wordt een hoogbegaafdenbeleid geïmplementeerd. De docenten krijgen een training. De coördinator hoogbegaafdheid is zeer actief op deze school en heeft een goede invloed op de overige docenten. Er zijn op dit moment al vier docenten betrokken bij de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen. Het tweetalig vwo en het (tweetalig) gymnasium zijn onderwijsvormen die volgens de coördinator hoogbegaafdheid zeer geschikt zijn voor hoogbegaafde leerlingen. De mogelijkheid van versneld doorlopen van de bovenbouw is aantrekkelijk en een individueel leerplan kan verveling en onderpresteren voorkomen.

OSG WEST-FRIESLAND IN HOORN

Bij de OSG West-Friesland hebben zich tot nu toe slechts "vrijwilligers" over hoogbegaafde onderpresteerders ontfermd. Vanaf dit schooljaar is er meer ruimte (1,5

dag per week) om hoogbegaafde leerlingen te begeleiden, waardoor er tijd ontstaat om niet alleen onderpresteerders maar ook de overige hoogbegaafde leerlingen, zoals jonge versnelde leerlingen, aandacht te geven. De TOP-uren bestaan nog niet zo lang. Hopelijk worden deze in de toekomst uitgebreid naar alle klassen. Men zou de deskundigheid op het gebied van hoogbegaafdheid willen vergroten. Ook heeft men behoefte aan meer lesmateriaal en verrijkingslessen.

BARLAEUS GYMNASIUM IN AMSTERDAM

Op dit gymnasium is er geen beleidsplan hoogbegaafdheid. Toch is veel mogelijk voor (hoog) begaafde leerlingen. Uitgangspunt is wel dat de leerling zelf met het idee komt. Als goed functionerende, gemotiveerde leerling kun je op Barlaeus veel bereiken (van het volgen van extra vakken tot *Pre-University*).

De school is niet van plan een apart beleidsplan voor hoogbegaafden te schrijven, aangezien de toelatingscriteria al hoog zijn en men het beleid zoals het nu is geschikt vindt voor hoogbegaafde leerlingen.

DAMSTEDÉ

Deze school heeft geen ervaring met het begeleiden van (hoog)begaafde leerlingen. Er is een zorgcoördinator in opleiding. Daarom heeft men op dit moment geen idee of er in de toekomst meer aandacht voor (hoog)begaafde leerlingen komt. Mijn onderzoek zou daar een aanleiding toe kunnen zijn. Tijdens het interview heeft men belangstelling getoond voor deze scriptie, omdat men geen idee heeft hoe de identificatie en begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen aangepakt zou moeten worden, maar er wel sprake is van belangstelling en bereidheid.

6.4 Conclusies naar aanleiding van de onderzoeksvraag

Na het analyseren van vragenlijsten en aanvullende informatie komt naar voren dat twee van de geselecteerde scholen duidelijk betere begeleiding bieden aan hoogbegaafde leerlingen uit de regio. Één school is geschikt voor hoogbegaafde leerlingen die veel van kunst en cultuur houden. Twee scholen lijken niet geschikt, omdat men geen kennis heeft van hoogbegaafdheid of zelfs beweert geen hoogbegaafde leerlingen te hebben (gehad).

De keuze tussen het Werenfridus en het Barlaeus is moeilijk. Het zal van de voorkeur van ouders en leerlingen afhangen welke school zij uiteindelijk kiezen. Deze scholen zijn beide aan te bevelen. Beiden bieden ze genoeg uitdaging voor hoogbegaafde leerlingen

en extra training en begeleiding. Op het Barlaeus wordt veel aan het initiatief van de leerling overgelaten. De vraag is of deze aanpak voor alle hoogbegaafde leerlingen geschikt is.

6.5 Aanbevelingen

6.5.1 Praktijk

HERKENNEN EN SIGNALEREN

Uit dit onderzoek is gebleken dat slechts op twee van de vijf onderzochte scholen hoogbegaafde leerlingen gesignaleerd worden. De overige scholen signaleren niet. Men wacht tot het misloopt. Een hoogbegaafde wordt soms gesignaleerd wanneer hij of zij gaat onderpresteren.

De beschreven eigenschappen van hoogbegaafde leerlingen kunnen bij signaleren richtinggevend zijn. Dit blijkt echter in de praktijk niet altijd gemakkelijk. Hierbij volgt een aantal bronnen die geraadpleegd kunnen worden in een eerste herkennings- of signaleringsfase (Gerards, 2001):

- informatie van de basisschool
- informatie van de ouders en de leerling zelf
- observatiegegevens van de verschillende docenten
- informatie uit het leerlingvolgsysteem
- eventuele testgegevens

De ervaring leert dat ouders een heel belangrijke informatiebron zijn (de Boer & Cuypers, 2004). Dit geldt met name als de leerling op school minder goede prestaties laat zien en school of docent geen directe aanwijzing hebben voor mogelijke (hoog)begaafdheid.

PASSENDE BEGELEIDING

Een passende begeleiding voor alle leerlingen is belangrijk, zowel voor het persoonlijk welbevinden als voor het maatschappelijk functioneren (Mönks & Mason, 2000; Gross, 2000).

In een aantal gevallen levert een niet passende en dus ontwikkelingsonvriendelijke (school)context voor het (hoog)begaafde kind en zijn omgeving heel zichtbaar problemen op. De meest voorkomende zijn: discrepantie tussen cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling, sociale isolatie, negatief zelfbeeld, gedragsproblemen, onderpresteren, perfectionisme of faalangst, leerproblemen, voortijdig schoolverlaten en motorische

problemen. Het is duidelijk dat de groep waar het hier om gaat, aandacht behoeft. Verschillende scholen proberen via hun zorgsysteem iets aan deze problemen te doen, maar de vereiste deskundigheid is niet altijd aanwezig of gemakkelijk bereikbaar (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger, 2005).

CONDITIES VOOR SUCCESVOLLE DEELNAME AAN HET VO

Om hoogbegaafde leerlingen met succes te laten deelnemen aan het voortgezet onderwijs moet aan bepaalde condities worden voldaan. Hier volgt een aantal praktische aanbevelingen (Gerards, 2003):

1. De leerling moet accepteren dat anderen hem een taak opleggen en dat daaraan eisen worden gesteld: dat is de voorwaarde voor leren leren.
2. Het aanbod verrijkingsstof mag niet vrijblijvend zijn.
3. Er moet niet alleen materiaal maar ook structuur geboden worden.
4. Het extra werk moet even serieus genomen worden als het reguliere onderwijsaanbod.
5. De meerwaarde van het aanbod moet voor de leerling duidelijk zijn.
6. De beoordeling c.q. feedback moet vermeld worden in de voortgangsrapportage.
7. Het pedagogische klimaat moet goed zijn en de tolerantie van de groep hoog.
8. Het is belangrijk dat de docent accepteert dat werk van lager niveau niet eerst af moet zijn, de leerling moet niet eerst moeten aantonen dat hij dit werk kan, voordat hij cognitief uitdagender stof krijgt aangeboden.
9. Het onderwijsaanbod mag niet méér van hetzelfde zijn, maar moet beslist anders.

BEGELEIDING VAN HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN

Uit onderzoek blijkt dat, hoewel in het onderwijs in toenemende mate sprake is van activerende werkvormen, de aandacht voor leren leren nog zeer beperkt is (Verloop & Lowyck, 2003). De rol van de leraar c.q. docent zal moeten verschuiven van overdrager van informatie naar begeleider van het leerproces van de leerling. Voor begeleiding van hoogbegaafde leerlingen is deze benadering van groot belang. Wat de vakinhoud betreft, geldt dat het als begeleider van het leerproces flexibel kunnen hanteren van de leerstof een minstens zo grote vakinhoudelijke kennis vereist. Veel meer nog dan wanneer de leerstof in afgeronde gedeelten wordt overgedragen, vereist dit dat de docent boven de stof staat en snel dwarsverbanden tussen leerstofonderdelen en verwante vakgebieden kan aangeven (Bierenbaum & Dochy, 1996). Het optreden als begeleider van het leerproces vraagt inzicht in de processen die het "leren leren" beïnvloeden en in de wijzen waarop optimale condities kunnen worden geschapen.

ZORGSTRUCTUUR

Op de scholen zou de zorg voor hoogbegaafde leerlingen gestructureerd aangepakt moeten worden. Uit de interviews blijkt dat het aan te bevelen is dat de zorgcoördinator of een andere deskundige op het gebied van sociaal-emotionele ontwikkeling regelmatig gesprekken voert met (groepjes) hoogbegaafde leerlingen over algemene zaken (bijvoorbeeld over onderpresteren, faalangst, politiek of filosofie). De hoogbegaafde leerlingen kunnen samen verder debatteren over ideeën die ze hebben. Hierbij kan ook gedacht worden aan een plusklas.

Het vasthouden van de motivatie van hoogbegaafde leerlingen is een voortdurend aandachtspunt. In de praktijk blijkt dat leerlingen die in de brugklas beginnen niet altijd in doorgaande lijn de bovenbouw bereiken.

Volgens Hoogeveen (2003) is het geen overbodige luxe om versnelde en hoogintelligente leerlingen als *mogelijke* zorgleerlingen te beschouwen, die misschien op een of meerdere gebieden extra begeleiding nodig hebben.

Het kan goed zijn voor de motivatie en de sociaal-emotionele ontwikkeling als hoogbegaafde leerlingen van verschillende scholen van primair en voortgezet onderwijs samen dingen ondernemen. Dit zal in het begin enige organisatorische kwaliteiten vergen, te beginnen met benaderen van scholen en praten over gezamenlijke activiteiten. Hier zou gebruik kunnen worden gemaakt van de ervaringen van een begaafdheidsprofielschool in de buurt - in de regio Waterland is dat het Dalton College Alkmaar.

HOUDING VAN DOCENT

Extra begeleiding zal soms nodig zijn, *altijd* van belang is echter de houding van de docent (Hoogeveen, 2003). Binnen een sfeer van tolerantie voor "anders zijn" zal een hoogbegaafde leerling zich veilig en geaccepteerd voelen, wat zijn of haar gedrag op positieve wijze zal beïnvloeden, wat vervolgens weer zal leiden tot meer acceptatiebereidheid bij medeleerlingen.

HOUDING VAN MENTOR

Een meer intensief contact met een persoonlijk mentor wordt geadviseerd als er aanwijzingen zijn dat een hoogbegaafde leerling niet functioneert zoals verwacht zou mogen worden (Hoogeveen, 2003). Een dergelijk contact is alleen zinvol als er een vertrouwensband is tussen mentor en leerling. De persoonlijk mentor wordt dan ook bij voorkeur door de leerling gekozen. Een tweede voorwaarde is dat er vaste afspraken worden gemaakt.

6.5.2 Beleid

OPZETTEN VAN HOOGBEGAAFDEBELEID

Uit onderzoek is duidelijk geworden dat er mogelijkheden zijn om binnen het voortgezet onderwijs het onderwijs zo in te richten dat tegemoet kan worden gekomen aan de specifieke pedagogische en didactische behoeften van hoogbegaafde leerlingen (de Boer & Cuijpers, 2004).

Bij de voorbereiding van het opzetten van (hoog)begaafdenbeleid is het belangrijk dat men bij andere scholen informeert op welke wijze zij te werk zijn gegaan. Ook zal de school een goed functionerend leerlingvolgsysteem moeten hebben of moeten kunnen werken met bijvoorbeeld portfolio's.

Zie voor een lijst met aandachtspunten bijlage G.

OVERDRACHT BASISONDERWIJS

Het is van belang dat er goede contacten zijn met de basisscholen in de omgeving vanwege de instroom van hoogbegaafde leerlingen.

Voor hoogbegaafde leerlingen in het primair onderwijs is een warme overdracht naar het voortgezet onderwijs essentieel voor de benodigde continuïteit in de (leer)ontwikkeling. Daarbij gaat het niet alleen om het daadwerkelijke moment van overdracht (vaak in de vorm van een gesprek tussen de leerkracht po en de brugklascoördinator vo), maar ook om het afstemmen van beleid tussen de aanleverende school (po) en de afnemende school (vo), voor zover mogelijk (de Boer, Bosch, Hulsbeek, van der Molen, Stadhouders, 2005).

Indien na de overdracht door de basisschool blijkt dat het om een (versnelde) hoogbegaafde leerling gaat, dient aan de leerling direct aangepast onderwijs te worden aangeboden. Het is van belang dat meerdere aanpassingen beschikbaar zijn, zodat het reguliere programma voor verschillende leerlingen op verschillende momenten op de meest adequate manier kan worden aangepast.

SCHOLING DOCENTEN

Uit het onderzoek is gebleken bijvoorbeeld dat veel docenten pas verrijking aanbieden als de leerling al zijn opdrachten af heeft binnen een gestelde tijd. Verrijking zou niet moeten fungeren als prestatiebeloning. Om dit te kunnen begrijpen en om hoogbegaafdheid in het algemeen te kunnen begrijpen, zodat op de behoeften van deze leerlingen beter kan worden ingespeeld, is voldoende kennis over het onderwerp bij (een aantal) docenten van groot belang.

VERRIJKING

Bij verrijking is het belangrijk dat dit niet bovenop de reguliere leerstof wordt aangeboden, maar in plaats daarvan. Daarom is het noodzakelijk dat de reguliere stof wordt ingedikt (compacting). Bij verrijking ligt het accent op het leerproces en niet op het product. Verrijking verwijst naar een rijkere, meer gevarieerde leerervaring, waarbij de leerstof is aangepast en/of aangevuld (Davis & Rimm, 1989; Howley, Howley & Pendarvis, 1986). Het doel van een verrijkingsprogramma is de leerlingen een curriculum aan te bieden dat dieper of breder gaat dan de reguliere stof, dat uitdaagt en groei biedt in een bepaald interessegebied. Het belangrijkste onderdeel van een verrijkingsprogramma zou een systematisch plan moeten zijn (Maker & Nielson, 1996). De taak dient omvangrijk en ingewikkeld genoeg te zijn om de leerlingen te laten nadenken over de manier van aanpakken (Van Tassel-Baska, 2003). Uit onderzoek blijkt dat verrijkingsprogramma's waarbij substantiële aanpassing van de lesstof plaatsvindt een positief effect hebben op de leerlingen (Kulik, 1992).

ONDERPRESTEREN

Docenten dienen alert te zijn op het in de dagelijkse praktijk voorkomende verschijnsel van onderpresteren. Hierbij is kennis van de onderliggende onderwijsmaterie een voorwaarde. De Nederlandse schoolpopulatie wordt niet systematisch onderzocht op cognitieve of andere excellentie. Onbekend is dus hoeveel potentieel niet onderkend wordt (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005).

In de onderpresteerders schuilt een bijzondere groep met verborgen talent. Er wordt daarbij verschil gemaakt tussen 'relatieve' en 'absolute' onderpresteerders. De eerste groep presteert minder dan zij kan, maar levert wel voldoende prestaties om de schoolcarrière uiterlijk gezien probleemloos te laten verlopen. Deze leerlingen kunnen echter wel in de problemen komen als verveling toeslaat. De 'absolute onderpresteerder' werkt niet alleen ver onder de maat van het eigen kunnen, maar ook onder het gemiddelde niveau van de leeftijdsgroep. Oorzaken van dit absoluut onderpresteren zijn vaak gelegen in de (school)omgeving van het kind, waarin diens speciale kwaliteiten niet onderkend worden en waarin daaraan niet wordt tegemoet gekomen. Deze groep baart extra zorg. Vaak zijn deze kinderen niet alleen ongelukkig op school, maar komen zij ook in hun latere leven niet op een passende plek terecht. De omvang van de groep onderpresterenden is nooit onderzocht en is dus niet precies bekend. Over de situatie in het basisonderwijs is hierover geen informatie gevonden. Op scholen voor voortgezet onderwijs die zich profileren op (hoog)begaafdheid, blijkt dat van de totale groep instromende leerlingen zo'n 6 tot 8% onderpresterend is (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005).

7 Discussie

DE BELANGRIJKSTE CRITERIA DIE DOOR DE GEÏNTERVIEWDE OUDERS GENOEMD ZIJN

AD 1. GOEDE COMMUNICATIE TUSSEN OUDERS/KIND EN SCHOOL

Het intensiveren van de communicatie met de ouders heeft veel voordelen voor de school. Betrokken ouders met bruikbare kennis en vaardigheden kunnen lezingen geven of als tutor van hoogbegaafde leerlingen fungeren. Het is ook belangrijk dat de ouders en het kind weten wat de school te bieden heeft op het gebied van onderwijs en begeleiding en aan de andere kant is het voor de school belangrijk te weten wat de verwachtingen van ouders en kind zijn om eventuele misvattingen tijdig te corrigeren, zodat er niet onnodig frustraties ontstaan die een goede samenwerking in de weg staan.

AD 2. GESTRUCTUREERD ONDERWIJS

Alleen het vrijblijvend aanbieden van extra materiaal is niet voldoende. Structuur is van groot belang. Een sfeer van vrijblijvendheid rondom het extra werk moet zoveel mogelijk worden vermeden. Het extra werk vormt een onderdeel van het leerprogramma van de (hoog)begaafde leerling en moet ook als zodanig behandeld worden.

AD 3. BUITENSCHOOLSE ACTIVITEITEN MET GENOEG UITDAGING

Er zijn twee recente initiatieven uitdrukkelijk ten behoeve van (hoog)begaafde leerlingen, namelijk het Pre-University College in Leiden en het Junior College Utrecht. Zie voor meer informatie bijlage I.

AD 4. AFFINITEIT VAN DOCENTEN MET HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN

Het pedagogisch handelen van docenten is van grote invloed op het functioneren van (hoogbegaafde) leerlingen. De wijze waarop de docent de (hoogbegaafde) leerling benadert is bepalend voor het welbevinden van de leerling in de klas (Mooij, Hoogeveen, Driessen, Van Hell & Verhoeven, 2007). De Boer en Kamphof (2005) schrijven in het werkdocument *Begaafdheidsprofielscholen* dat door het creëren van een veilige leeromgeving tegemoet wordt gekomen aan de basisbehoeften van hoogbegaafde leerlingen, zoals sociale verbondenheid, competentie en autonomie.

De ideale leeromgeving is er een waarin de leerling zich gerespecteerd en geaccepteerd voelt, bij zijn niveau passende leerstof krijgt aangeboden, invloed kan uitoefenen op de eigen manier van leren, alleen of samen met gelijkgestemden aan opdrachten en

projecten mag werken, gestimuleerd wordt tot onafhankelijk en zelfstandig leren, uitgedaagd wordt complexe denkvaardigheden toe te passen, enzovoort.

AD 5. EEN "GEWONE" SCHOOL DIE GENOEG UITDAGING BIEDT

In het basisonderwijs heeft ongeveer één op de vijf kinderen voor korte of langere tijd extra zorg en begeleiding nodig. Ze kunnen moeite hebben met leren of gedragsproblemen hebben. Dit zijn o.a. leerlingen met ADHD, dyslexie of bepaalde vormen van autisme. Maar ook hoogbegaafde leerlingen vragen specifieke aandacht. Op het voortgezet onderwijs zijn leerlingen door de selectie op leerniveau al gegroepeerd. Gezien de sorterende werking van de instroom in het voortgezet en hoger onderwijs is het aandeel (hoog)intelligente leerlingen binnen deze groepen aanzienlijk hoger dan in het basisonderwijs.

Men zou kunnen denken dat door deze selectie ook hoogbegaafde leerlingen op de juiste plaats terechtkomen. Toch kan het zijn dat ook op het gymnasium verschillen tussen de afzonderlijke leerlingen groot zijn.

Sommige ouders willen er voor kiezen hun kind niet naar een speciale klas/school voor hoogbegaafde kinderen te sturen, omdat zo'n klas of school geen afspiegeling is van de maatschappij. Integratie van alle leerlingen in een reguliere, heterogene klas is mogelijk, indien alle leerlingen passende begeleiding (op eigen niveau) krijgen (McDaniel, 2002). Hoogbegaafde leerlingen zijn slechts een fractie van de populatie van de hele school. Iedere leerling heeft recht op passend onderwijs. Alle leerlingen zouden dezelfde onderwijskansen moeten hebben, dus ook de hoogbegaafden. De school zou de ontwikkeling van het talent van alle leerlingen moeten aanmoedigen en ondersteunen, zodat alle studenten hun volledige potentieel kunnen bereiken.

De ouders moeten zich daarom goed laten informeren en kritisch zijn in hun keuze van een school voor voortgezet onderwijs voor hun kind. Is de school in staat onderwijs te bieden aan hun kind in een reguliere, heterogene klas? Wordt er genoeg uitdaging geboden? Is het mogelijk een eigen programma te volgen? Zijn de docenten getraind in het omgaan met hoogbegaafde leerlingen?

Als leidraad kan de vragenlijst in bijlage A worden gebruikt.

AD 6. SPECIALE SCHOOL VOOR HOOGBEGAAFDE LEERLINGEN OF EEN SCHOOL WAAR ZOVEEL MOGELIJK HOOGBEGAAFDEN AANWEZIG ZIJN

Leerlingen op een speciale school voor hoogbegaafde leerlingen hebben het voordeel van een fulltime lesprogramma dat sneller en dieper gaat dan het reguliere schoolprogramma. Ze kunnen omgaan met peers die vergelijkbare mogelijkheden

hebben. Deze aanpassing van onderwijs komt minder vaak voor, onder andere door de hoge kosten (gekwalficeerde staf, extra voorzieningen, reiskosten van leerlingen). Een nadeel van deze voorziening is de mogelijke stress die het oplevert voor leerlingen, doordat er veel van ze gevraagd wordt en door het risico van elitisme na een langere periode op een dergelijke aparte school te hebben gezeten (Hoogeveen, van Hell, Mooij & Verhoeven, 2004).

Sinds 1995 zijn er regelmatig initiatieven (van ouders en/of scholen) om een school speciaal voor (hoog)begaafde leerlingen op te richten. Twee van deze initiatieven resulteerden in een dergelijke school, maar deze zijn inmiddels weer opgeheven (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005). Voor het basisonderwijs heeft de Leonardo Stichting de eerste school voor hoogbegaafden in Venlo geopend. Wat het voortgezet onderwijs betreft is er een project geweest, Slash 21 dat onlangs is afgerond (internetsite: www.slash21.nl).

Verder is er het concept UniC in Utrecht (internetsite www.unic-utrecht.nl) en de Nieuwste School in Tilburg (internetsite www.denieuwsteschool.nl) .

ONDERWIJS AAN HOOGBEGAAFDEN

Bij een van de onderzochte scholen (het Werenfridus) is bekend dat hoogbegaafde leerlingen op een andere wijze benaderd moeten worden. Dit wordt in de praktijk slechts door enkele docenten (op gevoel) toegepast.

Zaken zoals cognitief uitdagende vraagstellingen, leren van denkvaardigheden, probleemoplossend denken en creativiteitstraining zouden moeten worden toegepast in onderwijs aan hoogbegaafden (Montgomery, 1996).

Gedifferentieerd onderwijs, creatieve opdrachten, probleemoplossend denken en aandacht voor metacognitie (onder andere analyse, synthese en evaluatie), zijn geschikte vormen van onderwijs voor hoogbegaafde leerlingen (Bloom, 1985). Dit wordt ook onderschreven door Van Tassel – Baska (2003), die pleit voor een aangepast lesprogramma voor een maximaal leereffect voor (hoog)begaafde leerlingen.

Te vaak wordt aangedrongen op het memoriseren van kennis, in plaats van kritisch na te denken over nieuwe kennis (Montgomery, 2000). Taalonderwijs zou in context van hele zinnen geleerd kunnen worden in plaats van "woordjes leren".

Op de onderzochte scholen wordt geen gebruik gemaakt van begeleiding door een (externe) mentor. Hoogbegaafde leerlingen hebben een mentor nodig die hen helpt te zoeken naar antwoorden en oplossingen van problemen die ze tegenkomen en die hen leert hoe ze de informatie van hun bronnen kunnen gebruiken en evalueren (Resnick, 1989; Paul, 1990).

SCHOLING DOCENTEN

Uit mijn onderzoek blijkt dat vrijwel geen docenten cursussen of opleidingen inzake hoogbegaafdheid en begeleiding van hoogbegaafde leerlingen hebben gevolgd. Één docent (op het Werenfridus) volgt de ECHA-opleiding. Ondanks uitgebreide mogelijkheden van begeleiding van hoogbegaafde leerlingen op het Barlaeus heeft geen van de docenten aldaar een training gehad.

Ik zou er bij de scholen op willen aandringen een training te verzorgen voor docenten. Op die manier kunnen hoogbegaafde leerlingen sneller gesignaleerd worden en kunnen ze beter onderwijs krijgen. Stichting PERDIX bijvoorbeeld verzorgt professionaliserings-trajecten voor scholen voor voortgezet onderwijs die structureel aandacht (gaan) geven aan (hoog)begaafde leerlingen.

VERVELING/MOTIVATIEPROBLEMEN

Gebrek aan motivatie wordt in de literatuur genoemd als een van de oorzaken van voortijdig schoolverlaten. Dit wordt vaak veroorzaakt door verveling en gebrek aan uitdaging op school (Leferink, 2003; Eimers & Roelofs, 2005; Van Wijk 2005; Van der Steeg & Webbink, 2006). Volgens Rimm (2003) geeft intellectueel of creatief begaafd zijn geen garantie op schools of creatief succes of productiviteit.

Op drie van de onderzochte scholen is weinig tot geen kennis over begeleiding van gedemotiveerde leerlingen. Op twee scholen (het Werenfridus en het Barlaeus) zegt men dit probleem te herkennen en een oplossing te kunnen bieden bijvoorbeeld in de vorm van extra vakken.

PLUSGROEP

Rimm (2002) is van mening dat, om hoogbegaafde en getalenteerde leerlingen te helpen, zij het beste in een groep geplaatst kunnen worden.

Wat opviel tijdens mijn onderzoek en wat mij verbaast is dat geen van de onderzochte scholen een plusgroep heeft en daar ook de noodzaak niet van inziet. Het opzetten van een plusgroep of een studentenclubje, waar de hoogbegaafde leerlingen hun ontwikkelingsgelijken kunnen ontmoeten, zou opnieuw aandacht moeten krijgen op de scholen.

VERSNELD DOORLOPEN VAN HET PROGRAMMA

Versneld doorlopen van het vwo behoort niet tot het reguliere aanbod in Nederland. Van de onderzochte scholen is dit op het Werenfridus en op het Barlaeus bespreekbaar, op individuele basis. Het versneld doorlopen van het vwo is een mogelijke aanpak om verveling en motivatieproblemen te voorkomen. Men hoeft niet te investeren in extra verrijkingsmateriaal om de zes jaar te "vullen" maar biedt de leerlingen de mogelijkheid een vwo diploma te behalen in vijf jaar.

JONGEREN MET EEN ZEER HOOG IQ

Uitzonderlijk hoogbegaafde kinderen kunnen sociale problemen ondervinden door de manier waarop de omgeving, inclusief de school, op hen reageert (Gross, 2002). Het is voor deze leerlingen belangrijk dat zij op hun niveau les krijgen. Morelock en Feldman (in Colangelo & Davis, 2003) verwijzen naar Hollingworth. Zij bespreken een onderzoek van Hollingworth waaruit drie problemen naar voren komen bij uitzonderlijk hoogbegaafde kinderen: het ontwikkelen van een hekel aan school, een gebrek aan vriendschappen en als gevolg daarvan sociaal geïsoleerd raken en als laatste, emotionele kwetsbaarheid. Het zou kunnen dat jongeren met een zeer hoog IQ meer risico lopen om uit te vallen in het onderwijs.

Voor deze jongeren zijn er geen voorzieningen op de onderzochte scholen. Men maakt geen onderscheid in IQ categorieën en men onderkent niet dat grote differentiatie in het IQ onderwijsaanpassingen vergt.

Tenslotte: uit de gesprekken met geïnterviewden is gebleken dat er vaak weinig extra uren en middelen beschikbaar zijn voor docenten die zich bezighouden met taken rondom het onderwijs aan en begeleiding van (hoog)begaafde leerlingen. Het telkens uitvinden van het wiel is tijdrovend. Scholen en docenten zouden op dit vlak meer moeten samenwerken.

De scholen kunnen (bijvoorbeeld via CPS) deel nemen aan netwerken, themadagen en andere initiatieven. Verder kunnen de scholen zoeken naar andere scholen waar hoogbegaafdenbeleid bestaat en waar men ervaring heeft met het begeleiden van hoogbegaafde leerlingen.

8 Bronnen

LITERATUUR/PUBLICATIES

- Betts, G.T. & Neihart, M. (1988), Profiles of the gifted and talented, *Gifted Child Quarterly*, 32, 2, 248-253.
- Betts, G.T. (1985). *Autonomous learner model for the gifted and talented*. Greeley, CO: Autonomous Learning Publications and Specialists.
- Bierenbaum, M. (1996). Assessment 2000: Towards a pluralistic approach to assessment. In: M. Bierenbaum & F.J.R.C. Dochy (Eds.), *Alternatives in assessment of achievements, learning processes and prior knowledge*. Boston: Kluwer Academic, 3-30
- Bloom, B.S. (1985). *Developing talent in young people*. New York, Ballantine.
- Boer, G.C., de en Cuypers, E. 2004, *(Hoog)begaafde leerlingen in het Voortgezet Onderwijs*, Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid Voortgezet Onderwijs, Enschede: CPS.
- Boer, G.C. de, 2000, De verveling voorbij. *Van twaalf tot achttien*, september, 42-43.
- Boer, G.C. de & Kamphof, G.J., 2005, *Begaafdheidsprofiel scholen*, Werkdocument, Adviesgroep Hoogbegaafdheid, CPS, Amersfoort.
- Boer, G.C. de, Bosch-Stijns, W., Hulsbeek, M., Molen, W., van der & Stadhouders, L. (2005) Een goede start in het voortgezet onderwijs voor leerlingen met specifieke behoeften. Een doorgaande lijn PO-VO voor hoogbegaafde leerlingen. CPS en SLO, Amersfoort, Enschede.
- Bonset, H. & Bergsma, S. (2002). *Hoogbegaafde leerlingen en het vak Nederlands*. Studie en onderzoek binnen het project Nederlands VO. SLO, Enschede.
- Bonset, H., Ebbers, D. & Wientjes, H. (2003). *Nederlands verrijkt*. Een handreiking en verrijkingstaken Nederlands voor hoogbegaafde leerlingen in de basisvorming. SLO, Enschede.
- Clark, B. 1988, *Growing up gifted*. Columbus, OH: Charles e Merrill.
- Collangelo, N. & Assouline, S.G. (2000). Counseling Gifted Students. In K.A. Heller, F.J. Monks, R.J. Sternberg & R.F. Subotnik (Eds.), *International handbook of giftedness and talent* (2nd ed., pp 595-607). Amsterdam: Elsevier.
- CPS Adviesgroep Hoogbegaafdheid (2008), *Zelfbeoordelingsinstrument Begaafdheidsprofiel school*.
- Csikszentmihalyi, M.K. en Whalen, R.S. (1993). *The Roots of Succes & Failure*. Cambridge University Press.
- Davis, G.A. en Rimm, S.B. 1989, *Education of the gifted and Talented*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Delcourt, M.A.B., Loyd, B.H., Cornell, D.G. & Goldberg, M.D. (1994). *Evaluation of the Effects of Programming Arrangements on Student Learning Outcomes*. The National Research Center of the Gifted and Talented. The University of Virginia, Virginia, Verenigde Staten.
- Drent, S. en van Gerven E. 2007, *Professioneel omgaan met hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs*, Van Gorcum.
- Eijl, P. van, Wientjes, H., Wolfensberger, M.V.C., & Pilot, A. (2005). Het uitdagen van talent in onderwijs. In *Onderwijs in thema's* (pp. 117-156). Den Haag: Onderwijsraad.
- Feldhusen, J.F., & Reilly (1983). The Purdue Secondary Model for Gifted Education: A multi-service program. *Journal for the Education of the Gifted* 6: 230-44.
- Feldhusen, J., Van Tassel-Baska J., Seely, K. 1989, *Excellence in educating the gifted*. Denver, CO: Love Publishing Company.

- Gallagher, J.J. (2003). Issues and challenges in the education of gifted students. In: N. Colangelo and G.A. Davis (Eds.), *Handbook of Gifted Education*, pp. 11-23. Boston: Allyn and Bacon.
- Gardner, H. (1983), *Frames of Mind*. New York: Basic Books.
- Gerards, K. (2001). SIBVO: Signalering en identificatie van begaafde leerlingen in het voortgezet onderwijs. Lelystad/Zwolle/Apeldoorn/Enschede/Doetinchem: Ijsselgroep.
- Gerven, E. van. (2000), Niet met je kop boven het maaiveld II. In *Talent 2* (7), pp. 23-25.
- Gerven, E. van (2004), *Attent op talent: omgaan met hoogbegaafdheid in het basisonderwijs*, Van Gorcum.
- Gross, M.U.M. (2000). Issues in the cognitive development of exceptionally and profoundly gifted individuals. In K.A. Heller, F.J. Mönks, R.J. Sternberg, & R.F. Subotnik (eds), *International handbook of giftedness and talent* (179-193). Amsterdam: Elsevier.
- Gross, M.U.M. (2002). Social and Emotional Issues for Exceptionally Intellectually Gifted Students. In: Neihart, M. e.a., *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We know? pp. 19-29*. A Service Publication of The National Association for Gifted Children. Waco, Texas: Prufrock Press, Inc.
- Gross, M.U.M. (2004), *Exceptionally Gifted Children*. Routledge Falmer.
- Heinbokel, A. (1996). *Acceleration: An option for the gifted*. Thematic paper session on the ECHA conference, Vienna.
- Heller, K.A., Mönks, F.J., Sternberg, R.J., Subotnik, R.F. (2000), *International Handbook of Giftedness and Talent* (second edition), Oxford: Pergamon Press, Elsevier Science Ltd.
- Heller, K.A. (2004). Identification of Gifted and Talented Students. *Psychology Science, Volume 46, 2004* (3), 302-323.
- Hoogeveen, L. & Van Hell, J. & Verhoeven, L., 2003, Jonge, versnelde leerlingen in het voortgezet onderwijs. Omgaan met leerlingen die door het versneld doorlopen van de basisschool als (zeer) jonge leerling het voortgezet onderwijs binnenkomen.
- Hoogeveen L., Mooij T., Van Hell J. & Verhoeven L. (2004), *Onderwijsaanpassingen voor hoogbegaafde leerlingen*, meta-analyses en overzicht van internationaal onderzoek, Radboud Universiteit Nijmegen.
- Hoogeveen, L., Van Hell, J.G., & Verhoeven, L. (2005). Teacher attitudes toward accelerated students in the Netherlands. *Journal for the Education of the Gifted*, 29(1), 30-59.
- Hoogeveen, L. (2003). Versnelling in de schoolloopbaan. Congresbundel: Talent leert, CPS-SLO, Landelijk Informatiepunt hoogbegaafdheid.
- Huibregtse, I. (2001). Proefschrift: *Effecten en didactiek van tweetalig voortgezet onderwijs in Nederland*. Universiteit Utrecht. Faculteit der Letteren.
- Howley, A., Howley, C.B. & Pendarvis, E.D. (1986). *Teaching gifted children*. Boston: Little, Brown.
- Hulsbeek, M. & Boer, de, G. (2001). *(Hoog)begaafde leerlingen in het po en vo*. Een inventarisatie van knelpunten. Enschede: SLO en CPS.
- Hulsbeek, M., Steenberg-Penterman, N. & Bronkhorst, E. (2002), *Hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs: informatiebrochure 2002 Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid Primair Onderwijs*, Enschede: SLO, Specialisten in leerprocessen.
- Janos, P.M. & Robinson, N.M. (1985). The performance of students in a program of radical acceleration at the university level. *Gifted Child Quarterly*, 29, 175-180.
- Kolb, A. Y. & Kolb, D. A. (2005). *The Kolb Learning Style Inventory 3.1: Technical Specifications*. Boston, MA: Hay Resources Direct
- Kolloff, M.B., & Feldhusen, J.F. (1981). PACE (Program for Academic and Creative Enrichment); An application of the three-stage model. *Gifted Child Today*, 5, 47-50.
- Kulik, J.A. (1992). *An analysis of the research on ability grouping: Historical and contemporary perspectives*. Storrs, CT: National Research Center on the Gifted and Talented, University of Connecticut.

- Lodewijks, J.G.L.C. (1993). *De kick van het kunnen: over arrangementen en engagement bij het leren* (Inaugurele rede Nijmegen en Tilburg). Tilburg: MesoConsult.
- Maker, C.J. & Nielson, A.B. (1996). *Curriculum development and teaching strategies for gifted learners* (2nd ed.). Austin, TX:Pro-Ed.
- Malherbe, S. (2005). *Wat willen leerlingen die meer kunnen en willen?* Onderzoek naar wensen en behoeften van (hoog)begaafde leerlingen in de onderbouw en naar de organisatie van begaafdenonderwijs op verschillende scholen. Enschede: SLO.
- McDaniel, T.R. (2002). Mainstreaming the gifted: historical perspectives on excellence and equity, gepubliceerd in *Improving Student Behaviour: Essays on Classroom Management and Motivation*, University Press of America.
- Montgomery, D. (1996). *Educating the able*, London: Biddles Limited.
- Montgomery, D. (2000). *Able Underachievers*. London: Whurr.
- Mönks, F.J. & Span, P. (eds.) (1985). *Hoogbegaafden in de samenleving*. Nijmegen: Dekker van der Vegt.
- Mönks, F.J. & Mason, E.J. (2000). Development psychology and giftedness. In K.A. Heller, F.J. Mönks, R.J. Sternberg & R.F. Subotnik (eds.), *International handbook of giftedness and talent* (141-157). Amsterdam: Elsevier.
- Mooij, T., Hoogeveen, L., Driessen, G., Hell, J., van & Verhoeven, L. (2007). Succescondities voor onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen. CBO Nijmegen, Radboud Universiteit.
- Olszewski-Kubilius, P. (1989). Development of academic talent: The role of summer programs. In J. Van Tassel-Baska & P. Olszewski-Kubilius (eds.), *Patterns of influence on gifted learners: The home, the self and the school* (pp. 214-230). New York, NY: Teachers College Press.
- Paris, S.G. en J.P. Byrne (1989), The constructivist approach to self-regulation and learning in the classroom. In: Zimmerman, B.J. en H. Schunk (eds.). *Self regulated learning and academic achievement: theory, research and practice*. New York: Academic Press.
- Paul, R. (1990). "Critical Thinking" chapter 3 in *Critical Thinking Handbook*. Sonoma: Sonoma State University, Center for Critical Thinking and Moral Critique.
- Peters, W. (2005). Aan de slag met onderpresteerders. Congresbundel *Slim leren organiseren*. CPS, Amersfoort.
- Pluymakers, M. & Span, P., (2001), *Onderwijs aan begaafde leerlingen in het VO. Compacten en Verrijken. Een methode om systematisch rekening te houden met begaafde leerlingen*. Alphen aan den Rijn, Kluwer.
- Reis, S.M. & Purcell, J.H. (1993). An analysis of content elimination and strategies used by elementary classroom teachers in the curriculum and compacting proces. *Journal for the Education of the Gifted*, 16(2), 147-170.
- Rensick, L.B. (1989). *Knowing, Learning and Instructions: Essays in Honour of Robert Glaser*, pp 1-23, Hillsdale NJ: Lawrence Erlbaum.
- Renzulli, J.S. 1978, *What makes giftedness? Reexamining a definition*. Phi Delta Kappan.
- Renzulli, J.S., & Reis, S.M. (2000). The schoolwide enrichment model. In: K.A. Heller, F.J. Mönks, R.J. Sternberg, & R.F. Subotnik (Eds.), *International Handbook of Giftedness and Talent*, pp. 367-381. Amsterdam: Elsevier.
- Rimm, S.B. (1984). Underachievement . . . or if God had meant gifted children to run our homes, she would have created them bigger. *Gifted Child Today*, 31, 26-29.
- Rimm, S.B. & Olenchak, F.R. (1991). How FP's helps underachieving gifted students. *Gifted Child Today*, 14, 19-22.
- Rimm, S.B. (2000). Why do bright children underachieve? The pressures they feel. *On Raising Kids*. The Cleveland Clinic. Cleveland, OH.

Rimm, S.B. (2002). Peer Pressure and Social Acceptance of Gifted Students. In: Neihart, M. e.a., *The Social and Emotional Development of Gifted Children: What Do We Know? Pp 13-18*. A Service Publication of The NAGC. Waco, Texas: Prufrock Press Inc.

Seligman, M.E.P. (1975). *Helplessness: On Depression, Development, and Death*. San Francisco: W.H. Freeman. ISBN 0-7167-0752-7 (Paperback reprint edition, 1992, W.H. Freeman, ISBN 0-7167-2328-X)

Southern, W.T., Jones, E.D., & Stanley, J.C. (1993). Acceleration and enrichment: The context and development of program options. In: K.A. Heller, F.J. Mönks, & A.H. Passow, *International Handbook of research and Development of Giftedness and Talent*, pp. 387-409. Oxford: Pergamon.

Span, P., De Bruin-De Boer, A.L. & Wijnekus, M.C. (2001) *Het testen van hoogbegaafde kinderen. Suggesties voor diagnostiek en begeleiding*. Alphen aan de Rijn: Kluwer

Steeg, M. Van der, & Webbink, D. (2006). *Voortijdig schoolverlaten in Nederland: omvang, beleid en resultaten*. Den Haag: CPB.

Sternberg, R.J. & Grigorenko, E.L. (2000). *Teaching for succesful intelligence. To increase student learning and achievement*. Skylite Training and Publishing Inc, Arlington Heights Illinois.

Van Tassel-Baska, J. (2000). Theory and research on curriculum development for the gifted. In: K.A. Heller, F.J. Mönks, R.J. Sternberg, & R.F. Subotnik (Eds.), *International Handbook of Giftedness and Talent*, pp. 345-365. Amsterdam: Elsevier.

Van Tassel-Baska, J. (2003). *What matters in curriculum for gifted learners*. Reflections on theory, research and practice. In *Handbook of Gifted Education* (3rd ed. Pp 174-183). Boston: Allyn&Bacon.

Terman, L.M. & Oden, M.H. (1947), *The gifted child grows up: twenty-five yearss'follow up of a superior group*. In: *Genetic Studies of Genius*, Vol. 4. Stanford, CA: Stanford University Press.

Tomic, W. en Span, P. (1993), *Onderwijspsychologie*, Lemma/Open Universiteit, Utrecht.

Verloop, Nl. & Lowyck, J. (2003) *Onderwijskunde*, Wolters Noordhoff.

Webb, J.T., Meckstroth, E.A. & Tolan, S.S. (1999), *De begeleiding van hoogbegaafde kinderen*, Koninklijke Van Gorcum, Assen. Oorspronkelijke titel: *Guiding the Gifted Child* (1982), Ohio Psychology Press.

Witteman, H.P.J. (2001). *Oude didactiek past niet in nieuwe onderwijsvisies*. Thema, tijdschrift voor het Hoger Onderwijs & Management, Nr. 1, 2001.

Whitley, M.D. (2001), *Bright Minds, Poor Grades*, Perigee Trade.

TIJDSCHRIFTEN

Didactief & School, 2000

LEZINGEN/SCRIPTIES

Brunia, R. (2000). *Problemen bij hoogbegaafde middelbare scholieren*.

Gerards, K. (2003). lezing HINT Limburg, *Over het hoogbegaafde kind in het voortgezet onderwijs en de problemen die dat met zich meebrengt*.

Hoogeveen, L. (2003). Versnelling in de schoolloopbaan. Conferentiebundel: *Conferentie over hoogbegaafde leerlingen in de klas*. CPS-SLO, Amersfoort.

Klein Nagelvoort, M. (2006). *Waarom haal je niet gewoon je vwo-diploma?* Onderzoek naar oorzaken die er toe kunnen leiden dat hoogbegaafde jongeren het regulier onderwijs voortijdig verlaten. ECHA scriptie, Radboud Universiteit Nijmegen.

INTERNET

National Association for Gifted Children, 2000, *Pre-K-Grade 12 Gifted Program Standards*, Washington D.C., www.nagc.org

National Council for Accreditation of Teacher Education (NCATE), 2006, *Teacher Preparation Standards in Gifted and Talented Education*, Washington D.C., www.nagc.org.

Mississippi Gifted Education Programs, Program Standards, 2004, www.alleducationschools.com

Montana Office of Public Instruction (OPI), Helena, Montana, Verenigde Staten, www.opi.state.mt.us

The Association for Gifted. (1989). "*Standards for programs involving the gifted and talented.*" Reston, VA: Council for Exceptional Children. ED 375 924.

Best Evidence Encyclopedia, Johns Hopkins University, www.bestevidence.org.

Nationaal Expertisecentrum Leerplanontwikkeling (SLO)
Website: www.slo.nl

CPS Onderwijsontwikkeling en Advies
Website: www.cps.nl

www.werenfridus.nl

www.barlaeus.nl

www.donboscollege.com

www.osg.atlascollege.nl

www.damstede.net

www.ijburgcollege.nl

www.daltonalkmaar.nl

Bijlagen

Bijlage A. Vragenlijst voor de scholen

1) organisatie en beleid

- visie op onderwijs en leren van hoogbegaafde leerlingen
- beleidsplan hoogbegaafdheid
- signaleren hoogbegaafde leerlingen
- bekendheid van het team met hoogbegaafdheid
- aantal leerlingen met aangepast onderwijs
- samenwerking en contacten met externe instanties (universiteiten e.d.)

2) onderwijs en leren

- aangepast curriculum (compacten, verrijken, verdiepen)
- tweetalig onderwijs
- extra vakken
- variatie in instructie, didactiek, werk- en groeperingsvormen
- deelnemen aan plusgroep, zomerkampen (Vierkant voor Wiskunde), olympiades
- flexibele rooster
- mogelijkheid van projectonderwijs

3) zorg en begeleiding

- overdracht van de basisschool
- persoonlijk ontwikkelingsplan
- houding van de docent
- rol van mentor
- depressiviteit bij jongeren
- opsporen van onderpresteerders

4) communicatie met ouders, leerlingen en omgeving

- bekendheid bij ouders en leerlingen met het bestaan van hoogbegaafdenbeleid
- ondersteuning ouders, relatie ouders en school
- verwachtingen ten aanzien van het onderwijs

Bijlage B. Identificatie- en signaleringsinstrumenten

Instrumenten die gebruikt kunnen worden:

- de *Intelligenz Struktur Test* (IST), 1970, Nederlandse bewerking Harry Vorst
- de *Fragenbogen zur Erfassung des Erkenntnisstrebens* (FES), Lehwald (1981) dit is een motivatietest
- de Schoolvragenlijst (SVL), Smits & Vorst (1982)
- de Cito-toets (1965)
- de Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau (NIO) (2004)

B.1 De Intelligenz Struktur Test-70 (IST-70), 1973, R. Amthauer

De *Intelligenz Struktur Test* is een intelligentietest (speed test) waarbij een aantal vaardigheden en vermogens van de leerling worden getest. De test bestaat uit negen onderdelen van elk twintig vragen. Vier onderdelen zijn op taalkundig gebied en vier op wiskundig en ruimtelijk gebied en één onderdeel van de test is geheugen. Hierbij gaat het voornamelijk om probleemoplossend vermogen. In hoeverre is de leerling in staat een probleem met logisch redeneren op te lossen? Met behulp van de totaalscore op de IST worden leerlingen geselecteerd die in aanmerking komen voor verbreden. Daarnaast kan een analyse van de subtestscores zinvol zijn om onderpresteren op te sporen. Leeftijdsbereik: vanaf 12 jaar.

Opmerking: Een verbeterde versie van de IST-70, de IST-2000 is sinds juni 2001 op de markt. Het CBO in Nijmegen heeft besloten deze nieuwe versie om te werken voor de Nederlandstalige situatie en te beoordelen op de voordelen die deze nieuwe test biedt boven de versie uit de jaren zeventig.

B.2 De Fragenbogen zur Erfassung des Erkenntnisstrebens (FES)

Met deze vragenlijst wordt de leergierigheid gemeten. Met leergierigheid wordt bedoeld de bereidheid tot het leveren van (cognitieve) inspanning om op een zelfstandige wijze kennis te vergaren. De lijst bestaat uit 41 uitspraken die als wel of niet van toepassing worden beoordeeld door de leerling. Hoe hoger de totaalscore op deze vragenlijst, hoe hoger de motivatie van de betreffende leerling. In 2005 is in een doctoraalscriptie (Snoeijs) onderzoek gedaan naar de betrouwbaarheid van de FES als instrument voor het voorspellen van onderpresteren. Uit dit onderzoek kwam naar voren dat de totaalscore van de FES niet altijd even betrouwbaar is. Wel bruikbaar zijn de factoren die in de FES onderscheiden worden: de cognitieve inspanningsbereidheid, de mogelijkheid zelfstandig kennis te vergaren en de competitieve instelling.

B.3 De SchoolVragenlijst (SVL)

Met deze vragenlijst wordt de opvatting en houding van de leerling gemeten ten opzichte van zichzelf, de school en het schoolwerk. De SVL bevat 80 vragen die zijn geschreven in de vorm van stellingen. Leerlingen geven aan in hoeverre de stelling op hen van toepassing is. Er zijn hierbij drie antwoordmogelijkheden: dat is zo, dat weet ik niet, dat is niet zo. De SVL bevat drie samengestelde schalen: motivatie, welbevinden en zelfconcept. Er is ook een schaal die meet in hoeverre de leerling geneigd is sociaal

wenselijke antwoorden te geven. De schalen motivatie en welbevinden worden gebruikt voor selectie van verbreders.

Voor het selecteren van leerlingen voor verbreding en POP worden de volgende gegevens verzameld: het testprofiel van de leerling, informatie van de mentor over schoolresultaten en gedrag in de klas en informatie van de ouders en de basisschool over mogelijk onderpresteren en behoefte aan uitdaging.

Leeftijdsbereik: Leerlingen van 9 tot 16 jaar. Geschikt voor basisonderwijs groepen 6, 7 en 8 en voortgezet onderwijs klas 1, 2 en 3, alle schooltypen.

B.4 Cito-toets/eindtoets basisonderwijs

De Eindtoets Basisonderwijs maakt deel uit van het Leerling- en onderwijsvolgsysteem (LOVS). Het Leerling- en onderwijsvolgsysteem (LOVS) voorziet in een optimale onderlinge afstemming (onder meer op het gebied van de rapportage) van al onze toetsen voor het basisonderwijs: de toetsen van het Leerlingvolgsysteem, de Entreetoets en de Eindtoets Basisonderwijs. Met de toetsen van het LOVS kunt u de vorderingen van individuele leerlingen, groepen leerlingen en het onderwijs op uw school van groep 1 tot en met 8 volgen.

Van de Eindtoets Basisonderwijs verschijnt jaarlijks een nieuwe versie. De Eindtoets is een onafhankelijk onderzoek naar de vorderingen van leerlingen aan het einde van de basisschool. De resultaten van de Eindtoets ondersteunen de leerling, de ouders en natuurlijk de leerkracht bij het kiezen van een brugklatype. De specifieke functie van de Eindtoets is het geven van onafhankelijke informatie voor de keuze van een brugklatype. De Eindtoets is een leer- of schoolvorderingentoets. Dit type toets levert indirect een afgewogen meting van factoren die van groot belang zijn voor toekomstig schoolsucces, zoals intelligentie, leertempo, nauwkeurigheid, concentratie en doorzettingsvermogen.

Omdat de Eindtoets meestal aan alle leerlingen in groep 8 op een school wordt afgenomen, kan een discrepantieanalyse van de gemiddelde scores op verschillende onderdelen in het Schoolrapport worden gebruikt bij de evaluatie van het onderwijs. In aanvulling daarop geven we in de schoolrapportage aan wat de plaats van de school is in de landelijke verdeling van schoolgemiddelden en in de verdeling van de schoolgroep, waartoe de school behoort.

(bron: www.cito.nl)

B.5 Nederlandse Intelligentietest voor Onderwijsniveau (NIO)

De NIO is een intelligentietest die gebruikt kan worden voor advisering van leerlingen in groep 8 van basisonderwijs tot en met klas 3 van voortgezet onderwijs.

De NIO is de nieuwe versie van de GIVO.

NIO, een schriftelijke test gebaseerd op GALO, meet twee factoren:

- Verbale factor of Taalkundig inzicht met de subtests Synoniemen, Analogieën en Categorieën.
- Symbolische factor met a. Rekenkundig inzicht/redeneervermogen met subtests Getallen en Rekenen en b. Ruimtelijk inzicht met subtest Uitslagen.

Leerlingen van groep 8 basisonderwijs, speciaal onderwijs en klas 1, 2 en 3 voortgezet onderwijs.

(bron: www.toetswijzer.kennisnet.nl)

Bijlage C. Eigenschappen hoogbegaafde leerlingen

Bron: SLO

Volledig overzicht van de eigenschappen van hoogbegaafde leerlingen vanuit literatuur

<i>Cluster eigenschap</i>	<i>Bijbehorende eigenschappen</i>	<i>Bronnen</i>
1. Intelligentie	<ul style="list-style-type: none"> • heeft een IQ van meer dan 130 	12
2. Vroege ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • is geestelijk vroegrijp, heeft een ontwikkelingsvoorsprong • is gericht op prikkels uit de omgeving • heeft op jonge leeftijd al gevoel voor objectpermanentie • heeft op jonge leeftijd ontwikkeling van psychomotoriek • kan op jonge leeftijd lezen • is eerder met spreken • heeft vroege belangstelling voor cijfers en letters • geeft vroeg blijk van gedetailleerde kennis van de omgeving • kan al vroeg een voorbeeldmodel (onder andere lego) nabouwen • tekent op hoger niveau dan leeftijdsgenoten • heeft een vroege ontwikkeling van getalbegrip • kan zich gemakkelijk leerstof uit hogere leerjaren eigen maken • heeft op jonge leeftijd al gevoel voor symboliek • kan al praten, lezen en schrijven op jonge leeftijd • is geestelijk vroegrijp 	1, 3, 4, 6, 10 4 3 3 2, 6, 16 6 5 5 5 4, 5 3, 6 10 11 11 12
3. Uitblinken meerdere gebieden	<ul style="list-style-type: none"> • is zeer goed in rekenen/wiskunde • heeft zeer goed taalgebruik • heeft een grote woordenschat/adequaat woordgebruik • kan vroeg praten in samengestelde zinnen • is zeker niet goed in alles 	2 2, 8 1, 3, 6, 8, 10, 16 5 13
4. Gemakkelijk kunnen leren	<ul style="list-style-type: none"> • is snel van begrip • kan complexe aanwijzingen makkelijk volgen • heeft een goed opmerkingsvermogen • kan leerstof snel verwerken; • heeft een zeer goed geheugen • kan snel onthouden • kan snel lezen • kan snel denken • heeft een uitstekend geheugen en gebruik van informatie • heeft een leertempo 2 tot 5 keer zo (hoog) dan de gemiddelde leerling 	1, 2, 8, 10 1, 2, 8, 10 10 1, 15 1, 3, 4, 8, 9, 10, 16 1, 3, 4, 8, 9, 10, 16 2, 6 7 11 13
5. Goed leggen van (causale) verbanden	<ul style="list-style-type: none"> • kan gemakkelijk (causale) verbanden en relaties leggen 	2, 3, 16

<i>Cluster eigenschap</i>	<i>Bijbehorende eigenschappen</i>	<i>Bronnen</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • heeft de neiging om ideeën of dingen op een ongebruikelijke en niet voor de hand liggende manier te combineren 	16
6. Makkelijk kunnen analyseren van problemen	<ul style="list-style-type: none"> • kan gemakkelijk betekenissen begrijpen • kan snel problemen analyseren • is vaardig in het toepassen van oplossingsmethoden in diverse situaties • houdt vast in het oplossen van problemen • is vindingrijk in oplossingsmethoden 	2 1, 10, 12 1 2, 7 1, 4, 8, 10, 12
7. Het maken van grote denksprongen	<ul style="list-style-type: none"> • heeft plezier in het oplossen van problemen • heeft eigen (verschillende) oplossingsmethoden • kan goed omgaan met problemen: ziet snel wat relevant is en komt sneller tot essentie 	7 6, 8, 10 11
8. Voorkeur voor abstractie	<ul style="list-style-type: none"> • kan grotere leerstappen maken • kan grote denksprongen maken • kan goed abstract denken • generaliseert van bijzonder naar algemeen • overziet kennisgehelen • is een productieve denker 	13, 15 1 2, 15, 16 2 7 1, 10, 12
9. Hoge mate van zelfstandigheid	<ul style="list-style-type: none"> • heeft weinig behoefte aan instructie • wil dingen op eigen manier doen (bijvoorbeeld eigen manier van rekenen) • wil zelf ontdekken • is zelfstandig • toont initiatief • neemt leiding • is verantwoordelijk voor eigen handelen • reflecteert op eigen handelen • geeft de voorkeur aan zelfregulatie: besteedt soms wat meer tijd aan plannen, maar komt sneller tot besluitvorming • wil zelf en kan grotendeels zelf de benodigde kennis vergaren, onderzoeken, structureren en analyseren 	4, 8 3 6, 8 1, 2, 3, 10, 14, 15, 16 2, 4, 9, 14 4 7 7 11 15
10. Brede of juist specifieke interesse / hoge motivatie / veel energie	<ul style="list-style-type: none"> • brede interesse • vraagt eindeloos waarom (internet) • heeft een hoge motivatie • neemt geen genoegen met halve informatie/ halve oplossingen • heeft grote doorzettingsvermogen/volharding • is intrinsiek gemotiveerd • is bereid om moeilijke taken op te nemen • is bereid om in eigen tijd verder te werken • is snel betrokken op het werk • heeft veel energie/onvermoeibaar 	16 14 8 4, 7 9, 10 1, 10, 12, 16 12 14 1, 3 3, 6
11. Creatief / origineel	<ul style="list-style-type: none"> • maakt onverwachte zisprongen • is origineel • is een intuïtieve denker • heeft hekel aan routinetaken • heeft grote verbeeldingskracht 	7, 9 1, 2, 4, 10, 12 1, 10 14 2

<i>Cluster eigenschap</i>	<i>Bijbehorende eigenschappen</i>	<i>Bronnen</i>
	<ul style="list-style-type: none"> • interesse in experimenteren en het dingen op andere manieren te doen/staat open voor nieuwe ervaringen 	16
	<ul style="list-style-type: none"> • pakt zaken graag anders aan 	16
	<ul style="list-style-type: none"> • is creatief 	10, 14, 16
12. Perfectionistisch	<ul style="list-style-type: none"> • is perfectionistisch 	1, 3, 9, 10
13. Apart gevoel voor humor	<ul style="list-style-type: none"> • heeft een apart gevoel voor humor 	3, 4, 6, 16
	<ul style="list-style-type: none"> • groot gevoel voor humor 	16
14. Hoge mate van concentratie	<ul style="list-style-type: none"> • langere aandachtsspanne, volharding en intense concentratie 	15, 16
	<ul style="list-style-type: none"> • is geconcentreerd 	3, 7
	<ul style="list-style-type: none"> • kan zich op jonge leeftijd buitengewoon lang concentreren 	11
	<ul style="list-style-type: none"> • hoge mate van concentratie, lange aandachtsspanningsboog met betrekking tot interessegebieden 	16

BRONNEN

1. Renzulli, J.S., Reis, S.M. & Smit, L.H. (1981). The revolving door identification model. Connecticut: Creative Learning Press.
2. Mooij, T. (red.) (1991). Onderwijs aan hoogbegaafde kinderen. Muiderberg: Coutinho.
3. Mönks, F.J. & Ypenburg, I. (1995). Hoogbegaafde kinderen thuis en op school. Alphen aan de Rijn: Samson H.D. Tjeenk Willink.
4. Hoop, F. de & Janson, D.J. (1993). Omgaan met (hoog)begaafde kinderen. Baarn: Intro.
5. Drent, S. (1998). Hoogbegaafde kinderen kunnen meer: praktische richtlijnen voor verbreding in het basisonderwijs. Voorschoten: Ajodakt.
6. D'Hondt, C. & Rossen, H. van (1999). Hoogbegaafde kinderen op school en thuis. Een gids voor ouders en leerkrachten. Leuven/Apeldoorn: Garant.
7. Lek, A. & Nelissen, J. (1999). Bollebozen geen bleke wijsneusjes. JSW, jaargang 80, nr. 10, pp. 16-21.
8. Heuvel, F. van den (1990). Hoogbegaafde kinderen. In: Maggazen Schoolbegeleidingsdienst Tilburg, jaargang 15, nr. 3, pp. 12-17.
9. Munck, E. de & Nelissen, J. Hoogbegaafden in de klas: uitdagend verrijkingsmateriaal houdt ook bollebozen bij de les. In: JSW jaargang 82, nummer 9, pp. 18-23.
10. Kuipers, J. (1999). Si-Bel; observatielijst voor Signalering en Identificatie van Begaafde Leerlingen in het primair onderwijs. Leeuwarden: GCO Fryslân.
11. Freeman, J. (1998). University of Middlesex, Educating the very able, Current International Research. Londen: The Stationary Office.
12. OMO. (2000). Hoogbegaafdheid ook uw zorg. Vught: OMO.
13. Kock (1999). Een curriculum voor hoogbegaafdheid. In: Congresbundel Ruimte voor leren; conferentie over hoogbegaafde leerlingen. Amersfoort: CPS.
14. Talent. (2000). Tijdschrift over hoogbegaafdheid en toptalent (nr. 6). Utrecht: Uitgeverij LEMMA.
15. Mooij, T. (1994). Hoogbegaafde leerlingen in de basisvorming. Nijmegen: Instituut voor toegepaste wetenschappen van de stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.
16. Webb, J.T., Meckstroth, E.A. & Tolan, S.S. (2000). De begeleiding van hoogbegaafde leerlingen: een praktische gids voor ouders en andere opvoeders. Assen: Van Gorcum.

Bijlage D. Profielen van hoogbegaafde leerlingen

Profielen van hoogbegaafde leerlingen			
	gedragskenmerken	herkenning	begeleiding van school
Profiel I de succesvolle leerling	<ul style="list-style-type: none"> • perfectionistisch • goede prestaties • zoekt bevestiging van de leerkracht • vermijdt risico • accepterend en conformerend • afhankelijk 	<ul style="list-style-type: none"> • schoolprestaties • prestatietests • intelligentietests • nominatie door leerkracht 	<ul style="list-style-type: none"> • versneld en verrijkt curriculum • ontwikkelen van persoonlijke interesses • vooraf testen, uitsluitend leerstof die nog niet beheerst wordt: leerstof inkorting • contact met ontwikkelingsgelijken • ontwikkeling van vaardigheden voor zelfstandig leren • mentor • begeleiding van school- en beroepsloopbaan.
Profiel II de uitdagende leerling	<ul style="list-style-type: none"> • corrigeert de leerkracht • stelt regels ter discussie • is eerlijk en direct • grote stemmingswisselingen • vertoont inconsistente werkwijzen • slechte zelfcontrole • creatief • voorkeur voor activiteit en discussie • komt op voor eigen opvattingen • competitief 	<ul style="list-style-type: none"> • nominatie door medeleerlingen • nominatie door ouders • interviews • geleverde prestaties • nominatie door volwassene buiten het gezin • creativiteitstests 	<ul style="list-style-type: none"> • tolerant klimaat • zoveel mogelijk bij passende leerkracht plaatsen • cognitieve en sociale vaardigheden trainen • directe en heldere communicatie met de leerling • gevoelens toestaan • mentor • zelfwaardering opbouwen • gedrag besturen met contracten • verdieping
Profiel III de onderduikende leerling	<ul style="list-style-type: none"> • ontkent begaafdheid • doet niet mee in programma's voor meer begaafde leerlingen • vermijdt uitdaging • zoekt sociale acceptatie • wisselt in vriendschappen 	<ul style="list-style-type: none"> • nominatie door begaafde medeleerlingen • nominatie door ouders • prestatietests • intelligentietests • prestaties 	<ul style="list-style-type: none"> • begaafdheid herkennen en adequaat opvangen • niet participeren in speciale activiteiten toestaan • sexe-rol modellen geven (vooral meisjes) • doorgaan met informeren over opleidings- en beroepsmogelijkheden
Profiel IV de drop-out	<ul style="list-style-type: none"> • neemt onregelmatig deel aan onderwijs • maakt taken niet af • zoekt buitenschoolse uitdaging • verwaarloost zichzelf • isoleert zichzelf • creatief • bekritiseert zichzelf en anderen • werkt inconsistent • verstoort, reageert af • presteert gemiddeld of minder • defensief 	<ul style="list-style-type: none"> • analyse van verzameld werk • informatie van leerkrachten uit het verleden • discrepantie tussen intelligentiescore en geleverde prestaties • inconsistenties is prestaties • creativiteitstests • nominatie door begaafde medeleerlingen • geleverde prestaties in niet-schoolse settings 	<ul style="list-style-type: none"> • diagnostisch onderzoek • groepstherapie • niet-traditionele studievaardigheden • verdieping • mentor • niet-traditionele leerervaringen buiten de klas

Profielen van hoogbegaafde leerlingen			
Profiel V de leerling met leer- en/of gedragsproblemen	<ul style="list-style-type: none"> • werkt inconsistent • presteert gemiddeld of minder • verstoort, reageert af 	<ul style="list-style-type: none"> • sterk uiteenlopende resultaten op onderdelen van een intelligentietest • herkenning door relevante anderen • herkenning door leerkracht met ervaring met onderpresteerders • interview • wijze van presteren 	<ul style="list-style-type: none"> • plaatsing in programma voor begaafden • voorzien van benodigde bronnen • niet-traditionele leerervaringen • begin met onderzoek en ontdekkingen • tijd met ontwikkelingsgelijken doorbrengen (niet persé leeftijdgenoten) • individuele begeleiding
Profiel VI de zelfstandige leerling	<ul style="list-style-type: none"> • goede sociale vaardigheden • werkt zelfstandig • ontwikkelt eigen doelen • doet mee • werkt zonder bevestiging • werkt enthousiast voor passies • creatief • komt op voor eigen opvattingen • neemt risico 	<ul style="list-style-type: none"> • bereikte schoolresultaten • producten • prestatietests • interviews • nominatie door leerkracht, klasgenoot, ouders, zichzelf • intelligentietests • creativiteitstests 	<ul style="list-style-type: none"> • ontwikkelen van een lange-termijn plan voor studie • versneld en verrijkt curriculum • belemmeringen in tijd en plaats wegnemen • vooraf testen, uitsluitend leerstof die nog niet beheerst wordt: leerstof inkorting • mentor • begeleiding van school- en beroepsloopbaan. • vervroegde toelating tot vervolgopleiding
overgenomen uit Betts, G.T. & Neihart, M. (1988). Profiles of the Gifted and Talented. <i>Gifted Child Quarterly</i> , 32(2), 248-253. © vertaling: CBO-KUN.			

Bijlage E. Eigenschappen onderpresteerders

Bron: SLO

De kenmerken van onderpresteerders zijn te verdelen in positieve en negatieve, maar krijgen alleen betekenis in combinatie met elkaar!

Niet alle kenmerken komen tegelijkertijd bij een onderpresteerder voor!

Cluster kenmerk	Bijbehorende kenmerken	Bronnen
1. Grote en uitzonderlijke kennis (+)	heeft kennis die nog niet in de groep is behandeld	1
	heeft uitzonderlijk grote kennis van feiten	3, 4
	grote algemene ontwikkeling	4
2. Grote interesse (+)	heeft op veel gebieden belangstelling en houdt ervan dingen te onderzoeken	3, 4
	leest veel of verzamelt in vrije tijd op andere manieren veel informatie	4
	begrijpt en onthoudt onderwerpen uitstekend als hij geïnteresseerd is	3, 4
	interesse bij moeilijkere onderwerpen bij een werkstuk of spreekbeurt	1
3. Wisselend schoolwerk (+)	bij meer ingewikkelde vragen geeft leerling vaak het goede antwoord	1
	heeft groot verschil in kwaliteit mondeling en schriftelijk werk	3, 4
	komt goed uit de verf bij individueel onderwijs op maat	4
4. Positief thuiswerk (+)	werkt thuis verder aan zelf gekozen schoolprojecten	3
	ontwikkelt thuis op eigen initiatief allerlei activiteiten	4
5. Grote verbeelding (+)	heeft levendige verbeelding, is creatief	3, 4
6. Hoge mate van sensitiviteit (+)	is sensitief in zijn waarneming van zichzelf en anderen	3
	is gevoelig	4
7. Afnemende prestaties, wisselend schoolwerk (-)	steeds minder goede resultaten halen	1, 3
	presteert beneden (groeps)niveau bij rekenen taal of lezen	3
	presteert op school redelijk tot slecht (soms alleen onder het eigen niveau)	4
	slordig schrijven	2
	houdt niet van 'drill and practice', van instampen of inprenten	3, 4
	mist bepaalde leerinhouden	2
	mist instructiemomenten	2
	selectief enthousiasme, voor nieuwe onderwerpen, maar niet voor uitwerkingen	2
8. Negatief gedrag (-)	lastig en onaangepast gedrag	1, 2
	steeds om aandacht vragen	1
	verveling	2
	kan wegdromen	2
	wijst pogingen van leraar of om hem te leren zich te gedragen volgens groepsnormen	3
9. Haperende sociaal-emotionele ontwikkeling (-)	ontevreden over verrichte werkzaamheden	3, 4
	vermijdt nieuwe activiteiten (om mislukking te voorkomen)	3, 4
	geeft blijk van negatieve zelfwaardering	3
	heeft minderwaardigheidsgevoelens, kan wantrouwend of onverschillig zijn	4
	doet niet graag mee aan groepsactiviteiten	3, 4
	heeft weinig vriendjes of vriendinnetjes	3
	is minder populair bij leeftijdsgenootjes	4
zoekt vriendjes onder gelijkgestemden	4	

Cluster kenmerk	Bijbehorende kenmerken	Bronnen	
10. Geringe taakgerichtheid (-)	zeer laag werktempo	1	
	huiswerk vaak niet af	3, 4	
	stelt onrealistische doelen (te hoog of te laag)	3, 4	
	snel afgeleid, moeite met taakgericht werken	2, 3, 4	
	impulsief	4	
	geen duidelijk leertraject voor ogen	2	
	geen planner	2	
	korte spanningsboog	2	
	vergeetachtig	2	
	voelt zich hulpeloos	4	
	wil niet geholpen worden, wil zelfstandig zijn	4	
	11. Negatieve houding (-)	wisselende motivatie	2
		hekel aan routine	2
verzet zich tegen autoriteit		4	
neemt geen verantwoordelijkheid voor eigen daden (wilt mislukken aan anderen of aan de situatie)		4	
staat onverschillig of afwijzend tegenover de school		3, 4	

BRONNEN

1. Drent, S. (1998). Hoogbegaafde kinderen kunnen meer: praktische richtlijnen voor verbreding in het basisonderwijs. Voorschoten: Ajodakt.
2. Kuipers, J. (1999). Si-Bel; observatielijst voor Signalering en Identificatie van Begaafde Leerlingen in het primair onderwijs. Leeuwarden: GCO Fryslân.
3. Mooij, T. (1991). Schoolproblemen van hoogbegaafde kinderen: richtlijnen voor passend onderwijs. Muiderberg: Coutinho.
4. Pluymakers, M. & Span, P. (1999). Onderpresteren. In: Nelissen, J. & Span, P. (red.) Begaafde kinderen op de basisschool; suggesties voor didactisch handelen (pp. 91-101). Tilburg: Zwijsen (momenteel uitgegeven door Bekadidact in Baarn).

Bijlage F. IJburg College

Bron: Internetsite IJburg College

Het IJburg College in Amsterdam – IJburg is een brede school voor VWO, HAVO en VMBO. Het IJburg College is gevraagd deel te nemen aan het project Begaafdheidsprofielscholen en heeft daarmee een ontwikkeling in gang gezet die in het schooljaar 2008 – 2009 leidt tot de officiële certificering als begaafdheidsprofielschool.

AANMELDING

Meer begaafde leerlingen kunnen worden aangemeld door de basisschool of door de ouder(s). Er is voor de aanmelding van die leerlingen een specifiek onderwijskundig rapport beschikbaar. Ook kunnen leerlingen getest worden door Atlas. Deze organisatie heeft specifieke deskundigheid op het gebied van (hoog)begaafde leerlingen. De kosten voor deze test worden betaald door de ouders. Vijf (hoog)begaafde leerlingen worden in het schooljaar 2008 - 2009 met voorrang toegelaten.

BEGELEIDING

Uniek op het IJburg College is de intensieve begeleiding die geboden wordt. In de onderbouw zitten leerlingen in stamgroepen van maximaal 15 leerlingen. Deze leerlingen worden gekoppeld aan een mentor. De mentor draagt zorg voor de begeleiding van de ontwikkeling van deze kinderen. De mentor start elke dag op met zijn stamgroep. Er wordt vooruitgekeken naar de rest van de dag, leerlingen maken een planning, er wordt een kringgesprek gevoerd of de mentor voert individuele gesprekken wanneer de rest van de groep aan opdrachten werkt. Later op de dag werken de leerlingen veertig minuten bij hun mentor aan hun huiswerk, waardoor de mentor goed zicht krijgt op de voortgang van zijn leerlingen.

HUISBEZOEK

De mentor gaat aan het begin van het jaar bij alle eerstejaars leerlingen op huisbezoek. In januari voert de mentor een ontwikkelingsgesprek met zijn leerlingen en hun ouders/verzorgers en aan het einde van het jaar wordt er een beoordelingsgesprek gepland. Er vinden ouderavonden plaats in de stamgroep en voor het contact tussen thuis en school is de mentor het eerste aanspreekpunt. Het IJburg College hecht veel waarde aan de belangrijke driehoek: leerling, mentor, ouders/verzorgers, want alleen door een optimale samenwerking tussen deze drie kan de leerling zoveel mogelijk leren. Omdat de mentor zijn leerlingen zo goed kent en zo vaak ziet, kan direct gestuurd worden op gedrag, op leerhouding, op kwaliteiten en op ontwikkelpunten.

LEERMAP

Leerlingen houden een leermap (een soort portfolio) bij waarin ze feedback verzamelen van experts, de mentor, van thuis of van anderen. Ze houden ook bij waar ze goed in zijn en waar ze zich op willen ontwikkelen. Daarnaast verzamelen ze producten, werkstukken of mailtjes waar ze trots op zijn. Op deze manier werkt men gericht aan de ontwikkeling van alle leerlingen.

Bijlage G. Aandachtspunten bij het opzetten van beleid

Bron: De Boer, 2000

- Begin met een kleine groep enthousiaste collega's een werkgroep.
- Kijk of er in de buurt een Specialist in Gifted Education aanwezig is
- Zorg voor betrokkenheid van de directie.
- Zorg voor facilitering en een apart budget voor het project.
- Stel een coördinator aan.
- Oriënteer en verdiep je als coördinator en als werkgroep in (hoog)begaafdheid.
- Bezoek zo mogelijk scholen die al ervaring hebben opgedaan.
- Maak een eerste keus voor het onderwijsmodel.
- Bepaal op welke wijze leerlingen worden geselecteerd en toegelaten tot het "extra" programma.
- Informeer het docententeam door een studiebijeenkomst te organiseren.
- Spreek af welke teamleden betrokken worden bij het onderwijs aan (hoog)begaafde leerlingen.
- Zorg voor basisdeskundigheid bij docenten.
- Bepaal voor welke vakken of thema's verrijkingsmateriaal wordt ontwikkeld en/of aangeschaft.
- Maak afspraken over leerlingbegeleiding in een voorlopig zorgplan.
- Maak een projectplan voor een schooljaar.
- Evalueer en koppel terug naar elkaar, overige collega's en directie.
- Stel een concept beleidsplan op aan de hand van het eerste projectjaar.
- Maak opnieuw een plan voor een schooljaar, waarin aandachtspunten van het eerste jaar zijn verwerkt en zo mogelijk het aantal vakken of keuze-onderwerpen wordt uitgebreid.

Bijlage H. Organisaties, netwerken en activiteiten

Instituten, stichtingen en individuele initiatieven die zich bezig houden met *scholing van docenten basis- en voortgezet onderwijs*:

- De Stichting Perdix Voortgezet Onderwijs aan Hoogbegaafde Leerlingen (Universiteit Utrecht)
- CBO (Centrum voor Begaafdheidsonderzoek, Universiteit Nijmegen)
- CPS (Christelijk Pedagogisch Studiecentrum, Amersfoort)
- SLO (Stichting LeerplanOntwikkeling, Enschede)

Private bijscholingsinstituten die veel en veelomvattende cursussen voor het basisonderwijs verzorgen zijn:

- Consultancybureau Hoogbegaafdheid
- Adviesbureau Hoogbegaafde kinderen in het Basisonderwijs (Frietman et al., 2003)

Twee landelijke *informatiepunten*: de stichting Plato en het door de overheid ingestelde Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid, waarvan de afdeling voor het basisonderwijs ondergebracht is bij de SLO, die voor het voortgezet onderwijs bij het CPS.

Bij het hoger onderwijs zijn er enkele centra voor research wetenschappelijk onderwijs die meewerken aan de ontwikkeling, evaluatie en het onderzoek naar honoursprogramma's. Met name het Interfacultair Instituut voor lerarenopleiding, onderwijsontwikkeling en studievaardigheden (IVLOS) van de Universiteit Utrecht is daarin actief.

ONTWIKKELING VAN ONDERWIJSMATERIAAL

- Binnen de SLO wordt er zowel voor basisonderwijs als voor voortgezet onderwijs voor verschillende vakken (Nederlands, moderne vreemde talen, wiskunde) lesmateriaal ontwikkeld.
- Binnen het netwerk van Perdix (momenteel bijna veertig scholen) stellen netwerkleden hun zelf ontwikkelde zogeheten verrijkingstaken (van alle vakken en vakoverstijgend) aan elkaar ter beschikking.
- Door het Centrum voor Bèta-didactiek van de Universiteit Utrecht is, in samenwerking met docenten uit het voortgezet onderwijs en SLO, een aantal experimentele modules ontwikkeld voor scheikunde; deze zijn niet specifiek voor (hoog)begaafde leerlingen bedoeld, maar voor deze groep zeer geschikt.
- Verschillende (school)vakgebonden organisaties zoals Het Nationaal Bureau Moderne Vreemde Talen ontwikkelen digitaal te raadplegen onderwijsmateriaal, de zogeheten webquests die niet nadrukkelijk voor (hoog)begaafden bedoeld zijn maar wel uitstekend door hen te gebruiken zijn.

NETWERKEN

- Een samenwerkingsverband van acht gymnasia die zich zowel bezighouden met de goedpresterende als met de zogeheten onderpresterende leerling. Een voortrekkersrol in deze groep speelt het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen.
- De netwerkscholen (voortgezet onderwijs) van het Perdix-netwerk (3 scholen in 1999, 38 scholen in 2004; het aantal neemt jaarlijks toe).
- De regionale netwerken van scholen voor voortgezet onderwijs, ingericht door het Landelijk Informatie Centrum Hoogbegaafdheid Voortgezet Onderwijs (in 2003 negentig deelnemende scholen, in 2004 ongeveer zestig; oorzaak van afname onbekend).

WEDSTRIJDEN EN OLYMPIADES

Jaarlijks worden er door overheidsinstellingen, universiteiten en/of particuliere stichtingen voor een aantal vakken wedstrijden georganiseerd voor leerlingen uit het voortgezet onderwijs. Daarnaast zijn er voor hen ook landelijk zogeheten Olympiades. Deelname daaraan verleent uitstraling naar andere scholen, zowel wat betreft het aanzien van begaafde leerlingen als wat betreft de inhoud van het onderwijs.

HOOGBEGAAFDHEID EN DE (INITIËLE) OPLEIDINGEN VOOR DOCENTEN

Binnen het verplichte curriculum van de pabo en de lerarenopleidingen voortgezet onderwijs wordt geen tot minimale aandacht besteed aan het onderwerp (hoog)begaafdheid. Er is wel een aanbod in keuzemodules, meestal samen met andere onderwerpen onder een overkoepelend thema als zorgverbreding, adaptief onderwijs of weer samen naar school. Aan het onderwerp (hoog)begaafdheid wordt dan maximaal één lesbijeenkomst gewijd. Er is een gering aantal pabo's waar (hoog)begaafdheid onderwerp is van een hele keuzemodule – en daar kunnen dan wat uitgebreider onderwerpen als signaleren, pedagogische en didactische aanpak, relatie met ouders en geschikt leermateriaal aan bod komen. Bij weer andere lerarenopleidingen kan (hoog)begaafdheid als thema gekozen worden van de afsluitende verdiepingsopdracht.

Na de initiële opleiding kunnen docenten gebruikmaken van bijscholingstrajecten (zie hierboven). Niet bekend is hoeveel docenten zich, al dan niet binnen de initiële opleiding, op dit gebied bekwaamd hebben en wat inhoud en kwaliteit van de deskundigheid is van diegenen die dat doen/deden (van Eijl, Wientjes, Wolfensberger & Pilot, 2005).

Bijlage I. Colleges

I.1 Pre University College

In Leiden hebben zestien scholen voor voortgezet onderwijs het Pre-University College opgericht, in samenwerking met de Universiteit Leiden. Het college is bedoeld voor begaafde, gemotiveerde en ambitieuze leerlingen uit klas 5 en 6 van het vwo die naast hun reguliere schoolwerk meer uitdaging zoeken. Zij volgen een dag(deel) per week onderwijs aan de universiteit. Bij de start zijn de faculteiten Letteren, Wijsbegeerte, Godgeleerdheid en Wiskunde en Natuurwetenschappen betrokken.

Het project is een aanvulling op het bestaande LAPP-Topprogramma (Leiden Advanced Pre-university Programme for Topstudents). Dit is een onderwijsprogramma waarbij de scholier gedurende vier tot acht weken, twee uur per week, onderwijs volgt op een door hem of haar gekozen vakgebied. Het LAPP-Topprogramma is bedoeld voor een kleine groep van begaafde en/of extra gemotiveerde leerlingen en brengt disciplines onder de aandacht die niet of op een geheel andere manier op het vwo worden gedoceerd. De deelnemende leerling moet voldoende getalenteerd zijn om het extra lesaanbod en het niveau hiervan aan te kunnen. Daarom vindt vooraf een selectie plaats.

I.2 Junior College Utrecht

In Utrecht is een Junior College Utrecht in ontwikkeling in een samenwerkingsverband tussen een aantal scholen en de Universiteit Utrecht. In september 2004 is een programma gestart voor zeer getalenteerde en geïnteresseerde vwo-leerlingen die gekozen hebben voor het profiel Natuur en Gezondheid of het profiel Natuur en Techniek. Deze leerlingen gaan twee dagen per week naar de Universiteit Utrecht en volgen daar de bètavakken in een universitaire context. Het schoolexamen voor deze vakken wordt op de universiteit afgenomen, het centraal examen op de eigen school. Het is de bedoeling om in een later stadium een dergelijke opzet ook voor de alfa- en gammavakgebieden te realiseren.

Bijlage J. Basisscholen in de regio Waterland

VOLENDAM

De scholen in Volendam vallen allen onder één schoolbestuur: de Stichting Katholiek Onderwijs Volendam (SKOV).

Basisschool De Blokwhere
Val van Urk 1, 1132 BH
Website: www.blokwhere.nl

Basisschool De Spinmolen
C. van Abkoudestraat 103, 1132 AB
Website: www.spinmolen.nl

Basisschool De Springplank
Leendert Spaanderlaan 30, 1132 BR
Website: www.spring-plank.nl

Basisschool De Zuidwester
W. Tholenstraat 23, 1132 XS
Website: www.zuidwester.net

Basisschool J.F. Kennedy
Edamerweg 55, 1131 DR
Website: www.kennedyschool.nl

Basisschool St. Jozef
C.J. Conijnstraat 23, 1131 DZ
Website: www.sintjozef-school.nl

St. Nicolaasbasisschool
Edammerweg 54, 1131 DR
Website: www.sintnicolaas-school.nl

Basisschool St. Petrus
Schoklandstraat 73, 1131 KX
Website: www.sintpetrus-school.nl

't Kofschip
Jan Steenstraat 39, 1132 TL
Website: www.t-kofschip.nl

EDAM

De Nieuwe School
Voorhaven 114, 1135 BT
www.denieuweschoolinbeeld.nl

Oecumenische Basisschool De Trimaran
Stellingmolen 19 21, 1135 KA
www.trimaran.nl

Openbare Basisschool De Piramide
Langemeerstraat 14 A, 1135 JE
Website: www.piramideedam.nl

MONNICKENDAM

De Binnendijk, oecumenische basisschool (Centrum)
Oude Zijds Burgwal 8, telefoon 0299 - 650 392
Website: www.debinnendijk.nl

De Gouwzee, openbare basisschool (wijk Markgouw)
Pierebaan 7, telefoon 0299 - 653 532
Website: www.obsdegouwzee.nl

De Fuut, openbare basisschool (wijk Ringshemmen)
Avegaar 85, telefoon 0299 - 653 577
Website: www.defuut.net

J.F. Kennedy, rooms katholieke basisschool (wijk Ringshemmen)
Avegaar 87, telefoon 0299 - 653 588
Website: www.kennedyschool-monnickendam.nl

Willem de Zwijgerschool, protestant christelijke basisschool (Poelwijk)
Avegaar 86, telefoon 0299 - 653 705
Website: www.willemdewiziger.net

BROEK IN WATERLAND

De Havenridders, openbare basisschool
Nieuwland 32, telefoon 020 - 4031847
Website: www.obwdehavenridders.nl

ILPENDAM

H.M. van Randwijk, openbare basisschool
Gruttostraat 3, telefoon 020 - 4360115
Website: www.randwijkschool.nl

St. Sebastianus, rooms katholieke basisschool
Kievitstraat 19a, telefoon 020 - 4361272
Website: www.stsebastianus.nl

MARKEN

De Rietlanden, protestant christelijke basisschool
Buurterstraat 3, telefoon 0299-601 317

ZUIDERWOUDE

De Overhaal, openbare basisschool
Zuidewouder Dorpsstraat 41, telefoon 020-403 3291